

ÇİN HÜKMETTİĞİNDE DÜNYAYI NELER BEKLİYOR?

Martin Jaques

ÇİN'İN İKİNCİ VATANI: AFRİKA

Bir Milyon Göçmenin Afrika'da Yeni Bir İmparatorluk Kurma Hikayesi

Howard W. French

ÇİN DÜNYAYI YÖNETİNCE

ÇİN HÜKMETTİĞİNDE DÜNYAYI NELER BEKLİYOR?

Bölüm I

MUHAFIZ DEĞİŞİMİ

1945'ten bu yana dünyanın dominant gücü Amerika olmuştur. İngiltere'nin sanayi devriminden itibaren Avrupa'nın elinde olan bu üstünlük iki savaştan sonra el değiştirmiştir. Şimdi, henüz bebeklik döneminde olan ve dünyayı değiştirmesi beklenen tarihi bir sürece tanıklık ediyoruz. Batı tanımı altında toplanan gelişmiş dünya (Amerika, Kanada, Batı Avrupa, Avustralya, Yeni Zelanda ve Japonya), gelişen dünya tarafından kızağa çekiliyor. Elbette en ileri gelişen ülkenin bile daha çok uzun zaman gelişmiş ülkelerin ekonomik ve teknolojik seviyesine ulaşması beklenemez fakat bunların toplam nüfusları dünya nüfusunun büyük çoğunluğunu oluşturduğundan ve ekonomik büyüme hızları gelişmiş dünyadan daha yüksek olduğundan, yükselişleri de küresel ekonomik güç dengesinde belirgin bir kayma yaratmaktadır. Yeni Yüzyıla girerken Amerika tek süper güç olarak kalmıştı. Neo-konservatifler dünyayı Sovyet Blok'unun çöküşü ve Amerika'nın sahip olduğu muazzam askeri güç prizmasından yorumladılar. Ekonomik çok kutupluluğa doğru olan trendi dikkate almayan yeni doktrin, Amerika'nın potansiyel rakiplerini caydıracak muazzam askeri üstünlüğe ve dostlarını ve uluslar arası anlaşmaları kaale almayacak kadar Amerika'nın çıkarlarına önem veriyordu. Soğuk savaş sonrasında Amerika'nın askeri harcamaları, dünyadaki tüm devletlerin harcamalarının toplamına ulaştı. İnsanlık tarihinde tek bir ulusla tüm diğerleri arasındaki askeri eşitsizlik hiç bu kadar büyük olmamıştı. Terörle savaş her şeyin önüne geçti, Avrupa ile ilişkiler askıya alındı, ulusal egemenlik bir yana atılırken rejim değişikliği meşru görülerek Irak'ın işgaliyle sonuçlandı. Amerika küresel olaylara çeki-düzen vereceğim derken küresel desteği kaybetti. Ezici askeri gücünün Irakta bir işe yaramaması bir yana, yumuşak güç (bir ülkenin kültürünün, siyasi ideallerinin ve yaşam politikalarının cazibesi) rezervini de yitirdi. Bush'un dış politikası Amerika'nın dünyadaki konumunu pekiştirmek üzere yola çıkmış fakat ciddi biçimde zayıflamasıyla sonuçlanmıştı. Neo-konservatif yaklaşım tarihin feci biçimde yanlış okunmasını temsil ediyordu. Paul Kennedy'nin "Büyük güçlerin Yükselişi ve Çöküşü" adlı kitabında da belirttiği gibi siyasi ve askeri güç ekonomik güce dayanır. Kraliçe Victoria döneminde (1850 – 1914) Büyük Britanya imparatorluğunun dünya hakimiyeti, sanayi devrimini başlatan ülke olarak ekonomik alanda bütün ülkelerin önüne geçmesi sayesinde gerçekleşmişti. Gücünü kaybetmesi de yine ekonomisinin bozulması yüzünden oldu. Irak olayında Amerika'nın yanında yer alması yalnızca göstermelikti. Egemen güç olmanın ön koşulu ekonomik güçtür. Bu gerçeği emperyal güçler asla kabul etmezler. Amerika da emperyal hırslarının ve aşırılıklarının klasik sorunlarıyla baş başa kalmıştır. Dünya yüzeyine serpiştirilmiş 800 üsse sahip dev bir askeri gücü korumanın getirdiği yük, Amerika'nın muazzam cari açığının başlıca sebeplerinden biridir. Ekonomik gücü zayıfladıkça askeri üstünlüğünü sürdürmesi de mümkün olamayacaktır. Yeni Tür Bir Dünya Şu anda yeni tür bir dünyanın arifesindeyiz fakat bunu kavramak çok zor: Çağdaş dünyanın ezberleri ve parametreleriyle yaşamaya o kadar alışmışız ki elimizde olmadan onları normal kabul ediyor ve uzun dönemli tarihi değişimlerin bir sonucu değil de değişmez gerçekler olduklarına inanıyoruz. Dünyayı Batı'nın, daha doğrusu Amerika'nın yönlendirdiği fikrinin dışına

çıkamıyoruz.

Küreselleşmeyi ele alalım. Yaygın Batı görüşü, küreselleşmenin serbest piyasa, Batı sermayesi, özelleştirme, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokratik normlarıyla tüm dünyayı batılılaştırma süreci olduğu yolundadır. Oysa her toplumun kültüründe ve tarihinde kök salmış, aile, hükümet, şirket gibi yerel kurumları şekillendiren ve tam aksi yöne çeken kuvvetli ters akımlar vardır. Dahası, ülkelerin refahı arttıkça kendi kültürleri ve tarihlerine daha fazla sahip çıkarlar, Batı'yı taklide pek heveslenmezler. Dolayısıyla küreselleşme tek yönlü bir süreçten öte oldukça karmaşık bir olgudur. Bir taraftan birleştirirken diğer taraftan ayırıştırır.

Gittikçe artan sayıda gelişen ülkenin yükselişine tanıklık etmekteyse de ekonomik açıdan Çin uzak ara birincidir. Yeni Dünyanın taşıyıcısı ve sürücüsü Çin, kollarını 10 yıl içinde Doğu, Orta ve Güney Asya, Güney Amerika ve Afrika'ya uzatmıştır.

Savaş sonrası Amerika tarihi açıdan eşi benzeri olmayan bir konuma gelmişti. O zamana kadar, güçlü bir devletin güdümündeki bir yeni dünya düzeni hep zorlama ve boyun eğmeye dayanırdı. Fakat Amerika'nın güdümündeki düzen emperyal olmaktan çok liberal, ulaşılabilir, meşru ve dayanıklıdır. Kurumları ve kuralları, demokrasi ve kapitalizm kök salmış ve beslenmiştir. Katılması kolay, tahttan indirilmesi zordur. Buna rağmen, Çin faktörünü gözden uzak tutamayız. Şimdiye kadar, önce İngiltere sonra Amerika olmak üzere, yeni bir küresel gücün doğuşu beraberinde yeni bir dünya düzeni getirmiştir. Çin'in, ne kadar güçlü ve farklı olacağına işaretlerini şimdiden verdiğini dikkate alırsak, zamanla yeni bir uluslar arası düzenin doğabileceği fikrini göz ardı edemeyiz.

Batı Dünyasının Sonu

18.Yüzyılın ortalarına kadar hayata geçmiş açısından bakılır, şimdiki zaman geçmişin bir uzantısı olarak görülürdü. 18. yüzyılın sonuna doğru modernitenin ortaya çıkmasıyla şimdiki zaman geçmişe bakarak değil, geleceğe yönelik olarak algılanır oldu. Moderniteye özgü yeni kazanılan değerler ve kavramlar ortaya çıktı: ilerleme, değişim, modernizasyon, aydınlanma, gelişme ve özgürleşme gibi. Sonra da bu kavramlarla adet, gelenek, tecrübe ve muhafazakarlık arasında çatışma başladı.

Moderniteyi başlatan ve yaygınlaştıran etken, sanayi devrimi ve onun getirdiği ekonomik take – off oldu. Modernite, gitgide genişleyen evren gibi halen de yayılmasını sürdürmektedir. Sınaileşme ile tarladan fabrikaya, köyden kente geçiş yanında, aile yapısı, yaşam standartları, çalışma koşulları, bilgi ve beceriler, siyasi temsil, çevreyle ilişkiler ve zaman kavramı da halen sürmekte olan değişime uğradı. Modernite'nin doğum yeri Avrupa'ydı. Ahtapot gibi kollarıyla 200 yılda tüm dünyayı sardı, modernite ile Avrupa eşanlı hale geldi. Fakat son 50 yıldır Doğu Asya moderniteyi benimsemek yanında kendi kültüründen ve tarihinden gelen çok farklı özellikler kattı.

BATININ YÜKSELİŞİ

1800'de Çin ve Japonya en az Avrupa kadar şehirleşmiş, sermaye birikimi ve ekonomik kurumları gelişmiş, anonim şirketler ortaya çıkmıştı. Dokumacılık, boyama, sulama, tıp, porselen üretimi gibi teknolojinin bazı alanlarında Çin Avrupa'nın önüne geçmişti. Ancak İngiltere sanayi devrimini başlattıktan sonra sermaye ve enerji yoğun proseslere yapılan yatırımları ile üretkenliği artırıp bilim, teknoloji ve inovasyonun yüksek ivmeyle gelişmesini sağladı. Böylece Çin İngiltere'nin gerisinde kaldı. İyi de, 1800 'den itibaren neden Çin veya Japonya değil de Batı Avrupa bu kadar hızla ilerledi? Bu noktada tek etken olmamakla birlikte şans faktörü devreye girmişti. 1800 civarında Eski Dünya'nın en kalabalık bölgeleri olan Çin ve Avrupa artan nüfuslarını taşıma

güçlüğüne düşmüşlerdi. Hızla azalan toprak ve ormanlar yüzünden gıda, dokuma ipliği, yakıt ve inşaat malzemesi kıtlığı baş göstermişti. Bu durum özellikle Çin’de ciddi boyuttaydı zira en yoğun nüfusun yaşadığı Sarı ırmak ile Yangtze ırmaklarının arasındaki bereketli topraklar aşırı kullanımdan dolayı verimsizleşmişti.

Avrupa, daha doğrusu İngiltere, bu çıkmazdan iki gelişme sayesinde çabuk kurtuldu: Birincisi, sanayi devrimi için gereken yakıt ihtiyacını karşılamak için gittikçe azalan odunun yerini alacak muazzam kömür yataklarının keşfi, ikincisi ve daha da önemlisi, yeni Dünya’nın (Karayipler ve Kuzey Amerika) sömürgeleştirilmesi sayesinde devasa boyutta arazilere kavuşması, onu işleyecek ucuz işgücü için kölelerin getirilmesi ve böylece istendiği kadar gıda ve hammadde sağlanması. Öyle ki İngiltere 1830’da Yeni Dünya’dan ithal ettiği sadece pamuk, şeker ve kereste’yi kendi üretmek zorunda kalsaydı, ülkedeki tüm topraklar yetmeyecekti. Çin’in ne yazık ki böyle bir şansını olmadığı. Aynı noktada başladıkları halde, iki ülke arasındaki gelişmişlik farkı kısa süre içinde öylesine büyüdü ki kapanamaz hale geldi.

Sömürgeciliğin Avrupa’ya başka uzun vadeli kazanımları da oldu. Ulus devletler arasındaki savaşlar ve sömürge rekabeti ekonomik güçle birleşince birer savaş makinesi olup çıktılar; 19. yüzyıl boyunca dünyadaki bütün bölgelerden daha üstün askeri güce kavuştular. Sömürge ticareti aynı zamanda şirket organizasyonu ve finansal sistemlerde inovasyonlara yöneltti; Hollanda anonim şirketi icat etti. Köle ticareti ve sömürgeleştirme olmasaydı, Avrupa asla bunu başaramazdı. 1800’de dünya ekonomisi çok merkezliydi. Güç; Asya, Avrupa, Çin, Amerika, Hindistan arasında paylaşılıyordu. En büyük iki ekonomi Çin ve Hindistan’dı. Sonraki iki yüzyıl boyunca güç, nispeten az nüfuslu Avrupa ve Kuzey Amerika’nın elinde yoğunlaştı. Dünya’nın diğer bölgelerindeki kalkınmayı yüzyıldan uzun süre boğdu. Ve şimdi yeniden çok merkezli hale dönüyor. Avrupa’nın Moderniteye Geçiş Sürecindeki Farklar Avrupa ülkeleri kendi aralarında savaşarak epeyce zaman ve enerji tükettiyse de, 16. yüzyıldan itibaren moderniteye geçiş, güneydoğudaki Osmanlı İmparatorluğu hariç, ciddi bir dış tehdit olmaksızın gerçekleşti. Nitekim, 17. yüzyıldan sonra Osmanlı İmparatorluğu da gitgide geriledi ve nihayet 19. yüzyılda Balkanlardan atıldı. Dış tehdit olmaması önemli bir imtiyazdı ve bunun keyfini süren bir tek Avrupa oldu. Asya, Afrika, Latin Amerika’da sonradan moderniteye özenen bütün ülkeler modern Avrupa devletleri kisvesi altındaki yırtıcıların pençeleriyle ezildiler. Bu yüzden Avrupa “Öteki” ni anlamaya çalışmadı hiç; hep sömürge gözüyle baktı.

Moderniyete geçiş süreci her yerde tarım toplumu, sanayi toplumu, hizmet toplumu sırasını izlediği halde, İngiltere, Belçika ve Almanya başta olmak üzere 16 Avrupa ülkesinde sanayi istihdamının hem tarım, hem de hizmet sektöründen daha yüksek olduğu bir dönemden geçildi. Oysa başka hiçbir ülkede sanayi sektörünün, tarım veya hizmet sektöründen daha büyük olduğu bir dönem yaşanmamıştır.

Avrupa’nın başka bir farklılığı, birbiri ardına iç savaş da denebilecek kıta içi savaşlar veya çatışmalar çıkmasıdır. Bunun başlangıçtaki sebebi dindi. 1054’de Doğu-Batı Hıristiyanlığı bölünmesini 1517’de Katolik- Protestan bölünmesi izledi. Bu dini çatışmalar, önceleri teolojik, daha sonraları ideolojik olmak üzere Avrupa’da güçlü bir doktrinel düşünme tarzına yol açtı. O yüzden din dışı bütün “izm”ler- liberalizm, anarşizm, sosyalizm, faşizm vs. – hep Avrupa’da doğup gelişti. Avrupa ülkeleri arasında ekonomi ve sömürge rekabeti dolayısıyla artan iç çatışmalar I. ve II. dünya savaşlarıyla doruğa çıkınca Avrupa neredeyse haritadan silinecekti. Bu olmadı ama Avrupa tükendi, global bir güç olmaktan çıktı.

Avrupa’nın transformasyonundaki son fark “ bireycilik” dir. Bireyciliğe göre toplum, birey denen

özerk ve eşit birimlerden oluşur; bu bireylerin her biri, oluşturdukları toplumdan daha önemlidir. Bu görüş, bireyin değil grubun önemli olduğu Asya kültürlerinden çok farklıdır. Bu fark aile yapısına bile yansır; Batı'nın çekirdek ailesi; doğu toplumlarının geleneksel genişletilmiş ailesi, görücü usulü evlilik, akrabalık ilişkileri ile tam bir tezat içindedir. Batı'da evlilik iki birey arasında olduğu halde Doğu'da iki aile arasındadır. Görüldüğü gibi Avrupa'nın moderniteye yolculuğu belirgin farklar taşır: dış tehdit olmayışı, sömürgecilik, sınıileşme ve bireycilik. Avrupa uzun yıllardır dünyanın geri kalanı üzerinde o kadar büyük etki yapmıştır ki bu özelliklerin kendine has değil, evrensel olduğuna inanıp gerekirse güç kullanarak bunların her yerde uygulanmasını beklemektedir. Avrupa'nın Hükümlanlığı 1800'lerin başında Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın GSMH'sı Japonya ve Çin'inki ile hemen hemen eşitti. 1900'e gelindiğinde ise 10'a katlanmıştı. Avrupa ve Kuzey Amerika 19.yüzyılda sınıileşmenin ve tekel olmanın keyfini sürdü ve bunun sonuçları başka herkes üzerinde derin etki yarattı. Avrupa ile bütün diğerleri arasındaki ekonomik uçurum ona, dünyaya hükmetme imkânı kazandırdı. Sömürgecilik 17.yüzyılda başlamıştı fakat 18.yüzyıldan sonra hızla yayıldı. Hıristiyanlık, uygarlık ve ırksal üstünlük adına İngiltere ve Fransa'nın başını çektiği Avrupa devletleri, eşsiz-benzersiz orduları ve donanmalarıyla dünyaya boyun eğdirdiler. Beyazlarla beyaz olmayan Çinliler, Hintliler, Afrika, Amerika ve Avustralya yerlileri arasında vahşi savaşlar oldu. Bu halklar dinlerini, yönetimlerini, topraklarını ve kaynaklarını Avrupa saldırılarından korumaya çalışırken canlarını verdiler. Batı egemenliği dünya tarihinin en büyük asimetrislerinden biridir. Anayurtları, dünya yüzeyinin % 7 'si üzerinde dünya nüfusunun %18'ini barındırdığı halde küresel toprakların %'33'ünü, maddi varlıklarının % 28'ini hakimiyetleri altına almışlardı. Dünyayı yöneten güç olarak İngiltere yeni küresel ticaret sistemini kendi çıkarlarına göre şekillendirdi. Ulusal zenginliği, en ucuz fiyatlarla gıda ve hammadde ithal edip mamullerini en çok sayıda pazara ihraç etmesine bağlıydı. İmalattaki üstünlük gücünü kullanarak, başkalarının kendi doğum halindeki sanayilerini korumak için gümrük tarifeleri koymasını engelledi. İngiltere'nin empoze ettiği uluslar arası serbest ticaret rejimi, Amerika hariç Dünya'nın geri kalanını adeta boğdu. Sömürgelerin görevi, anayurt ekonomilerini rekabete girişmeden desteklemektir.

1800'den sonra Avrupa kendisi take-off'a geçmekle kalmadı; Asya'nın da aynı yolu izlemesini ekonomik ve askeri gücünü kullanarak engelledi. Örneğin ilk Afyon savaşı (1839-1842) İngiltere'nin Hindistan'da üretilen afyonu zorla Çin pazarına sokması, İmparatorluğun da bunu engellemeye kalkışması sonucu çıkmıştı. Yenilgiyi takiben Afyon kullanımının yaygın satış ve kullanımı Çin halkını mahvetmişti ama ne gam; İngiltere isteğine kavuşmuştu ya! Avrupa'nın gücünden ve Çin'in başına gelenlerden korkan Japonya hızla modernizasyona girişti. Avrupa'nın eğitim sistemlerini, ordularını, donanmalarını, demiryollarını vs.yi incelemek üzere ne gerekiyorsa yaptı. Bu da Avrupa egemenliğinin ne kadar etkin karakterde olduğunu gösteriyordu. Diğer bütün ülkeler Avrupa'nın gölgesinde yaşıyor, isteyerek veya istemeyerek onun özelliklerini benimsemeye çalışıyorlardı. Aksi takdirde birer sömürge haline gelmeleri işten bile değildi. Avrupa herkes için oyunun kurallarını değiştirmişti. Bundan yararlanan istisnalar Avustralya, Kanada ve Yeni Zelanda oldu. Zaten bu sömürgeler ağırlıklı olarak İngiliz göçmenlerden oluştuğu için farklı bir statü içinde hep ayrıcalıklı muamele gördüler ve sonuçta serpilip geliştiler. Avrupa'nın gücü I. Dünya Savaşının hemen öncesinde doruğa çıktı. Bu arada Amerika iyice güçlenmişti. Avrupa 1945'den sonra adamakıllı inişe geçti, imparatorlukları parçalandı. Hindistan, Endonezya, Afrika'nın çoğu, Malezya, Çin, hepsi bağımsızlıklarını elde etti. Ulus-devletlerin sayısı üçe katlandığından 19. Yüzyılda çizilen dünya haritası bir kere daha çizildi: hem de çok hızlı ve aksi yönde. Köle ticareti ve kaynaklarının insafsızca tüketilmesi yüzünden iyice güçsüz kalan Afrika dışındaki

eski sömürgelerin 1950'den sonra kaydettiği hızlı ekonomik dönüşüm, 20.yüzyılın en önemli olayının sömürgelerin bağımsızlığa kavuşması olduğunu göstermektedir: 21. Yüzyılda dünya nüfusunun çoğunluğunun dominant oyuncu olmasının yolunu açmıştır.

ABD'nin Yükselişi

Avrupa ve Amerika modernitesi “ Batı Modernitesi “ olarak birlikte tanımlansa da aralarında bazı farklar vardır. 1607'den itibaren Amerika'ya gelen göçmenlerin ezici çoğunluğu Avrupa ülkelerindendi. Kendi değerlerini, inançlarını, kültürlerini, bilgilerini ve adetlerini de birlikte taşıdılar. Niyetleri Yeni Dünya'da Eski Dünya'yı yeniden yaratmaktı. Ancak Kapitalizmin feodal atalar tarafından şekillendirildiği Avrupa'nın aksine, yerleşimciler önceki toplumsal yapılar ve değerlerle kısıtlanmıyorlardı. Geçmişin yükü olmadan, yepyeni bir başlangıç yapabiliyorlardı. Yeni başlangıç yaparken, Amerikan yerlileri de tam bir kıyıma uğradı. Bu süreç şimdi artık en zalim etnik temizlik olarak tanımlanmaktadır. Amerika Birleşik Devletlerinin boş bir kağıtla işe başlaması ona kendi kurallarını yazma ve kurumlarını oluşturma fırsatı verdi. Yoğun Protestan doktriniyle yüklü olan Amerikalıları soyut ilkeler ve fikirler cezbediyordu. Bu da hem anayasalarında hem de daha sonra evrenselleşme ve küresel misyon üstlenmelerinde ifade buldu.

Avrupalı yerleşimcilerin beraberinde güçlü bir değerler ve dini inançlar manzumesi getirmesi fakat sınıfsal yapıyı geride bırakmaları beyaz Amerika halkına homojenlik duygusu verdi. Afrikalı köleler Amerikan toplumundan dışlandığı, yerliler de temizlendiği için kimlikleri güçlü bir ırksal boyut kazandı. Muazzam büyüklükte, bol kaynaklara sahip toprakların sunduğu sınırsız olanaklar halka güçlü bir iyimserlik ve sürekli değişim arzusu aşıladı. Sınır, durmaksızın ilerledi. İç piyasa yerel ve bölgesel tercihlerle ve sınıf statü farklılıklarıyla kısıtlanmadığı için standartlaşmış ürünler kolayca kabul gördü. Emek arzının nispeten düşük olması, emek tasarrufu sağlayan makine icadını ve verimliliğin iyileştirilmesini teşvik etti. Teknolojik inovasyon, mekanizasyon, ürünlerin standardizasyonu, ölçek ekonomileri ve seri üretimi içeren bir ekonomi doğdu. Reklamcılık sektörü çok gelişti. Sonuçta Amerikan kapitalizmi Avrupa'daki benzerlerinden çok daha dinamik ve yenilikçi bir yapıya kavuştu. 1820 de dünya gelirinin % 1.8 ini üretirken 1950'de %27.3 'e çıktı. Aynı tarihte tüm Avrupa 9.26 ile 2 inciydi.

Böylece Amerika gerçek bir global güce kavuştu. IMF, Dünya Bankası, GATT gibi kurumlarıyla, dünya rezerv dövizleri olan dolarıyla, hava kuvvetlerine dayalı askeri gücüyle tartışmasız egemen fakat herkese açık ve herkesi içine alan bir dünya sistemi kurmayı başarmıştı. Kültürel gücü ve etkisiyle birlikte, kurduğu mutlak egemenliği Sovyet Bloku'nun çökmesiyle doruğa ulaştı. Aradaki farklılıklara rağmen Amerika'nın Avrupa ile paylaştığı soy ırk, tarih, kültür, din, inançlar ve ortak çıkarlar “ Batı “ terimi altında toplandı. Batı, yaşadığımız dünyayı değiştirmiştir. Şimdi bile, Çin'in artan rekabetine rağmen dominant jeopolitik ve kültürel güçtür. Batı etkisi o kadar yaygın ki dünyayı onsuz düşünmek veya Batı olmasaydı nasıl bir dünya olurdu diye hayal etmek bile imkansız. Ancak çok doğal kabul ettiğimiz, sindirdiğimiz, benimsediğimiz Batı hegemonyası ne doğaldır, ne de ebedi. Aksine, bir noktada sona erecektir.

JAPONYA – MODERN FAKAT BATILI SAYILMAZ

19.yüzyılın başında sınıflaşmaya başlayan tek Asya ülkesi Japonya idi, Batı kulübüne dışarıdan karışan tek ülke. Batıyı kopyalamada her bakımdan mucizevi başarı gösterdi. 1945'e kadar Doğu Asya'nın büyük bir bölümünü sömürgesi yaptı. 1980 'e doğru milli gelirini Batı'nınkiyle eşitledi. 1950'den itibaren take-off'a geçen Doğu Asya ülkelerine model teşkil etti. Asya modernitesini

anlamak istiyorsak, ilk ve halen en gelişmiş örnek olarak Japonya'dan başlamalıyız. Japonya nereden geliyor? Japonya'yı şekillendiren, zamanın en ileri iki uygarlığıyla olan ilişkileridir: 5. ve 6. yy da Çin ve 19. / 20. yüzyılda da Batı. Japonya'nın Çin'le ilişkileri başlamadan önce kendi yazım sistemi yoktu. Çin karakterlerini alıp yeni ilave ve uyarlamalarla kendi sistemini yarattı. Bu süreçte Çin edebi geleneği Japon kültürünün temel taşlarından biri oldu. Taoizm Japon animist gelenekleriyle harmanlanıp Şintoizm oldu. Budizm ve Konfüçyizm etkinlik kazandı ki bugün hala yönetim ideolojisi ona dayanmaktadır. Konfüçyizm zamanın en sofistike felsefelerinden biriydi: karmaşık bir ahlaki, sosyal, siyasi ve din benzeri bir düşünce sistemiydi.

Japonya 14. yüzyıl boyunca Çin'in gölgesinde yaşadı. 1868 Meiji restorasyonuna kadar olan bu sürenin büyük bir kısmı Çin'in tributary (barış için para ödeyen ve onun üstünlüğünü kabul eden) devletlerinden biri olarak geçti. Bu durum Japon psikolojisinde derin bir aşağılık duygusu yaratarak savunmacı ve militan milliyetçiliği körükledi. Çin'in etkisi derin olsa da, Japonya hepsini kendine göre şekillendirdi. Çin Konfüçyüs öğretisinde en önemli erdem merhamet ve iyi yüreklilik iken Japonya'da sadakat ve büyüklere hürmet tüm Japon kültürünün belirleyici özelliğiydi. Çin İmparatorluğunda toplam 37 hanedan değişirken Japon İmparatorluk ailesi kutsal kabul edilip 1700 yıldır hiç değişmedi. Çin hanedanları mutlak iktidara sahip olduğu halde Japonya'da fazla etkin değildi.

Meiji Restorasyonu

Japonya'da 1853'e kadar süren huzur ve istikrar, Amerikan deniz subayı Perry'nin siyah gemilerden oluşan bir filonun başında Tokyo körfezine gelmesiyle bozuldu. Perry, Amerika ve Avrupa güçleri adına Japon limanlarının serbest ticarete açılmasını talep ediyordu. Artık Japonya'nın içine kapanık dönemi bitmişti. Tıpkı çağın diğer ülkeleri gibi yayılcı ve yırtıcı Batı'dan kendini koruyamayacaktı. İşgal tehditleri altında 1858 'de Batı ile hiç de eşit olmayan bir anlaşma imzaladı. Anlaşma, Japon limanlarını ülke toprakları dışında sayan ve Batı uyrukluları Japon yasalarından varesten tutan, Hristiyanlığı serbest bırakan ve tümüyle Japon egemenliğine darbe vuran, son derece aleyhte şartlar içeriyordu.

Batı tehdidi altındaki ülke, bağımsızlığını korumak ve ayyon savaşlarından sonra Çin'in başına gelenlerden sakınmak için Batı'dan mümkün olduğunca çok şey öğrenmesi gerektiğini fark etti. Hükümetin bu görevi yerine getirmede gösterdiği hız, azim ve içerik zenginliği tam bir tarihi fenomendir. Nefes kesen 20 yıl içinde, Batı'nın tecrübesinden yararlanarak bir dizi kurum tesis etti. Öğrenilebilecek her şeyi öğrenmeleri için Avrupa ve Amerika'ya heyetler, kişiler gönderdi. Bunu yaparken de sistematik bir şekilde hangi ülkenin hangi konuda uzman olduğuna bakıldı. Eğitim sistemi Fransa'dan, donanma İngiltere'den, ordu Almanya'dan, üniversiteler Amerika'dan adapte edildi. Japonya'ya uzmanlar getirildi. Hükümet yeni kurduğu fabrikaları satarak kapitalist sınıf oluşturdu. Sonuçta yamalı bohça gibi fakat tamamen Japonya'ya has bir bütün elde edildi.

Batılı olmayıp da 19. Yüzyıl da sınılaşan, Doğu Asya'nın en ileri ülkesi, dünyanın en büyük ikinci ekonomisi, hayran olunacak bir yaşam standardına sahip, bununla birlikte sosyal ve kültürel özelliklerini koruyan bir ülke olarak Japon modernitesi olağanüstü bir başarıdır. Ancak üç nedenle Batı'da ve Asya'da hak ettiği saygıya ulaşamadı. Birincisi, Japonya 1945'ten bu yana Batı ile farklarını değil, benzerliklerini ön plana çıkarma peşinde olmasıdır. Yenilgiyi takiben Amerikan etki alanına girerek her türlü bağımsız dış politika sesini kaybetti; farklılığını hiç vurgulamadı. İkincisi, Doğu Asya ülkeleriyle çok iyi ilişkiler kuramadığı için bölgesinde ekonomik gücünün gerektirdiği siyasi ve kültürel etkiyi yayamadı. Üçüncüsü de Japonya kendini hep evrensel açıdan değil de

farklılıkları açısından görmüştür. O yüzden başkaları için bir model olamadı. Yine de şu gerçek ki Japonya Doğu Asya'da modernize olan ilk ülkeydi. Bölgede diğerleri onun dümen suyundan gitti. Japonya olmasaydı Asya kaplanları kükremeye başlar mıydı şüpheli ama şurası kesin ki Asya kaplanları olmasaydı Çin'in modernizasyonu çok daha gecikirdi. İngiltere nasıl Avrupa'nın modernitesini başlattıysa, Japonya da Asya'nın öncüsü olmuştur.

ÇİN'İN UTANCI

Kral George III'ün emriyle toplanan ilk İngiliz ticaret heyeti teleskop, saat, barometre, yaylı araba ve hava tabancası gibi hediyeler taşıyan üç gemiyle 1792'de Çin'e hareket etti. Amaç, İmparator Quianlong'u İngiliz sanayi ve teknolojisi ile etkileyip, Çin pazarını ve limanlarını ticarete açmasını sağlamaktı. 200 kişilik heyetin başkanı Macartney 4 aylık uğraşından sonra İmparatorun huzuruna çıkabildi. İmparator onu dinledikten sonra kendisine cevap vermek yerine Kral'a bir mektup iletmesini istedi. Mektupta Çin'in dış ticareti arttırmayacağını, zira başka ülkelere hiçbir şeye ihtiyaçları olmadığını, başkentte elçi bulundurmanın hem kendi kurallarına aykırı olduğunu, hem de İngilizlere bir yarar sağlamayacağını ifade ediyordu. Heyet eli boş geri döndü. Ancak Macartney'e göre Çin'in İngiliz taleplerine karşı koyması boşunaydı zira ilerlemeyi durdurmak imkânsızdı. Bir dönemin kapanıp yeni bir dönemin açılmakta olduğunu fark edememişti imparator. Oysa artan gücün ve saldırganlığın verdiği testosteronla dolu İngiltere hedefe ulaşmak için gereğini yapmakta gecikmedi. O sıralarda Çin'e afyon sevkiyatı zaten başlamıştı. Çin'in afyon ithalini yasaklamasından çılgına dönen İngiltere I. Afyon savaşını (1839-1842) başlatıp Güney Çin'i bombaladı. Akabinde imzalanan Nanjing anlaşmasıyla Çin Hong- Kong'u İngiliz'lere bırakmak yanında 5 limanını ticarete açmak ve savaş tazminatı ödemek zorunda bırakıldı. Çin'in "aşağılanma yüzyılı" başlamıştı.

Nasıl ki Japonya 19. yy da sınıflaşmaya başlayan Batı dışı ülke örneğiydi, Çin de aynı düzeyde başladıkları halde sınıflaşmayı ıskalayan ülke oldu. O yüzden Amerika, Avrupa ve Japonya ile arası gitgide açıldı. Çökme derecesinde ekonomik zayıflama, iç bölünme, yenilgi, aşağılanma, yabancı güçlerin işgali ve giderek egemenliğin yitirilmesi. Yine de, 1949'dan, özellikle de 1978'den beri kaydettiği ilerleme, çağdaş dinamizminin esas kaynağının Batı değil, kendi geçmiş birikimi olduğuna işaret etmektedir.

Güneşte Bir Yer

Çin şimdiki şeklini daha İsa'dan önceki yüzyıllarda almaya başlamıştı. Kuzeyde stepler, Doğu'da ve Güney'de deniz, Güney Doğu'da dağlardan oluşan doğal sınırları sayesinde muazzam büyüklüğe ulaşmıştı. Yaygın iç göç, iyi bir iletişim ağı ve asırlar boyu birlikte yaşama geleneği, zamanına göre çok büyük bir nüfusun nispeten homojen bir kültüre ulaşmasını sağladı. Toplam 7500 km'lik, Roma imparatorluğuyla boy ölçüşebilen yolları vardı. Köklü Konfüçyüs öğretilerine dayalı Merkezi bir hükümet ve sofistike bir devlet yapısına sahipti. Ağırlık, ölçü ve para birimleri standartlaştırılmıştı. Milattan önceki bin yılda Çin birçok halkları kapsadığı halde olağanüstü güçlü bir kültürel kimlik duygusu taşıyordu. Tuhaf olan, kuzeyden gelen Moğol, Mançuryalı gibi işgalciler bile bir süre sonra bu adet ve değerleri benimsiyor, onların kurumlarını ve yönetim ilkelerini uyguluyorlardı. Çin kimliğinin bu kadar erken tesis etmesi, bugünkü Çin'in en önemli yapı taşlarından biridir. Ortak dil ve kültürel kimlik olmasaydı üniter devlet yapısını 2 bin yıldır koruyamayacak ve en çarpıcı özelliği olan büyüklüğü paramparça olacaktı.

Tarihte, tarımda kaydedilen ilerleme kalabalık nüfusların sürdürülmesine ve devlet yapısının gelişmesine imkan sağlamıştır. Çin'de de 12.000 yıl önce, Mezopotamya'dan (8.000) bile erken

başlayan kuru tahıl tarımı yerini zamanla sulu çeltik tarımına bıraktı. Fidelerin ekimi, erken olgunlaşan çeltik çeşitleri, sistematik tür seleksiyonu, suyu bir seviyeden diğerine taşıyan zincir ve çanak benzeri aletler ve sofistike sulama şekli gibi pirinç üretimine durmaksızın getirilen yenilikler verimin ve dolayısıyla nüfusun artmasına imkan sağladı.

Denizden, ırmaklardan ve kanallardan da yararlanan entegre ulaşım ağı, pazarın ülke çapında genişlemesine katkıda bulunmuş oldu. 18. yüzyıl da dünyanın en büyük ekonomisiydi. Çin'i Hindistan ve Avrupa izliyordu.] Daha 13. yüzyılda Hangzhou'nun nüfusu 7 milyona ulaşmıştı. Çin'in Rönesans'ı da denen Song hanedanı döneminde devlet eğitime ağırlık vermiş, klasik sınav sisteminin geliştirilmesi; neo-Konfüçyüzmin doğuşu; barut, top ve tahta kalıplı matbaanın icadı; kitapların yaygınlaşması; matematik, tıbbi bilimler, astronomi ve coğrafyada ilerlemeler bu dönemde gerçekleşmişti. Avrupa'nın çok ilerisinde olan Çin gelişmişlik açısından ancak İslam dünyası ile karşılaştırılabilirdi. Avrupa'da Rönesans daha iki asır sonra başlayacaktı. Ne yazık ki Çin 1300' den sonra bu gelişmeyi sürdürmedi. Bunun başlıca sebebi nüfusun hızla artmasıyla orman, yakıt, dokuma elyafı, iş hayvanı, maden, tahta ve tarım toprağı gibi kaynakların azalmasıydı. İngiltere gibi teknolojisini geliştirip sömürgeler de ele geçiremediğinden ekonomik dar boğaza girdi. İşçi ücretleri düşüp kar oranları azalınca zamandan ve emekten tasarruf eden makineler icat etmeye gerek kalmadı. Oysa geniş pazarlara ulaşan ve iş gücü ücretleri yükselen İngiltere'de emekten tasarruf eden makinelerin icadı elzem oldu. Bu da icat, uygulama, verim artışı ve ekonomik büyüme ile sonuçlandı.

Çin Devleti

Roma İmparatorluğunun çöküşünden sonra Avrupa bir daha asla tüm kıtaya egemen bir imparatorluk rejimiyle yönetilmedi. Siyasi otorite 2 bin yıldan beri birçok devlet arasında bölüşülmektedir. Aksine Çin 13. yüzyıldan bu yana emperyal devlet sistemini korumaktadır. Bu durum, Çağdaş Çin ile Avrupa'nın tutumları arasındaki temel farktır. Çin mutlak üniterliğini vazgeçilmez şekilde korurken Avrupa ulus-devletlerin egemenliğine önem vermektedir.

Gerileme ve İşgal

19.yüzyıl da Çin'in problemleri artmaya başladı. I. Afyon yenilgisini takiben ekonomi zayıfladıkça ikisi Türk soylu Müslümanlardan olmak üzere ülkenin çeşitli yerlerinde isyanlar çıktı. İngilizlere yenilmek yüzünden imparatorluk rejimine olan güvenin sarsılması, şiddetli seller ve açlık, isyan ortamını hazırlamıştı.

İsyanlar bastırıldıktan sonra bu sefer de Batılı hırsları ve saldırganlığı devreye girdi. I. Afyon savaşından sonra Nanjing antlaşmasıyla Hong Kong kaybedilmiş ve 4 liman özel imtiyazlarla İngilizlere açılmıştı. II. Afyon savaşında Fransızlar ve İngilizler Beijing'de yazlık sarayı talan edip yaktılar. Akabinde imzalanan Tianjin anlaşmasıyla bütün önemli limanlar açıldı, Batı vatandaşlarına yeni imtiyazlar tanındı, askeri üslere izin verildi, misyonerlere kıta içinde seyahat özgürlüğü tanındı ve yeni tazminatlar ödendi. Böylece Çin, toprakları üzerinde egemenliğinin en önemli unsurlarını kaybetmeye başladı. 1884'de Fransızlar Vietnam'ı (Hindiçin) ele geçirmek için Çin donanmasına saldırdılar. Çin amiral gemisi savaşın ilk dakikası içinde batırılmış, bir saattan az bir sürede donanmanın tümü yok edilmişti. Bu deniz savaşı, Batılı bir sanayi ülkesinin, hem de vatanından bu kadar uzaktayken sahip olduğu güç ile bir tarım ülkesinin gücü arasındaki korkunç farkı ortaya koymuştu.

Çin'e saldıran ülkeler arasına, Çin'e hamilik parası ödeyen Kore'yi ele geçirmek için, hızla

sanayileşen ve saldırganlaşan Japonya da katıldı. Ağır yenilgiyi takiben Çin, yıllık tüm milli gelirinin üç katını tazminat olarak Japonya'ya ödemek zorunda kaldı. Artık 20. yüzyıl başında Çin'in egemenliğinden söz etmek zordu. Boxer isyanı denen, misyonerlere ve diğer batılılara karşı yapılan saldırıları bastırmayı bahane eden İngiliz, Fransız, Japon ve Amerikan ortak kuvvetleri Bijing'e yürüdüler, isyanı bastırdılar ve bir yıl yasak şehirde konuşlandılar. Çin yine hepsine savaş tazminatı ödedi. Resmen sömürge statüsüne girmese de gerçekte sömürgeci bir farkı kalmamıştı. Yabancılar her şeyi yapmakta özgürdüler. Ticaret faaliyetlerinden vergi veya gümrük falan da ödemiyoarlardı. Çin adam akıllı yoksullaşmış, utanç içinde kalmıştı.

Çini modernize edip bu acıdan kurtarmak için ülkede reform girişimi başlatıldı. Ancak Japonya'dakinin aksine bu reform için ülkede konsensus sağlanamadı, bazı elit ve bürokratların girişimi olarak kaldı. O yüzden orduda yapılan bir takım reformlar ve eğitimde yapılan bazı değişikliklerle sınırlı kaldı. Örneğin ilk kez Londra ve Paris gibi büyük başkentlerde elçilikler kuruldu. Reformların karşısına çıkan en büyük problem, modernizasyon ile Batı'nın bazıları tarafından eşanlamlı olarak görülmesiydi. O sırada Batı Çin'e sömürgesi gibi davrandığı ve aşağıladığı için bu reformistler de halk tarafından Batı'nın uşağı ve işbirlikçisi olarak görülüyordu. Oysa Japonya tam da bu seferberlik sayesinde modernizasyonda başarılı olmuştu. 20.yüzyıl başında Hanedan'ın hiçbir otoritesi kalmamıştı: yaptığı her işte işgal kuvvetlerinin onayını almak zorundaydı; toprakları üzerinde egemenliği sınırlıydı.

Ödemek zorunda bırakıldığı korkunç savaş tazminatlarının da etkisiyle ekonomi berbat haldeydi. Hükümet gerekli ödemeleri yapabilmek için yabancı bankalardan yüksek faizle borçlanıyordu. Yer yer çıkan isyanları bastırmakla yükümlü askerler kendi başlarına hareket eder olmuştu. Nihayet 1911 Devrimi ile Qing Hanedanı 266 yıllık iktidarını kaybetti ve böylece dünya tarihinin en uzun ömürlü siyasi sistemi olan 2000 yıllık hanedanlık hükümetine perde indi. Yerine gelen Sun Yat Sen başkanlığındaki Cumhuriyetçi hükümet durumu düzelterekine ülkeyi balkanlaştırdı: 1916 – 1927 arası egemenlik parça parça oldu: yer yer bölünmeler ortaya çıktı, ordu ile yabancı güçler hüküm sürdü. 1928-1937 arasında Milliyetçi partinin başına geçen diktatör Chiang Kai-Shek zamanında nispeten ulusal birlik sağlandı. Ancak bir taraftan güneyden komünist birliklerin muhalefeti, diğer taraftan kuzeyden Japon ordusu rahat nefes aldırmadı. 1937'de Japonlar Güneye doğru ilerleyerek bereketli toprakları ve sanayi tesislerini ele geçirmekle kalmadılar, uyguladıkları korkunç zulüm, 300.000 sivil ve askerin öldürüldüğü Nanjing katliamıyla doruğa ulaştı. Bu katliam bugün bile Çin Japon ilişkilerine gölge düşürmektedir. Bu olay Chiag Kai-Shek'i de gözden düşürdü. Komünistler gerçek vatansever olarak görülüp güç kazandılar. Nihayet 1949 Devrimiyle komünist parti Mao Zedong liderliğinde iktidarı ele geçirdi.

1911-1949 arasında, Çin'in bu en acı dönemiyle ilgili şu soru ortaya çıkıyor: yer yer ayrılıkçı hareketlere rağmen Çin nasıl oldu da bölünmedi? Bütün yaptıklarına rağmen Batı ve Japon işgali uzun dönemde fazla etkili olmadı? Bir kere "Han soyundan gelme Çinli" kimliği halkın içine o kadar yerleşmişti ki başka bir kimliği benimsemeye imkân kalmamıştı. Dahası, Batı kaynaklı ulus devlet sistemine geçince modern milliyetçiliğin yapıştırıcı etkileri öne çıkmıştı: asırlar ötesinden gelen kültürel kimlik ve birliktelik, yabancı işgaline karşı beslenen derin hınç ve öfkeyle güçlenmişti.

Nihayet, Afrika ve Orta Doğuda ele geçirdikleri toprakları sömürgeleştiren batılılar Çin'in azameti karşısında çekinmişler, bırakın tümünü, çoğunluğunu bile sömürgeleştirmeye cesaret

edememişlerdi. 1800 öncesi Çin'in ileri bir tarım toplumu olarak tarımsal sanayisinin, ticaretinin ve piyasalarının gelişmiş olması, yabancı işgali sona erer ermez Çin'in sınaileşmek için kendi kültür, bilgi ve becerisinden yararlanmasının yolunu açtı. Ayrıca dünyanın en eski ve en gelişmiş devlet geleneğine ve birikimine sahip olması 1949'dan sonra çok işine yarayan bir kaynak oldu. Oysa Afrika ve Orta Doğu'da bu gelenek olmadığından modern devletler neredeyse sıfırdan yaratıldı. Çin halkı her şeye rağmen kendine güvenini, tarih ve kültürlerinin verdiği üstünlük duygusunu hiç yitirmedi. Fakat yüzyıl boyunca çektiği azap ve hissettiği aşağılanma, bilincinde bugün bile silinmeyen derin izler bıraktı.

1949 Sonrası

1949'a gelindiğinde Çin'in egemenliği yüzyılı aşkın süredir sekteye uğramıştı. İktidar; merkezi hükümet, işgal kuvvetleri ve bazı yerel odaklarca paylaşıyordu. 2000 yıldır bağımsız ve üniter bir devlet olarak yaşayan Çin için bu tahammül edilmez bir durumdu.

Komünistlerin önünde 2 ana görev vardı: Ülkeyi bağımsızlığına kavuşturmak ve üniter devleti yeniden teessüs etmek. 2.dünya savaşında batılı güçler yavaş yavaş ülkeden çekildi. Japonlar da bir taraftan komünistlerin baskısı, bir taraftan da savaş sonu yenilgisiyle Çin'i terk etmek zorunda kaldı. Milliyetçilerin 1949'da komünistlere yenilmesiyle ülke Tayvan, Hong Kong ve Macao hariç, birliğine kavuştu. Komünist rejimin o günden bugüne süre gelen desteğinin ana kaynağı işte bu iki başarıdır: Bağımsızlığı ve birliği sağlamak. Batının yükselmesinden bu yana, Çinin modernizasyon için önünde çeşitli strateji seçenekleri olmuştu: Geleneksel imparatorluk kurumlarında reform yapmak (1911 öncesi denenmiş ve başarılı olamamıştı), Batı modelini aynen taklit etmek (1911-1949 arası denenilen bu girişim de fiyasko ile sonuçlanmıştı), veya kendi kurumlarının başarılı olanlarını Batı örnekleriyle birleştirip yeni kurumlar oluşturmak. Komünistler bu üçüncü yolu seçtiler. Sovyetler birliğinden de büyük ilham alan, ancak kendilerine has Maoizm ortaya çıktı. Çin Halk Cumhuriyeti (PRC) olarak tanınan yeni rejimin ilk işi gelirler ve harcamalar üzerinde merkezi kontrol sağlamak oldu. Devrimin mimarı, bağımsız ve üniter Çin'in kurucusu Mao, iktidarı süresince muazzam suiistimallere ve milyonların ölümüne sebep olmasına rağmen, önderlik ettiği yeni rejimin popülerliğini ve meşruluğunu sürdürmesinde en büyük faktör oldu. Bugün bile saygıyla anılmaktadır. Yeni rejimin dayanıklılığı ve gücü Mao'nun ölümünden sonra da devam etti. "İleri Doğru Büyük Adım" ve "Kültür Devrimi" felaketlerine rağmen komünist parti halkın da büyük desteğiyle yepyeni ekonomik politikalar uygulayarak olağanüstü hızlı ekonomik büyüme gerçekleştirerek Çin'in dönüşümünü başardı.

Ekonomik Take-off

1820'de Çin'in kişi başı geliri 600 \$ iken 1950 de 439 \$ a düşmüştü. Bunun da başlıca sebebi 120 yıl boyunca yabancıların Çin'i işgal altında tutması yanında, insafsız savaş tazminatları ve gümrüklerin, tuz, demir yolları, posta, su, gaz, elektrik v.s gibi işletmelerin ve bütün önemli sanayi tesislerinin yabancıların elinde olması dolayısıyla ekonominin çökmesi idi. Yeni hükümet ülke birliğini sağladıktan sonra sanayileşmeyi hedef aldı. Bu amaçla toprak reformu yapıldı, büyük komünler teşkil edilip artan ürün tarım vergisi olarak toplandı. Bu para ile ağır sanayi tesisleri kuruldu. Çeşitli sorunlara rağmen Çin 1950-1980 arası Mao döneminde yıllık ortalama % 4.4 büyüdü. İnsani gelişme indeksi 4.5 kat yükseldi. Bu da eğitime muazzam ağırlık verilmesi, kadın-erkek herkes için eşitlik gözetilmesi, sağlık sisteminin iyileştirilmesi ile başarıldı. Böylece diğer çoğu Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkelerinin yaşadığı tarım nüfusunun aşırı yoksulluğu ve zengin-fakir arası gelir uçurumu, kadın-erkek fırsat eşitsizliği, büyük gecekondu mahalleleri ve

şehirlerde yoğun işsizlik gibi sorunlar yaşanmadı. Tabii ki bazı Mao politikalarının yol açtığı kişisel özgürlüklerden yoksunluk, eziyet ve ölüm gibi ağır bedeller ödendi bu hızlı ilerleme için fakat Mao hiç bir zaman halkın desteğini kaybetmedi.

MODERNİTE – DEĞİŞİMİN HIZI

Bütün Asya Kaplanlarının (Güney Kore, Tayvan, Singapur, Hong Kong, Çin, Malezya, Tayland, Endonezya ve Vietnam) en belirgin özelliği değişimlerinin hızıdır. 1950’de ağırlıklı olarak tarım toplumuydular. Tarım Nüfusları % 80-90 iken bu oran bu gün % 10 ‘un altına inmiştir. Moderniteye geçişin ana özelliği köyden kente, tarla işinden sanayi işine geçiştir. Köy yaşantısında bir yıldan ötekine, bir kuşaktan diğerine pek az şey değişir. Sanayileşme koşulları müthiş değiştirir:

Alışılmışın yerini belirsizlik, geçmişin yerini gelecek alır. Asya kaplanlarında bu geçişin Batı’ya göre çok daha hızlı olması beraberinde modernitelerine de iki önemli fark getirmiştir.

1- Geçmişin Yakınlığı

Asya kaplanlarında halk çok yakın zamana kadar tarımda çalıştığından geçmişin damgası şimdiki zamanın üzerinde capcanlı durmaktadır. Moderniteye rağmen geleneklere bağlılık aynen devam etmektedir.

2-) Şimdiki zamanda gelecek

Daha önce de belirtildiği gibi modernite, şimdiki zamana gelenek, örf ve adetlerin değil geleceğin hükmetmesi, gözlerin ve zihnin arkaya değil öne yönelik olmasıdır. Bu duruşun derecesi ülkeden ülkeye değişir. Şurası tuhaftır ki yakın zamana kadar geçmişiyile haşır neşir olan Asya ülkelerinde geleceğe dönme derecesi, moderniteye çok daha erken geçen Avrupa ve Amerika’ya göre çok daha ileridir. Bu ülkeler değişim tiryakisi, teknoloji tutkunu, acayip esnek ve her çeşit yeniliğe uyumlu karakterleriyle adeta bir hiper modernite yaşamaktadırlar. Aslında bu hiç de şaşırtıcı değildir. Batı ekonomisi % 2 büyürken siz her yıl ortalama % 10 büyürseniz, bu turbo hızın yaşam koşullarında, istihdam tiplerinde, şehirleşmede, şehirlerin görüntüsünde ve tüketici ürünlerinde devrim yaratması kaçınılmaz olur. Aile gibi yerleşik kurum ve değerleri değiştirerek sosyal dokuya yeni ve ağır gerilimler yükler. Böylesine bir değişimle baş etmek için hem bireylerin, hem de toplumun buna hazır olmasını ve hedefe kilitlenmesini gerektiren, çok gelişmiş pragmatizm ve esneklikleri sayesinde bunu başarmışlardır. Hızlı değişimle aklını bozmanın bir örneği Doğu Asya kentlerinin karakterinde ve yapısında açıkça görülür. Binalarının yüksekliğinin ve karakterlerinin kesin kurallara bağlı olduğu, yüzeyin kullanıma göre bölgelere ayrıldığı Avrupa ve Amerika şehirlerinin aksine Asya şehirlerinde böyle bir düzen yoktur. Her semtte her şeyden biraz biraz vardır, her şekil ve yükseklikte binalar görürsünüz. Batı kentlerinde belli bir merkez varken Asya kentleri birbiri ardına metamorfoz geçirerek ha bire yeni merkezler üretirler. Kurationsızlık, düzensizlik ve başıboşluk tipik Asya kentlerinde masum kaos, sıkıştırılmış bir enerji ve heyecandan oluşan baş döndürücü bir karışım yaratır. Görünüşte tek sabit, değişimdir. Avrupa’nın aksine korumaya hiç önem vermeden binalar birbiri ardına yıkılıp yenisi yapılır. Avrupa şehirleri neredeyse asırlarca aynı kalırken Asya kentleri bir günden diğerine alt üst olur.

Japonya geleceğe dönüklüğün, hiper modernitenin en uç örneğidir. Kimse ikinci el araba veya başka bir eşya almadığı gibi fabrikalar yılda birkaç model çıkarırlar. Elektronikçiler, modacılar peş peşe yeni ürünler, yeni koleksiyonlar sunar. Japonya tüketici teknolojisinde hızlı gelişmenin özüdür. Partnere ihtiyaç bırakmayan dans makinaları bile mevcuttur.

Modernitede rekabet

Dünyada'ki güç dengesi hızlı bir değişim içindedir. 1973'e kadar baskın olan Batı, gelirin % 58.7 sini elde ederken Japonya hariç Asya'nın payı % 16.4 tü. 2001 ' e gelindiğinde bu oran % 52 'ye % 31 olmuştu. Oran önümüzdeki 15-20 yıl içinde daha da değişecektir. 2027 de Çin'in Amerika'yı geçip dünyanın en büyük ekonomisi olması, 2032 de de BRIC adı verilen Brezilya, Rusya, Hindistan (India) ve Çin grubunun Amerika, Kanada, İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya ve Japonya'dan oluşan G7 yi aşması beklenmektedir. Ayrıca, gelişmekte olan diğer 13 ülkenin (Bangladeş, Mısır, Endonezya, İran, Meksika, Nijerya, Pakistan, Filipinler, Türkiye ve Vietnam) toplam gelirin G7 nin üçte ikisine ulaşacağı tahmin edilmektedir.

Bu zamana kadar dünya Batı küstahlığının etkisindeydi: Onlara göre kendi değerleri, inançları, kurumları ve düzenlemeleri herkesten üstündü. Bu mentalitenin gücü ve baskısı hiç de hafife alınmamalıdır. Hükümetleri diğer ülkelere demokrasi ve insan hakları dersi vermekten hiç çekinmezler. Batının bu derin üstünlük kompleksi güçlü ekonomik, siyasi, ideolojik ve kültürel akımlardan beslenir.

Ancak modernitenin yayılması bu mentaliteyi zora sokacaktır. "İleri", "Gelişmiş", "Uygar" gibi fikirler Batı ile eşanlı olmakta çıkacaktır. Şimdiye kadar başkaları için evrensel ve tartışmasız örnek ve model olduğuna, herkesin onu izlemesi gerektiğine inanan Batı'nın, kendisine rakip modeller çıktığında nasıl davranacağını Allah bilir. Gelecekte kendini mutlak değil rölatif bağlamda düşünmesi, dünyanın geri kalanından öğreneceği çok şey olduğunu fark etmesi, her şeyin en iyisini kendi bildiği saplantısından vazgeçmesi gerekecektir. Bu değişimin öncüsü de Çin olacaktır.

BÖLÜM II

ÇİN ÇAĞI

Ekonomik Süper Güç Olarak Çin

1976 da Mao öldüğünde kim derdi ki Çin, ülkenin yüzünü ve kaderini tamamen değiştirecek olan olağanüstü bir büyüme arifesinde? Ülke Kültür Devriminin enkazı altındaydı. 50'lerde ve 60'larda partiyi yöneten kadro, Kültür Devrimi sırasında alaşağı edilip lanetlendiğinden ülke boşluk içinde kalmıştı. Çok geçmeden eski liderler göreve çağrıldı. Deng Xiaoping dümene geçti. Kadro, Kültür devriminin mirası olan ekonomik çöküntü ve siyasi kargaşa ile karşı karşıya kalmıştı ama Mao'nun çılgın aşırılıklarının engeline takılmadan kendi içgüdülerini ve eğilimlerini hayata geçirebileceklerdi. Reform süreci 1978'de bazı ekonomik bölgeler teşkil edilerek başladı.

Aralarında Guangdong vilayetinin de bulunduğu bu bölgelerde kırsal komünler iptal edilip topraklar köylülere uzun dönemli kiralandı, kendi ürünlerini pazarlamaya teşvik edildi. Her girişim adım adım, deneysel biçimde yürütüldü. Bir yerde uygulanan reformun işe yaradığı görülünce başka bölgelere de uygulandı. Yeni ekonomik yaklaşım hükümet kadrolarında da bambaşka bir bakış açısı ve düşünce tarzı gerektirdiğinden, en yukardan başlayıp aşağılara kadar inen personel değişikliği yapıldı. 1978 de Deng söyle diyordu: "Devrim yapmak ve sosyalizmi kurmak için düşünmeye, yeni usuller denemeye ve fikirler üretmeye cesareti olan çok sayıda öndere ihtiyacımız var. Bu devasa bir projedir: Parti ile hükümet arasında, iktidar ile yargı organları, kitle örgütleri, girişimciler ve kurumlar arasında ve nihayet merkezi, yerel ve halk örgütleri arasında mevcut ilişkileri ön plana

almaktadır. Yüz milyonları ilgilendiren bu iş zahmetli ve uzun bir görev olacaktır.” Değişimin ana öğelerinden biri devletin merkezi yapısının yerleştirilmesi idi. Mülkiyet hakları ve Mali güç yerel yönetimlerin çeşitli kademelerine dağıtıldı. Daha hemen başlangıçta büyüme hızı Mao döneminin % 4-5 lerinden yıllık ortalama %9,5'e çıktı. Yine başlangıçtan itibaren hükümet Amerika'nın desteğinin ve işbirliğinin hayati önem taşıdığını gördü. Temeli 1972 de Mao – Nixon buluşmasıyla atılan ilişkiler, 1979 da resmi diplomatik ilişkiler kurulması, mülkiyet haklarının tanınması ve Çin'in en gözde ülke ilan edilmesiyle geliştirildi. Amerika'nın değeri 1980'lerde iyice kanıtlandı. Çin ihracatta ağırlıklı olarak oraya yöneldi. Çinli öğrenciler Amerikan üniversitelerine koştu. Sovyetlerin çökmesi ve internet etkiyi daha da arttırdı. Küreselleşen ekonomiye uyum için Çin gümrük engellerini kaldırıp ülkenin kapılarını yabancı yatırımlara açtı. Çin firmaları hiç korunmadan “ya bat, ya çık” rekabetine sokuldu. Oysa Japonya, Güney Kore ve Tayvan'da yerli sanayiciler gelişinceye kadar yabancı rekabetinden korunmuşlardı. Reformun ilk yıllarında kırsal ekonomiyi kalkındırmaya ağırlık verildikten sonra 1980'lerin sonunda ağırlık kentlere ve sınai ekonomiye kaydı. Ucuz iş gücünden yararlanmak isteyen Batı ve Japon sermayesi Guangdong eyaletinden başlayıp diğer bölgelere akarak toplam 500 milyar doları aştı. Şu anda tüm ihracatın %60'ını yabancı firmalar gerçekleştirmektedir. Bu süreçte Çin, düşük ve orta kalite imalat için “dünyanın atölyesi” olmuştur. Gümrüklerin git gide indirilmesiyle dış ticaretin hacmi milli gelirin % 75 ine ulaşmıştır. Bu oran en gelişmiş ülkelerde bile % 30 'u aşmaz. Oranın yüksekliği Çin'in küresel ekonomide önemini arttırmak yanında ülkeyi küresel çalkantılara veya Batıdaki artan korumacılık duygusuna karşı daha duyarlı kılmaktadır. Çin ve Rus süreçlerinin karşılaştırılması yararlı olur. Zira her ikisi de emirkomuta ekonomisinden piyasa ekonomisine nasıl geçileceği meselesiyle karşı karşıya kalmıştı. Rusya Batının reçetesine uyarak şok terapiyi tercih etti. Bu da 90'larda hiper enflasyona, ileri boyutta sermaye kaçıışı, paranın değerinin dibe vurması ve dış borçlarda temerrüte düşülmesi gibi sorunlara yol açtı. Tersine Çin daha kademeli bir yaklaşım izleyerek hiper enflasyondan korundu, uluslararası kredi notunu yükseltti ve sermaye kaçışına uğramadı. Rusya'da Kamu sektörü haraç mezat yandaşlara satılırken Çin'de kamu sektörü toptan özelleştirilmek yerine parça parça, kademe kademe özelleştirildi. 2007 Forbes 100 listesinde 13 Rus'a karşılık hiç Çinli yoktu. Buna mukabil 1990'da Çin'in milli geliri Rusya'nın iki katının altındayken 2003 de altı katından fazla olmuştu. Çok kısa bir sürede dünyanın imalat merkezi oldu. Bugün fotokopi makinelerinin, ayakkabıların, oyuncakların ve mikrodalga fırınların ve daha pek çok ürünün üçte ikisi Çin'de üretilmektedir. Ülke aynı zamanda gelmiş geçmiş en büyük yoksulluktan kurtuluş programını uygulamış ve 1978 de 250 milyon olan yoksul sayısını 2001 de 22 milyon kişiye indirmiştir.

Çin'in Ekonomik Büyümesi Sürdürülebilir mi?

Çin her yıl 23 milyon kişiye istihdam yaratmak zorundadır. Hükümetin stratejisinin temeli yıllık % 10 büyümedir. Zaten büyüme % 8 in altına düştüğü takdirde toplumda huzursuzluk baş göstermesi çok muhtemeldir. Global durgunluk büyümenin sürdürülebilirliğini sınavacaktır zira artık Çin Batı ihracat pazarlarına eskisi kadar güvenemez. En karamsar senaryo, Batı'daki durgunluğun 1930'lar kadar derin ve uzun olması ve Amerika'nın Çin ürünlerine karşı korumacı önlem almasıdır. Küresel durgunluğun derecesi ne olursa olsun şimdiki büyüme modeli uzun vadede sürdürülebilir değildir, zira tamamen yatırıma dayalı olduğundan ülkenin kaynaklarını yutacak, ağır bir tüketim baskısı yaratacaktır. Sermaye ve emek verimliliğini arttırmak, bunun için de teknoloji basamaklarında yükselmek şarttır. Nitekim küresel durgunlukta bunun belirtileri görülmekte, ihracat

oyuncak gibi ucuz ürünlerden teknoloji ürünlerine kaymaktadır. Milli gelir ağırlıklı olarak dış ticarete bağlı olmaktan da kurtarılmalıdır. Zira küresel iniş çıkışlardan çok etkilenmektedir. Bir başka tehlikesi de, durgunlukta diğer ülkelerin Çin mallarına karşı korumacılık yoluna gitmesidir. Bu yüzden iç tüketim de arttırılmalıdır. Bir başka sorun da çok kısa sürede çok hızlı büyüme, dünyanın en eşitlikçi ülkelerinden birini en eşitsiz hale getirmek üzere olmasıdır: Kıyı bölgeleriyle iç bölgeler, kentlerle köyler, kayıtlı ekonomiyle kayıt dışı ekonomi arasındaki uçurum git gide artmaktadır. Bu da toplumsal gerilime yol açmakta ve reform programına halkın katılımını baltalamaktadır.

Çin'in büyümesi toprak, orman su ve petrol gibi kaynaklara aşırı bağımlıdır. Çok kalabalık bir nüfus zaten kıt olan bu kaynakları hızla tüketmektedir. Son 40 yılda ormanların yarısı yok edildiğinden şimdi dünyanın en çıplak ülkelerinden biridir. Kullandığı petrolün yarısını ithal etmek zorundadır. Bu yüzden Çin büyümesi için gereken muazzam miktarda ham madde için diğer ülkelere bağımlıdır. Şu anda bile dünyanın en büyük bakır, ikinci en büyük demir cevheri ve üçüncü en büyük alüminyum ithalatçısıdır. Diğer bütün hammadde gereksinimlerinde ve enerjide ilk birkaç sırada yer almaktadır. %8 büyüme hızını koruduğu takdirde, önümüzdeki 20 – 30 yıl içinde dünyanın tüm kaynaklarından fazlasına ihtiyaç duyacaktır ki bu da küresel çevreye yapacağı etki bir yana, bizzatıhi sürdürülemez bir durumdur.

Çevre İkilemi

Çin'in büyük paradoksunun (insan kaynaklarında bereket, doğal kaynaklarda kıtlık) etkileri tüm dünyada hissedilmektedir. Emeğin ucuzluğu mamul ürünlerin fiyatını düşürürken, emtia fiyatlarını adamakıllı yükseltmiştir. Artan emtia fiyatları Çin'in kaynak-yoğun büyüme modelini aşırı pahalı hale getirecek, böylelikle Çin Amerika'nın bugünkü yaşam standardına yaklaşmadan nefesi tükenecektir. O yüzden Çin daha şimdiden enerjiye daha az bağımlı bir yaklaşım izleme kararı almıştır ama bu kararı hayata geçirmek pek kolay olmayacaktır. Çin 18.yüzyıldan 21. yüzyıla sadece 30 senede geçtiği için 200 yıl idare edilebilecek ekolojik kaynaklar da aynı kısa sürede tüketilmiştir. Bugün 300 milyon küsur insan temiz suya ulaşamıyor. Dünyanın en kirli 20 şehriden 16 sı Çin'de. Asit yağmurları ülkenin üçte ikisini etkiliyor. Ülkenin dörtte biri çöl. Topraklarının % 58 'i tamamen veya kısmen kurak. Ne kadar yoksul ülke olursa olsun, çevre önlemlerini almak için zengin ülke statüsüne kavuşmayı bekleyecek lüksü kalmamıştır.

Düşük Teknoloji mi, Yüksek Teknoloji mi?

Mevcut durumda Çin'in mukayeseli üstünlüğü, yoğun vasıfsız işçilikle ve sudan ucuz fiyatlarla dünya piyasasına alt seviyede imalat yapmaktır. Bunun uzun dönemde iki sakıncası vardır: Birincisi, bir ürünü piyasaya sununcaya kadar yapılan toplam harcamanın yalnızca % 15'ini imalat oluşturmaktadır. Maliyetin en önemli kısmı tasarım, pazarlama, markalaşma vb ögelerden kaynaklanmaktadır ki bu da halen gelişmiş ülkelerin tekelindedir. İkincisi, Çin'in ihracatının çoğu Batılı ve Japon, çok uluslu firmalarca üretilmekte, Çin firmaları fasona çalışmaktadır. Başka bir deyişle Çin'in rolü, gelişmiş ülkelerde yerleşik çok uluslu şirketlerin küresel operasyonlarında ucuz mamul taşeronluğudur. Ancak Çin'in kararlı adımlarla teknoloji basamaklarını tırmandığı görülmektedir. Bütün yeni başlayanlar gibi kendi yolunu buluncaya kadar çeşitli usuller denemektedir. Yeni teknolojilere ulaşmak için kullandığı yöntem, kopyalama, satın alma ve Çin pazarına giriş vaat ederek yabancı ortaklardan teknoloji transfer etme yöntemlerinin bir kombinasyonudur. Gerçekten de pazarının cazibesi Çin'in elinde önemli bir kozdur. Ayrıca, yabancı firmalar imalatlarını Çin'e taşıdıklarında çeşitli yan işlem ve üretimlerini de Çin'e taşımaktadırlar.

Örneğin İtalyan tekstil sanayi işe basit üretimlerini taşımakla başlamış, katma değeri yüksek tasarıma kadar ulaşmıştır. Microsoft, Motorola ve Nokia gibi firmalar Ar-Ge operasyonlarının önemli bir bölümünü Çine kaydırmıştır.

Fakat uzun vadede Çin'in teknolojik potansiyeli ancak kendi üst düzey araştırma ve geliştirme kapasitesini arttırmakla büyüyebilecektir. Nitekim ülkenin hedefi, 2004 te 24.6 milyar \$ olan Ar-Ge harcamalarını 2020 de 113 milyar dolara (milli gelirin % 2,5 i) çıkarmaktır. Bu yolda epeyce yol kat ederek başta malzeme bilimi, analitik kimya ve nano teknoloji olmak üzere bir çok alanda Amerika'nın yakın takipçisi olmuştur.

Çin'in kuvvetli noktası çok sayıda eğitilmiş profesyonel ve ciddi, disiplinli bir eğitim ahlakına sahip olmasıdır. Ülkede her yıl 900.000 gen bilimci, mühendis ve yönetici mezun olmaktadır. Önemli bir sayı da üst düzey Amerikan üniversitelerinde eğitim görmektedir. Gerçi bunların bir kısmı Amerika'da kalmaktadır ama bir taraftan da mezunların yurda dönmeleri için devlet her türlü imkan ve teşviki sağlamaktadır. Dolayısıyla Çin'in sonsuza kadar teknolojinin alt basamaklarında dolaşmasını beklemek abesle iştigaldir; zamanla zorlu bir teknolojik güç olacaktır. Öteki Asya kaplanlarının aksine Çin şirketleri yurtdışında üretim ve pazarlama için dış piyasalara açılmadan önce içerde mali temel, teknik beceri, iyi konumlanmış marka ve iç piyasaya hakim olmaktan kaynaklanan yüksek karlılık gibi üstünlükler kurmayı bekleme fırsatları olmamıştır. Çin firmalarının esas dışa açılma sebebi yurt içindeki kıran kırana rekabetten kaçmaktır.

Eğer Çin; Japonya, Güney Kore ve Tayvan gibi uluslar arası boyutta şirketler ortaya çıkaramazsa fazla başarılı olamaz. Bu da Çinli şirketlerin gelişmekte olan ülkelere başlayarak küresel pazarlara kitlesel ucuz ürünlerle girmesi, daha sonra da gelişmiş dünyaya açılmasını gerektirecektir. Örneğin Japon şirketleri de önce bölgesindeki Doğu Asya pazarlarını hedef almış, ürünlerini geliştirip deneyim kazandıktan sonra Batı pazarlarına geçmişti. Nitekim Çin'in Afrika, Ortadoğu ve Güney Amerika'ya ihracatı ABD'ye olan ihracatından çok daha hızlı büyümektedir. Bir taraftan beyaz aletler ve motorlu araçlar gibi alt ve orta teknoloji ürünlerinde belirgin ilerleme görülürken uzun vadede aerospace gibi ileri teknoloji sektöründe de önemli bir oyuncu olmaya kararlıdır. Yakında kendi bölgesel yolcu jetlerinin üretimini başlatacaktır. Airbus imalatının bir kısmını Çin'e kaydırmak üzeredir. 2003 de uzaya adam göndermiş, 2007 de Aya uydu fırlatmıştır. 2020 de uzay istasyonu kurma planları, aerospace alanında yüksek teknoloji geliştirmeye ne karar kararlı olduğunu kanıtlamaktadır.

Uluslararası firma kurmanın hayati noktası doğrudan dış yatırımlar yapmaktır. Tahminlere göre 2010'da Çin'in yurt dışına yapacağı doğrudan yatırım, Çin'e giren yabancı yatırım seviyesine ulaşacaktır.

Çin Modeli

Gelişmiş Batı ülkelerinden farklı olarak Çin'de devlet çeşitli şekillerde (merkezi hükümet, eyalet ve yerel yönetimler) hala ekonomide fevkalade önemli rol oynamayı sürdürmektedir. 90'ların sonundaki Asya krizi sırasında Çin'in hantal ve bol sübvansiyonlu kamu girişimlerini başka ülkeler gibi hızla özelleştireceği sanılıyordu. 10 yıl sonra gördüğümüz rejim farklıdır. Kamu İktisadi teşebbüsleri (KİT) 120.000'den 30.000'e indirilmiş, bunun yanında yeniden yapılandırma ve kadro azaltmaya gidilmiştir. Ancak Hükümet tümünden özelleştirme yerine iyi KİT'leri mümkün olduğunca verimli ve rekabetçi hale getirmeyi tercih etmiştir.

Sonuçta en üstteki 150 KİT toplam ördük olmak bir yana, olağanüstü başarılı olmuş, 2007 toplam karları 150 milyar dolara ulaşmıştır. Bu stratejinin amacı KİT'leri hiç korumadan, tekeli statü

sağlamadan, en şiddetli rekabete maruz bırakarak uluslararası rekabete hazır hale getirmektir. Bu KİT ler Batılı örneklerinden farklı olarak büyük miktarda özel sermayeye açılabilirler. Dolayısıyla Çin KİT lerine hem kamu, hem özel sermaye niteliği taşıyan melez firmalar denebilir. Neticede ortaya çıkan Çin modeli, özel şirketlere yardım, KİT lerin yönetimi, yuan'ın tam konvertibiliteye geçişi ve her şeyden önce Çin'in ekonomik transformasyonu gibi çok çeşitli alan ve şekillerde hiperaktif, her an hazır ve nazır bulunan yepyeni bir kapitalizmdir. Çin'in başarısı, Çin modeli devletin bilhassa gelişmekte olan ülkeler üzerinde olmak üzere küresel etki yaratacağına işaret etmektedir. Mortgage krizi ertesinde anglo-amerikan modelinin çökmesi Çin modelini daha da değerli kılacaktır.

Büyüklük Meselesi

Devasa bir nüfusun olağanüstü yüksek ekonomik büyüme ile birleşmesi dünyayı yepyeni bir durumla karşı karşıya bırakmaktadır. Gerçekten de Çin gözlerimizin önünde dünyayı değiştirmekte, bizi hiç gidilmemiş denizlere götürmektedir. Bu kaymanın etkisi o kadar büyüktür ki modern ekonomik tarihi Çin den önce (Ç.Ö)

Çin den sonra (Ç.S) olarak iki bölüme ayırabiliriz. Amerika'nın 1870'de take-off'u başladığında nüfusu sadece 40 milyonu, Çin'in ise 1978 de 963 milyon, yani Amerika'nın 24 katı. Take-off un plato yapmasının beklendiği 2020 yılında nüfusun en az 1.4 milyar olması beklenmektedir.

Toplam nüfus Çin'in boyutunun yalnızca bir yönüdür. İkincisi artan iş gücüdür. Çin'in büyümesi tarım dışı işlerle uğraşan insan sayısını olağanüstü arttıracak, bu da tüm dünyadaki tarım dışı çalışanlara çok hızlı ve kitlesel ilave yapacaktır. Üçüncü etki gelirdir. 1978'de Çin'in geliri dünya toplumunun % 4.9 uydur. 2020 de % 18-20 ye ulaşması çok muhtemeldir. 1990 da daha yeni gelişirken bile dünyanın toplam gelir artışına Amerika'nın katkısı % 21 iken Çin'in katkısı Amerika'yı aşarak % 27.1 olmuştur.

Dördüncü etki dünya ticareti üzerinedir. 1978 öncesinde Çin'in etkisi asgari düzeydeydi. Zira hem çok yoksul, hem de dış ticarete kapalı bir ülkeydi: Fakat 1978 den bu yana hızla dünyanın ekonomisi en açık ülkelerinden biri haline gelmiştir. 2001 de Ortalama % 23.7 olan gümrük tarifesi 2011 de % 5.7 ye inecektir. Böylece, Çin bugün için gelişmekte olan bir ülke olduğu halde, 2010 sonunda dünyanın en büyük tüccarı olacaktır. Çin'in büyüklüğünün 4 etkisi (nüfus, iş gücü, ekonomi ve ticaret) küresel büyümeyi ve ulusal ekonomilerin gelişmesini stimüle etmek açısından dünyanın geri kalanına yararlı olacaktır. Ancak beşinci etki, Çin'in kaynakları tüketmesi, doğal kaynakların önce fiyatını yükseltip sonunda bitirerek tüm dünyaya ağır darbe vuracaktır.

Çin'in Ekonomik Etkisi

Çin'in büyümesi küresel tüketim mallarının ucuzlaması açısından gelişmiş ülkelere ve ham madde fiyatlarını yükseltmesi açısından bu kaynaklara sahip Afrika, Ortadoğu, Rusya, Avustralya gibi bölgelere yaramıştır. Asıl kaybedenler Meksika gibi gelişmekte olan ülkelerdir. Bu ülkelerin mukayeseli üstünlüğü emek yoğun üretimdi. Şimdi kendilerini Çin rekabetiyle karşı karşıya bulmuşlardır. Ayrıca rekabet yeni yabancı sermaye girişini azalttığı gibi, ülkeye girmiş olanın da bir kısmının yatırımlarını Çin'e taşımalarına yol açmaktadır. Çin'in dünya üzerinde gittikçe artan etkisinin bir ölçüsü de Amerika ile ilişkisinde keyfini sürdürdüğü kaldıraç gücüdür. Amerika'nın Çin mallarına karşı doymak bilmez iştahı sayesinde Çin Amerika'nın en büyük ithalat yaptığı ülkedir. Ortaya çıkan dev boyuttaki dış ticaret fazlasını Çin başta hazine bonusu olmak üzere çeşitli Amerikan enstrümanlarında değerlendirmektedir. Çin'in 2008 de 1.81 trilyon dolara ulaşan döviz rezervi, 9 ülke dışındaki tüm ülkelerin yıllık milli gelirinin toplamından fazladır. Bu döviz

kapasitesi finans dünyasında, bilhassa Batının mali krizinde Çin'i mali dev yapmıştır. Batılı finans kurumları, pek çok batılı şirket, hatta ülkeler likidite açlığı içinde kıvrılırken aksine Çin likidite içinde yüzüyordu.

Bu durum Çin'in küresel etkisini ve gücünü daha da arttırarak başta petrol ve mineral firmaları olmak üzere yabancı şirketleri satın alabilecek hale getirmiştir. Çin'in döviz rezervlerini nasıl konuşlandıracağı, herkesin ama özellikle de Amerika'nın merak konusudur. Zira rezervlerinin % 60'ını dolarda tutan Çin önemli bir miktarını başka dövizlere çevirmeye kalkışırsa anında doların değerini düşürecek, faizleri yükseltecektir. Ancak bu çevirme miktarını yüksek tuttuğu takdirde doların, dolayısıyla elindeki paranın değeri de aşırı düşecektir. Bu konuda Çin tam bir açmazdadır. Neticede günümüzün iki büyük fakat hiç benzeşmez ülkesi tuhaf bir karşılıklı bağımlılık içindedirler. Çin'in geç de olsa dünya ticaret örgütüne kabulü, hem ürettiği çok ucuz Çin mallarını tüketen ve Çin'i düşük maliyetli imalat üssü olarak kullanan diğer ülkelere, hem de dünya pazarlarına daha kolay giriş ve yabancı sermaye girişinin hızlanması açısından Çin'e yaramıştır. Bu kazan-kazan durumu devam edecek mi? Çin'in dünya ticaret sistemi üzerine etkisi o kadar büyük ve uzun dönemde belirsiz ki bu soruya cevap vermek çok zor. Küresel sistemi tasarlayan ve yaşatan Batı, ancak şimdiye kadar en fazla yararlanan Doğu Asya, özellikle Çin oldu. Bir noktada Batı bunun Çin'e faydalı, kendisine zararlı olduğuna kanaat getirirse pekala da korumacı sisteme geçip küreselleşmeye darbe vurabilir. Şimdiye kadar Çin'in ucuz mallarından ve imalat üssü olmasından kazançlı çıkan, ancak işini kaybeden mavi yakalı işçilere ve gelişmekte olan ülkelerin feryatlarına kulak tıkayan Batı, Çin teknoloji basamaklarında yükseldikçe ve beyaz yakalılar da işlerini kaybettikçe tutumunu değiştirecektir. Bu süreç ne kadar hızlı olursa Batının tepkisi de o kadar hızlı ve sert olacak, korumacı duvarlar yükselecektir. Süreç ancak yavaş olduğu takdirde Batı bunu sindirebilir.

Şu bir gerçek ki küresel ticaret hızla daralmakta; aynı şekilde sermaye akışları da daralmaktadır. İşsizlik tüm dünyada hızla artıyor. Şu an içinde bulunduğumuz küreselleşme dönemi birden bire duruşa geçti. Bu süreç ne kadar devam eder belli değil. Hemen her yerde hükümetler tehdit altındaki sektörlerine yardım etmenin yollarını arıyor. Almanya'dan sonra dünyanın en büyük ihracatçısı olan Çin kaçınılmaz bir şekilde bu taleplerin hedefi olacak. Bu durumda, bir ticaret savaşı ve ülkelerin birbirlerine rakip ticaret blokları oluşturması çok muhtemeldir.

BİR UYGARLIK DEVLETİ

Çin her zaman ucuz mal, daha da ucuz işçilik ve berbat çalışma koşulları ile eş anlamlı olmayacak. Evrende herkesin kendi durumunu düzeltme arzusu, dünyanın en ucuz, hiç bir şekilde sendikalarla ve yasalarla korunmayan, en zalim piyasa koşullarına açık işgücüne dayalı bir ekonomik rejimin yaşamasına izin vermez. Çin, kalkınmasının yeni bir aşamasına doğru ilerlemekte, siyasi dünyası da bunu yansıtmaktadır. Laissez-Faire tutumun yerini işçi haklarının korunduğu bir sistemin alması gerektiği bilinci artmaktadır. Batı, Çin geliştikçe kendine benzeyeceğini düşünmektedir. Bu büyük bir yanılgıdır. Japonya'dan sonra süper güçlerin arasına ilk kez Batılı olmayan bir ülke olarak katılan Çin'in bu gelişimini anlamak için ekonomik büyüme yanında tarihini, siyasetini, kültür ve geleneklerini anlamak zorundayız.

Uygarlık Devleti

3000 yıla yakın tarihiyle Çin dünyanın kesintisiz var olan en eski ülkesidir. Çinliler Çin terimini kullandıklarında genellikle ülkeyi değil, Çin uygarlığını, tarihini, hanedanlarını, Konfüçyüs'ü,

düşünce tarzını, ilişkilerini, adetlerini, ailelerini, ana baba ve atalara tapınma derecesinde saygıyı, değer ve felsefelerini kastederler.

Çin'e alışılmış ulus-devlet prizmasından değil, kendilerine özgü siyasi, iktisadi ve sosyal sistemlerini haiz, çok sayıda yarı özerk eyaletten oluşan bir kıta sistemi prizmasından bakmamız gerekir. Her biri bir ülke büyüklüğündeki bu eyaletlerin arasında her açıdan muazzam fark vardır. O kadar ki, tüm Avrupa'nın ulus-devletleri arasındaki fark bile daha azdır. Kıta büyüklüğündeki bu devletin Beijing'den yönetilemeyeceği aşikârdır. Eyaletler epeyce özerktir. Neticede Çin üniter bir devlet yapısına sahip olsa da gerçekte de facto federal sistemdir.

Çin Siyasetinin Yapısı

1949 devrimi Çin siyaset sistemine epeyce değişiklik getirmişse de temel niteliklerin çoğu hanedanlar döneminde ne İse, komünist dönemde de aynen devam etmektedir. Bu özellikler nelerdir? Çin'de Siyaset her zaman devletle eş anlamlı olmuştur: elitler veya halk pek katılamaz. Konfüçyüs öğretisine göre halk devlet yönetiminden uzak tutulmalıdır ki hükümet yetkilileri bağlı oldukları etik kurallar ve ideallerle çalışabilsinler. Batı mantığına ve adetlerine ne kadar aykırı olsa da bu görüşleri silip atamayız. Unutmamalı ki Konfüçyüs sistemi insanlık tarihinde en uzun süredir devam eden siyasi değer olup Japon, Kore ve Vietnam tarafından da model olarak alınmıştır. Konfüçyüs sistemi elitist olmasına rağmen bir çıkış yolu tanıyordu: Tanrı imparatora hükümdarlık hakkı vermiş olsa da halkın büyük bir bölümünün memnuniyetsizliği durumunda imparator bu hakkı kötüye kullanmış oluyordu ve hükümdarlıktan atılmalıydı.

Çin'de devlet toplumun direği olarak görülür: mutlak hakim odur. Avrupa toplumlarında aksine iktidar; din, aristokrasi ve ticari çıkarlar gibi birbirine rakip yetki kaynaklarının çekişmesine maruzdur ve gücünü onlarla paylaşmak zorundadır. Farklı otorite kaynaklarının bir arada var olması Çin'de etik dışı görülür. Yalnızca iki kurum resmen kabul edilir ve önemlidir: Hükümet ve aile. Tüccar sınıfı hiyerarşide en son sırada olduğu halde hiçbir zaman sıra atlamayı veya örgütlenmeyi düşünmemişlerdir.

Çin siyasetinde geleneksel olarak etik kurallar en önde gelir. Kamu görevlileri devrimden önce Konfüçyüs öğretisi sınavından geçerlerdi. Şimdi bunların yerini Maoist öğreti almıştır. Devlet yönetimi ilkesi olarak etik standartlara bağlılık, çocukların yetiştirilmesinde aile ve eğitimin rolüne verilen önemle birleşmiştir. Çin toplumsal hayatında en önemli kurum ailedir. Çinli çocuk hiyerarşiye ve otoriteye boyun eğmeyi orda öğrenir. Ailenin, daha doğrusu babanın sözü son sözdür. Büyüklere saygı, utanma duygusu ve mahcup olma korkusu ile birleşip öz disiplini geliştirir. Kısacası bir ulus-devletten ziyade ulus ailedir. Çin siyasetinin diğer temel özellikleri ülkenin birliği ve siyasi istikrardır. Her ikisi de, ara ara kesintilere uğrasa bile, ülkenin iki bin küsur yıllık varlığının vazgeçilmez öğeleridir.

Çin ve Demokrasi

Batılıların gözünde bir ülkenin siyasetinin ve yönetişiminin sınavı demokrasinin varlığı ya da yokluğudur. Kuşkusuz, şartlar olgunlaşmışsa ve ülke kültüründe ciddi kök salmışsa bu tür demokrasinin mevcudiyeti arzulan bir sistemdir. Ancak Irak örneğinde olduğu gibi Anglo-amerikan silahının namlusuyla empoze edilmiş yabancı bir uzuv gibiyse, bu zorlamanın direnme, kendi toplumuna yabancılaşma veya etnik çatışma şeklinde ortaya çıkan bedeli, sağlayacağı yarardan kat kat fazla olacaktır. Demokrasi tarih ve kültürden bağımsız, her şart ve durumda uygulanabilen soyut bir ideal değildir zira şartlar müsait değilse asla düzgün işlemez; hatta tehlikeli bile olabilir. Bir ülkenin yönetiminin kalitesini değerlendirirken diğer bütün kriterlerden daha

önemli olarak da görülmemelidir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için ekonomik büyümeyi başarmak, etnik uyumu korumak, yolsuzluğu önlemek ve düzen ve istikrarı sürdürmek demokrasiden daha da önemli gerekliliklerdir. Demokrasi kendi tarihi ve gelişimi bağlamında görülmelidir; farklı toplumlar kendi koşullarına, tarihlerine ve gelişme seviyelerine bağlı farklı önceliklere sahip olabilirler. Aslında pek az ülke bugünkü anlamıyla demokrasiyi ekonomik take-off süreciyle birleştirmeyi başarabilmiştir. Bütün Batı Avrupa ülkeleri take-off'u demokrasi olmadan yaşamıştır. Avrupa'nın sınaileşme döneminde en yaygın yönetim şekli, mutlakıyetçi veya anayasalı monarşilerdi. Seçme hakkı bile sanayi devrimi tamamlandıktan çok sonra, o da yalnızca imtiyazlı küçük bir azınlığa tanınmıştı. Sömürgelerin asla seçme hakkı olmadı, anavatanda herkes bu hakkı kazandıktan sonra bile. Dolayısıyla Batının, "bir ülke kalkınmanın hangi aşamasında olursa olsun demokrasi ile yönetilmelidir" diye diretmesi tam bir iki yüzlülüktür.

Ekonomik take-off'unu yüz küsur yıl önce yaşamış olan gelişmiş dünyada, şu veya bu tarz da olsa, demokrasi evrenseldir. Gelişmekte olan dünyada ise rejim hayli karışıktır; Demokrasi ya hiç yoktur ya da yarım yamalıdır. İlk Asya kaplanlarının (Güney Kore, Tayvan, Singapur, Hong-Kong) hiçbiri take-off'nu demokratik koşullarda gerçekleştirmedi. Tayvan ve güney Kore'de ileri görüşlü askeri diktatörlük, Hong-Kong'da demokrasi yoksunu İngiliz sömürgesi, Singapur'da otoriter ve uydurma demokrat bir yönetim vardı. Ancak hepsinin de şansına, becerikli ve stratejik iktidarlarla kutsanmışlardı. Gelişme aşamasındaki devletler olarak iktidarların meşruiyeti büyük ölçüde halkın sevgisini kazanmada değil, hızlı ekonomik büyüme ve yaşam seviyelerini yükseltmede yatıyordu. Şimdi bu ülkelerin her biri batı Avrupa'nın kalkınma ve yaşam seviyesini yakaladı. Japonya ile birlikte bu örnekler sınaileşme ve zenginleşmenin, demokratik sistemin gelişmesine daha uygun koşullar yarattığını göstermektedir. O yüzden, nüfusun yarısından fazlası kırsal alanda yaşayan Çin'in çok partili, seçimli demokratik sisteme geçmeye hazır olduğunu veya geçmesi gerektiğini iddia etmek abesle iştigaldir. Batılı ultra demokratlar ne kadar karşı çıksa da Çin'in şu an en baştaki önceliği ekonomik kalkınmadır.

Çin ve Hümanist İktidar

Tiananmen meydanı ayaklanmasının Sovyet komünizminin çöküşüne rastlaması pek çok Batılı gözlemciyi Çin komünist partisinin kaderinin de aynı olacağına inandırmıştı. Daha fazla yanılmış olamazlardı. Aksine, Deng Xiaoping liderliğinde komünist parti büyük esneklik ve yaratıcılık göstererek Mao'dan miras krize, halkın büyük bir bölümünün yaşam standardını yükselten bir reform süreci başlatmak suretiyle cevap verdi. Komünist partinin iktidarı artık sağlam, hak ettiği prestijin keyfini çıkarıyor.

Toplumsal huzursuzluktan ve kronik yolsuzluktan doğan yönetim sorunlarına rağmen, başlamış reform sürecinin görülebilir gelecekte de devam etmesi beklenmektedir. Hem Çin, hem de dünya için en kötü senaryo, komünist partinin Rusya'daki gibi çöküp yok olmasıdır. Nüfusu çok daha fazla, ekonomisi çok daha büyük, dış dünya ile çok daha entegre olan Çin'de böyle bir çöküş hem ulusal, hem de küresel açıdan tam bir deprem yaratacaktır. Çin ve dünya içinen iyi durum, mevcut rejimin aynı tür reformlarla ülkenin dönüşümünü sürdürmesi ve gerektiğinde yumuşak bir geçişle başka bir döneme ulaştırması olacaktır.

Farklı Bir Devlet Olarak Çin

Şimdiye kadar Batı kavramalarının, değerlerinin, kurumlarının ve önermelerinin hakim olduğu dünyada bunlara uyup uymamak Çin'in sorunuuydu. Fakat gelecekte Çin'in gücü ve etkisi arttıkça bu Batının sorunu olacağına benziyor; zira böyle bir durumda Çin'in değişip Batının kültürel

normlarını kabul etmesi beklenemez. Düşünce ve davranış tarzları buna izin vermeyecek kadar eski ve köklüdür.

Batının devlet deyince tek kavramı ulus-devlettir. Fakat Çin ve Hindistan'ın yükselişi resmi yeniden değiştirecek gibi görünmektedir. Bu ülkeler sıradan birer ulus devlet değil, pek çok ülkeyi gölgede bırakan dev boyutta devletlerdir.

Çin'in global bir güç olarak ortaya çıkışının başka bir farkı daha olacaktır. Sınaileşme dönemi başladığından bu yana dünyanın en güçlü ülkeleri iki ana özelliği paylaşmışlardır: Birincisi çağının en yüksek milli gelirine sahip olmak, diğeri de kişi başı geliri en yüksek ülke olmak. En zengin ülkelerin hep en zengin vatandaşları olmuştur. Çin bunların yalnızca birine sahip olabilecektir. Şu anda dünyanın üçüncü en yüksek gelirine sahiptir. Ancak Goldman Sachs'ın öngördüğü gibi 2027'de Amerika'yı geçse bile kişi başı geliri düşük kalacak, zenginler kulübüne giremeyecektir.

Yeni bir tip küresel güce hoş geldiniz: aynı anda toplam geliri açısından gelişmiş, kişi başı geliri açısından gelişen. Tam bir melez.

ORTA KRALLIK MENTALİTESİ

Çin nasıl bir büyük güç olacak? Bu soruya geleneksel olarak jeopolitik, yani dış politika ve devletler arası ilişkiler bağlamında cevap verilir. Başka bir deyişle hep dış işleri, diplomasi, karşılıklı müzakereler ve ordu açısından ele alınır. Oysa uluslar arası ilişkilerin formel yapısı üzerinde yoğunlaşmak, halkın düşünce, davranış ve başkalarını algılama tarzlarını yönlendiren kültürel unsurları gözden kaçırmamıza yol açar. Jeopolitik yaklaşım bir devletin elitlerinin nasıl bir mantıkla davrandıklarını açıklarken, kültürel analiz, tarihten ve halkın bilincinden gelen köklerle halkın değerlerini, tutumlarını önyargılarını ve varsayımlarını açıklar. Sonuçta uluslar dünyayı kendi tarihi, değerleri ve bakış açısından görürler ve dünyayı da bu deneyimlerin ve algılamaların ışığında şekillendirmeye çalışırlar.

Amerika örneğini ele alalım. Üç yüz yıldır Amerikan davranışını anlamamanın temel noktası, bu ülkenin Avrupalı yerleşimciler tarafından kurulduğu, bu yerleşimcilerin savaşlar ve salgın hastalıklarla yerlileri neredeyse yok ettikten sonra beraberlerinde getirdikleri Avrupa geleneklerini esas alarak sıfırdan yepyeni bir başlangıç yaptıkları, saldırganca batıya doğru yayılarak sonunda tüm kıtayı işgal ettikleri ve büyük ölçüde Afrikalı kölelerin katkısıyla zenginleştikleri gerçeğidir. Bu tuğlaları dikkate almadan Amerikan tarihini ve bugününü anlamaya imkan yoktur. Bilinçli ya da bilinçsiz olarak, halkın kendini ve başkalarını tanımlama şeklinin temeli bunlardır. Kültürel yaklaşım, Çin'in durumunda daha da önemlidir zira kendisini bir ulus devlet olarak görüp ulusdevlet protokolü uygulaması daha dün denecek kadar yenidir. Çin'in dünyanın geri kalanına nasıl davranacağını anlamak istiyorsak, bugünkü Çin'in nerelerden geldiğini ve kendilerini nasıl gördüklerini anlamak zorundayız. Tarih, kültür, ırk ve etnisite bir kez daha hikayenin özünde yatıyor. Farklılıktan Homojenliğe Çin'de, ya da bugün Çin dediğimiz topraklarda bir zamanlar çok sayıda ırk yaşıyordu. Ancak bugün Çin kendisini neredeyse bütünüyle homojen görmektedir. Yaşadıkları bölgeyle göre değişen fiziksel özelliklerine rağmen nüfusun % 90 'ı kendini Han soylu çinli olarak görür. Doğru, anayasa Çin'i üniter, çok ırklı bir devlet olarak tanımlar fakat diğer ırklar yalnızca % 9'unu oluşturur ki, ülkenin muazzam büyüklüğü dikkate alınırca bu çok küçük bir orandır. **Kalabalık nüfuslu başka ülkelerle Çin arasındaki fark ırk çeşitliliği olmaması değil, ırkların kimliklerinin binlerce yılda fetihler, asimilasyon, uyum, evlilikler, dışlama ve ırk katliamları yüzünden yitirilmesidir. Bütün ırk sınıflandırmaları gibi Han Çinlileri de çok sayıda ırkın zaman içinde kaynaşmasıyla ortaya çıkmış hayali bir gruptur. Ancak bu kimlik o**

kadar uzun süredir o kadar güçlü yerleşmiştir ki Çinliler ortak kökenli tek bir soydan gelen büyük bir aile oldukları efsanesine bütün kalpleriyle inanırlar. Konfüçyüs, cumhuriyet veya komünizm, her dönemde bu inanış hiç değişmez. Çin tarihçileri Çin topraklarının genişlemesini fetih değil, birleştirme süreci olarak tarif ederler ve bu birleşmenin, üniterleşmenin ülkenin doğal evrimle gerçekleşen kaderi olduğunu iddia ederler. “Toprak bir kere ele geçirildi mi , artık orası Çin’dir, halkı da seve seve sadakatle bağlanır.” Oysa bu zannın aslı astarı yoktur. **Çin’in bugünkü sınırlarına kavuşması doğal ve uyumlu bir süreçle değil, karmaşık bir savaş, rekabet, etnik çatışma, asimilasyon, fetih ve yerleşme süreci sonucu gerçekleşmiştir ve bugün Çin hala tam bir imparatorluktur.**

Evrenden Ulus-Devlete

19. yy da Avrupa ile ilişkiler başlayınca kadar Çin kendisini “dünyanın merkezi”, “Orta krallık”, “Cennetin altındaki toprak” şeklinde tanımlıyor ve başka krallıkların bulunduğu düzlemde farklı bir düzlemde olduğuna, bir isme bile ihtiyacı olmadığına inanıyordu. İsrail ve Amerika gibi Tanrı tarafından belirlendiği için değil, yalnızca parlak uygarlığı dolayısıyla ‘seçilmiş toprak’ tı. 19. yy.ın sonuna doğru Avrupa güçlerinin ve Japonya’nın artan tehditleri karşısında Quing hanedanı yavaş yavaş ulus devlet kurallarına uygun şekilde davranmak zorunda kaldı. Başka ülkelerden üstün konumda olduğu görüşü, Avrupa üstünlüğü kayalıklarına çarparak batmış, ‘cennetin altındaki topraklar’ yeryüzüne inmişti. Orta krallık artık Çin adında bir ismi olan herhangi bir ülke haline gelmişti. Kültürel üstünlüğüne yürekten inanmış bir halk uzun bir şüphe, belirsizlik ve utanç krizine girmişti. 150 yıl sonra bu krizden daha yeni yeni kurtulmaya başlamıştır.

Çinliler ve Irk

İrkçilik, siyasi olarak insanların utandığı, varlığını derhal inkar ettikleri, sözünü etmekten sakındığı, fakat bütün toplumları incelerken mutlaka üstünde durulması gereken bir konudur. Bazen yüzeyde, bazen hemen altında, ama her zaman bir yerlerden ortaya çıkmayı bekler. Bu hiç de şaşırtıcı değildir zira insanlar kendilerini gruplar halinde görür; fiziksel fark çok belirgin ve güçlü bir ayrıcıdır.

Bütün ırklar önyargı taşırlar, ırkçı tarzda düşünürler ve diğer ırklara karşı ırkçı davranırlar, kendileri bizzat ırkçı muamelenin acısını çekmiş olsalar bile. Ancak her bir ırkçılık başka ırkçılıklarla ortak özellikler barındırır da halkın kendi tarih ve kültürünün şekillendirdiği, kendine has bir türdür. İrkçilik batı icadı da değildir; kökleri Çin ve Japonya’ya uzanır. Çin’de etnik azınlıklar eşit görülmez bir yana, kültüresüz, geri kalmış, Çin kültürünü örnek alması gereken insanlar olarak horlanırlar. 1949 devrimini takiben bariz ırkçılık biraz örtülse de Çin sağduyusunun temelinde hep mevcuttur, üstelik reformdan sonra hem halk arasında, hem resmi çevrelerde yeniden tırmanışa geçmiştir. Çin’in farklı ırklara karşı tutumunun en açık iki örneği, nüfusunun yarısından fazlası uygar olan Xingjiang ile tibetli olan Tibet’te görülür. Her iki ırk da gerek etnik, gerekse ırk olarak han’lardan çok farklıdır. 2008 mart’ında Lhasa ve çevre eyaletlerdeki Tibetlilerin anti-han isyanları, onlarca yıldan beri en kötüsü ve tibetlilerle hanlar arasında kaynayan gerilimin bir göstergesiydi. Tibetlilerin yüzyıllardır sahip olduğu ve sonra ellerinden alınan özerklik, 1950 deki yeni düzenlemelerde söz verildiği halde hiç gerçekleşmemiştir. Çin’in Tibet’e karşı stratejisi baskı, asimilasyon, Dalai Lhama’yı tanımama, Budist rahipleri ve ibadetleri yasaklama gibi unsurlar içerir. Ayrıca, Beijing-Lhasa arasında doğrudan demiryolu hattı döşeyerek hanlıların Lhasa’ya göç etmesini teşvik etmiş, böylece etnik dengeyi değiştirerek Tibetlilerin pozisyonunu zayıflatmayı amaçlamıştır. Bir yandan da çeşitli teşvik ve sübvansiyonlarla ekonomik büyümenin sağlanması ve

yaşam standardının yükseltilmesi için çaba harcanmıştır. Hükümet, Tibet halkına bir baba gibi davrandığını, protesto ve isyanları da Dalai ekibinin organize ettiğini iddia etmektedir. Tibetlilerin en büyük öfkesi ise kültürel ve dini özgürlüklerden yoksun olmaları ve han göçleriyle kendi topraklarında azınlık konumuna düşmeleridir. Oysa çözüm mümkündür. Dalai Lhama Tibet topraklarını genişletme iddiasından ve batılılara yönelik Çin aleyhine kampanya yürütmekten vazgeçer, Çin de Dalai Lhamanın ruhani lider olarak Lhasa'ya dönmesine, kısıtlı bir özerk yönetime ve tam bir kültürel-dini özgürlüğe izin vererek han göçünü durdurur. Batının Çin'e bakışıyla ilgili en büyük sorun Çin'in iç politikasına, özellikle de demokrasi bulunmayışına, komünist hükümetine ve askeri gücüne fazla burnunu sokmasıdır. Gerçekte ise Çin'in yükselişinin yaratabileceği en önemli tehlike askeri değil kültürel olacaktır. Başka bir deyişle **Çin ile ilgili sorun demokrasi bulunmayışından ziyade kendisiyle diğer kültürler arasında farklılıklara karşı nasıl tepki vereceği olacaktır**. Bir ülkenin dünyanın geri kalanına karşı tutumu öncelikle kendi kültürü ve tarihi tarafından belirlenir. Her yeni egemen ülkenin gücü kendine hastır. İngiltere ve Avrupa için bu güç denizlerde büyüme ve sömürgelerden imparatorluk kurma şeklinde, Amerika için ise hava kuvvetlerinin gücü ve küresel ekonomik hakimiyet olmuştur. Çin'in gücü de yeni ve farklı şekiller alacaktır. Çin geleneği Batıdan çok farklıdır. Çin egemenliğin unsurlarını kültür ve ırkın belirlemesi beklenmelidir. Çin'in kültürüne ve üstünlüğüne olan özgüveni Amerika ve İngiltere'den çok ötedir. Dolayısıyla Çin'in küresel bir güce yükselmesi sonucu, zaman içinde dünyanın kültürel ve ırksal düzenini kendi imajına göre temelden değiştirmesi beklenmelidir. **Çin, ülkeleri ve kıtaları kendi ağı içine çektikçe bu ülke ve kıtalar muazzam güçlü bir ülkenin sadece ekonomik tedarikçisi olarak kalmayacaklar, aynı zamanda Çin hakimiyetindeki küresel hiyerarşide kültürel ve etnik açıdan aşağıda bir konumda kalacaklardır.**

ÇİN'İN KENDİ ARKA BAHÇESİ

1992 de Hong-Kong Çin'e iade edildiğinde İngilizler kentin kendi dönemlerinde olduğu kadar parlak olacağından çok kuşkuluydular. Çin'in geleceğinin, Hong- Kong'a ne kadar benzeyebileceğine, başkalarından ne kadar öğrenebileceğine bağlı olduğuna inanıyorlar, tek akıllıca yolun dışarıdan içeri doğru olduğunu savunuyorlardı. Bunda bir parça doğruluk payı var gibi görünüyordu zira bölgede değişim Çin dışında başlamıştı. Gerçekte ise bu bakış açısı tamamen Çin'e tepeden bakıştı. Çin'in, batı fikirleri ve know-how'u ile doldurulması gereken boş bir fıçı olduğunu ima ediyordu. Elbette Çin'in Batı'dan öğreneceği çok şey vardı fakat gerçekleştirdiği transformasyon dışarıdan ithal edilmekten ziyade evde yetiştirilmişti. Hong-Kong da hala Hong-Kong olmakla birlikte ekonomik açıdan yeniden yaratıldı. Borsa hacmi Shanghai'ın epey altında kaldı. Hakikisi Beijing ve Shanghai'dayken oraya kim gitsin ki? Önceden hikaye tamamen Çin dışındayken şimdi bütün yollar Çin'e çıkıyor. Bölgenin gündemi Beijing'de belirleniyor. Çin'in yükselişi en iyi Amerika, Avrupa hatta Güney Amerika veya Afrika'dan değil Doğu Asya'dan görülebilir. Yükselişinin yarattığı titreşimlerin en şiddetli ve yaygın olarak hissedildiği yer kendi arka bahçesidir. Çin'in gittikçe artan gücünü orada nasıl kullanacağı, küresel güç olarak nasıl davranacağına önemli bir göstergesi olacaktır. **Bir ülkenin kendi bölgesinde dominant güç olmadan küresel güç statüsüne kavuşması çok zordur**. Çin de doğu Asya'nın prömiyer gücü olma çabasıdadır. Dünya nüfusunun üçte birini barındıran bölgede Çin'in rakipleri, bölgenin teknolojik olarak en gelişmiş ve en fazla gelire sahip ülkesi Japonya ile askeri işbirlikleri, üsleri ve deniz kuvvetleri sayesinde Amerika'dır. Dahası Çin yine güçlü birer oyuncu olan Rusya ve Hindistan ile de sınır komşusudur. Çin'in bölgesel güç olmaya giden yolu taş ve dikenlerle örülüdür.

Çin'in bölgede hızla büyüyen ekonomik etkisi siyasi ve kültürel yankılara da yol açmaktadır. Her yerde Çin'in varlığı değişik ölçülerde hissedilmektedir. Çin'in karşılıklı bağımlılığa, yeni anlaşmalar yapmaya hazır olması ve diğer ülkelerin ilgi ve ihtiyaçlarını dikkate alması ona diğer ülkeler nezdinde büyük itibar kazandırmakta, onu iyi bir komşu, yapıcı bir ortak, dikkatli bir dinleyici ve korkmadıkları bir bölgesel güç olarak görmelerini sağlamaktadır. Avustralya doğu Asya'nın değil Pasifik adalarıyla birlikte Asya-pasifik'in bir parçasıdır. Tuhaf olan bu kadar doğudaki bir ülkenin nüfusunun çoğunun beyaz olması ve batı olarak tanımlanmasıdır. Avustralya'nın başta demir cevheri olmak üzere muazzam doğal kaynakları Çin'in doymak bilmez iştahını kabartmaktadır. Çin'in talebi sayesinde Avustralya kesintisiz 20 yıldır büyümektedir. Krize kadar, bir taraftan emtia fiyatları yükselirken bir taraftan da tüketim ürünlerinin ucuzlaması dolayısıyla Çin'in yükselişinden çifte kazançlı çıkan ender ülkelerden biridir Avustralya. Çin'in bölgesel politikalarına uymayan iki istisna vardır: Biri ülkenin en önemli "Kayıp toprakları" olan Tayvan, diğeri de vaktiyle ona sömürge muamelesi yapan en büyük düşmanı Japonya. Bölgedeki her ülkeyle uyum, taviz ve anlaşma politikaları güden Çin, Japonya ve Tayvan'a karşı aynı tutumda değildir.

1949'dan beri Tayvan Çin'in en büyük sorunu olmuştur. Çin şimdilik bu sorununun çözümünü ileriki bir tarihe atarsa Çin'in Doğu Asya'da en zor meselesi olarak Japonya kalacaktır. 1968 de başlayan Meiji restorasyonuna kadar Japonya ile Çin arasındaki ilişkiler nispeten uyumluydu. Japonya uyum zamanında Çin'in bir tributary ülkesi olarak Çin uygarlığına ve Konfüçyüs geleneklerine gereken saygıyı gösteriyor, borcunu ödüyordu. Restorasyonla yüzünü Batıya çeviren Japonya, kendi kıtasına, özellikle Çin'e ve onun genişlemeci heveslerine sırtını döndü. 1894 Çin-Japon savaşı aralarındaki çekişmenin tepe noktası oldu. Çin halkı hala bu savaşı ve onu izleyen Shimona-seki anlaşmasını Çin'in "Aşağılanma Yüzyılı"nın en kara saati olarak görür. Japonya'nın hali hazırda Amerika ile olan askeri işbirliği ve bağımlılığı uzun dönemde sürdürülemeyebilir. Çin'in büyüyen ekonomik, siyasi ve askeri gücü bir noktada Japonları Çin'e karşı tavırlarında daha olumlu düşünmeye yöneltebilir; Amerika da Çin'le ilişkilerinin daha önemli olduğu ve Japonya ile işbirliğinin azaltılması, rafa kalkması veya terk edilmesi gerektiği konularında ikna edilebilir. Fakat böyle bir sonuca ulaşma ihtimali gerçekleşse bile bu yakın zamanda olacak iş değildir. En olmayacak senaryo ise Japonya'nın tek başına Çin'e sahip olarak süper güç statüsüne kavuşmasıdır zira bunu başaramayacak kadar küçük, izole ve doğal kaynaklardan yoksundur.

File Gelince

Odadaki, daha doğrusu bölgedeki fil Amerika'dır. Doğu Asya'ya dahil olmamakla birlikte Japonya ile askeri işbirliğiyle, Güney Kore'deki üsleriyle, yıllardır Tayvan'a verdiği destekle, Kore ve Vietnam savaşlarıyla 1950 den bu yana bölgede dominant güç olmuştur. Ancak durum hızla değişmektedir. 11 eylül olayı, Çin'in dış politikasındaki değişim ve ekonomik gücü Çin'in bölgedeki gücünü arttırırken, her şeyi bırakıp kafasını Orta Doğu'ya gömen Amerika Bush döneminde bölgeden iyice uzaklaşmış olup yalnızca deniz kuvvetleri olarak bölgedeki dominant gücünü sürdürmektedir.

Bu deniz gücü Çin'in bölgesel gücünü zaptı rapt altına almakla birlikte Amerika'nın artan zayıflığının da belirtisidir aynı zamanda. Ekonomik, siyasi, kültürel, birçok açıdan, bölgenin bütünüyle Çin hegemonyasına girmesi uzak değildir.

YÜKSELEN BİR KÜRESEL GÜÇ OLARAK ÇİN

Çin’de 192 tane hipermarketi bulunan Carrefour’un sürgünde Dalai Lhama’yı finanse ettiği duyulunca Çin halkı derhal mağazaların önünde toplanıp yoğun protestolara girişti. Devlet Çin pazarını Fransız şirketlerine kapatmakla tehdit etti. Başkan Sarkozy aleracele özür diledi. Londra Metropolitan üniversitesi Dalai Lhama’ya fahri doktora verince Çin 434 öğrencisini geri çekmekle tehdit etti. Anında rektör özür diledi. Bunun gibi birbirinden farklı çok sayıda örnek, yabancı liderlerin Çin’in hassasiyetleri karşısında boyun eğmeye ne kadar hazır olduklarını göstermekte, Çin halkının görüşlerinin, endişelerinin ve tutumlarının küresel sahnede artan etkisini vurgulamaktadır. Gelecekteki şekli henüz pek net olmayan yeni bir dünya düzeni ortaya çıkmaktadır. Çin 20 yıl içinde Doğu Asya’nın de facto merkezi, her ülke için önemli bir pazar, yeni ekonomik düzenlemelerin kilit noktası, bütün ülkelerin dikkate almak zorunda olduğu bir ülke haline gelmiştir. Şimdiye kadar Çin’in yükselişinin getirdiği değişiklikler küresel suları dalgalandırmamış olmakla birlikte değişimin hızı ve büyüklüğü derin bir istikrarsızlık dönemine girdiğimize işaret etmektedir. Oysa soğuk savaş nispeten öngörülebilir ve olağanüstü istikrarlı bir dönemdi.

Çin’in ekonomik yükselişi 10 yıl sonra nasıl hissedilecek ve algılanacak? 20 yıl sonra Amerika’nın arkasından ikinci olduğunda ve Doğu Asya’yı tümüyle egemenliği altına aldığı anda nasıl davranacak? Yerleşik uluslar arası sistemin kurallarına uygun şekilde hareket etmeyi sürdürecektir mi? Yoksa yepyeni bir sistemin mimarı ve öncüsü mü olacak? Dünya nüfusunun beşte birini oluşturan vatandaşları Batı yaşam standartlarına ulaşmaya çalışırken çevre ve iklim felaketlerine yol açacak mı? Bu soruların cevabını ne Çin biliyor ne de dünya’nın geri kalanı. Zaten diğer ülkelerin Çin’e davranışı, Çin’in nasıl tepki vereceğini de belirleyen faktör olacaktır. Uluslar arası ilişkiler uzmanları, kendilerini yeni kavuştukları uluslar arası sistem içinde muhafaza edemeyip, artan hırslarıyla savaşa yol açan ülkelere örnek olarak 20. Yüzyıl başlarındaki Almanya ve Japonya’yı göstermeye bayılırlar. Çin’in yükselişi illaki savaşa yol açmayacaktır – insanlık adına öyle olmasını dileyelim – ama öyle bir durum ortaya çıkarsa bunun yol açacağı felaket Almanya ve Japonya’nınki ile karşılaştırılmayacak kadar büyük olacaktır.

21.yy ın başlangıcı Çin’in dünya zihnine düştüğü andır. O zamana kadar insanların pek tanımadığı, uzaktaki bir ülkenin bir hikayesiydi. Şimdi, bir avuç yıl içinde etkisi gerçek ve elle tutulur hale gelmiş, tüm dünyanın beynine kazınmıştır. Bu Çin farkındalığının iki ana saiki vardır: birincisi Çin ”Dünyanın atölyesi” konumuna gelince “Made in China” malları tüm pazarlara sel gibi akmış, neredeyse bir gecede tüketici fiyatlarını alaşağı etmiştir. İkincisi de Çin’in kaydettiği çift haneli büyüme dünyanın emtia ihtiyacını adam akıllı körüklemiş, başta petrol olmak üzere pek çok emtianın fiyatını zirveye taşımıştır. Böylece Çin’in yükselişinin olumsuz sonuçlarının da olduğu görülmüştür.

2001 de Çin resmen “ Küresel hareket” stratejisini başlatmıştı. Bunun amacı, emtia üreticisi ülkelerle daha yakın ilişkiler kurmak ve böylece ülkenin büyümek için acilen ihtiyaç duyduğu hammaddelerin teminini güvenceye almaktı. Bu politika ciddi etki yarattı. 10 yıldan kısa süre içinde Çin Güney Amerika ve Afrika’daki, daha az ölçüde de Orta Doğudaki birçok ülkeyle sıkı ilişkiler kurdu. Batı hemen Çin’in kendisi ile olan ilişkisini mercek altına aldı. Fakat gerçekte Çin için gelişen ülkelerle bağları sıkılaştırmak, yeni bir küresel güç olarak ortaya çıkmasında daha büyük önem taşıyordu. 2000 ile 2005 arasında Çin’in yurtdışı yatırımları beş kat artarak 12 milyar dolara ulaştı. Bunun da bir numaralı destinasyonu Afrika oldu.

Afrika'nın Çin için çekiciliğe aşıkardır. 2003'te ülke dünya tüketiminin petrolde %7 sini, çelik ürünlerinde % 27 'sini, Demir cevherinde % 30 unu, kömürde % 31 ini ve çimentoda % 40'ını tek başına Çin gerçekleştirmiştir. Çin'in doğal kaynakları ne kadar kıtsa Afrika'nın da o kadar fazladır. Üstelik devamlı Amerika'nın baskısı altında olan Orta Doğunun aksine, Afrika nispeten gözden uzaktadır.

Çin'in Afrika üzerinde şimdiye kadarki etkisi genelde olumlu olmuştur. Emtia ihracatçısı ülkeler için hem talebi hem de fiyatları yukarı çekmiştir. Ancak hammadde kaynaklarından yoksun ülkelerin mamul ürünlerine rakip olmuştur. Batılı uluslar ile Çin'in, Afrika ve genel olarak gelişen ülkelere yaklaşımındaki tezat, Afrikalılar arasında kalkınmada acaba Çin modelini mi uygulayalım sorusunun tartışılmasına rol açmıştır. Bu modelin özellikleri alt yapıda ve destek hizmetlerinde devletin önderlik ettiği büyük ölçekli yatırımlar ve dış yardımın da Batının yaptığı gibi minerallerin çıkarılmasına ve yardımı yapan ülkenin kendi ekonomik çıkarlarına bağlı olmaması yanında demokrasiyi askıya alan güçlü bir hükümettir ki bu sonucusu otoriter Afrika hükümetlerine pek cazip gelmektedir. Çin'in dev adımlarla büyümesi ve yoksulluğun büyük ölçüde azaltılmış olması, bütün gelişen ülkeleri Çin'den alınacak çok ders olduğuna inandırmaktadır. Çin modeli, Washington Konsensüsü'nün aksine şok terapiyi ve Big Bang'i reddederek mevcut kurumların iyileştirilmesini temel alan kademeli bir süreci yeğler. Güçlü hükümet, reform sürecinde önderlik eder ve yönetir. Seçici bir öğrenme ve kültürel etkilenmeyi içerir. Neo – Liberal Amerikan modeli dahil yabancı fikirleri alıp kendininkileriyle harmanlar ve nihayet öncelikleri sıraya koyar. Örneğin siyasiden önce ekonomik reformlardan yola çıkması, kalkınmayı iç eyaletlerden önce kıyı eyaletlerinden başlatması gibi. Görüldüğü üzere Çin modeli tıpkı diğer Asya kaplanları gibi daha az ideolojik, daha fazla pragmatiktir.

Çin'in Afrika'daki misyonu çok büyük önem taşımaktadır. Hızla artan etkisi zaman içinde muhtemelen kıtada dominant oyuncu olacağına ve Çin'in daha geniş küresel niyetleri olduğuna işaret etmektedir. Neticede hiçbir ülkeyi sömürgesi altına almamış olan, tersine kendi de sömürge tecrübesi yaşayan Çin, gelişen bir ülke statüsüyle Afrika ulusları arasında Batı'dan çok daha fazla yakınlık gösterilmesinin ve meşru görülmesinin keyfini sürmektedir. Afrika ülkeleri arasında yapılan bir anket, çoğunun Çin'e karşı tutumlarının Amerika'ya karşı olandan daha olumlu olduğunu göstermiştir.

Orta Doğu ve İran

Bilinen dünya petrol rezervlerinin neredeyse üçte ikisi Basra körfezi çevresinde yoğunlaşmıştır. Bunun çeyreği şimdi Arabistan kontrolünde olup çeyreği de Irak ve Kuveyt tarafından paylaşılmaktadır. Bu üç ülke bilinen dünya rezervlerinin yarısından fazlasına sahiptir. Bölgenin bir diğer büyük üreticisi olan İran'ın payı onda birdir. Çin 1993'te petrol ürünlerinin, 1996'da ham petrolün net ithalatçısı olmuştur. Bu yüzden Orta Doğuda yakın ilişkiler kurmak istemesi doğaldır. Ancak bu bölge tam anlamıyla Amerika'nın etki alanında olduğundan Çin çok dikkatli davranmakta, hiçbir şekilde Amerika'yı kızdırmak istememektedir. Dolayısıyla Afrika Çin dış politikasında birinci, Ortadoğu ikinci derecede önceliklidir. Çin'in Orta Doğu stratejisinin merkezinde, uzun süredir yakın ilişkide olduğu İran vardır. İki ülkenin pek çok ortak noktası vardır. Her ikisi de tarihte büyük başarılar kaydetmiş çok eski uygarlıklar olarak bölgelerindeki diğer devletlere tepeden bakarlar. Batının elinden ikisi de çok çektiği için ikisi de nefret eder, Batı hegemonyasından kurtulmuş bir dünyada çok daha fazla geliştireceklerine inanırlar. Ancak ilişkilerini yine de tutumlar değil, çıkarlar yönlendirir. Çin'in

İran'da ilişkisinin ucu açıktır. Bir taraftan Amerika ile ilişkisini bozmak istemeyecek, öte taraftan da İran'ın körfez bölgesinde dominant rol oynamasını destekleyecektir.

Rusya

20 yıl süren düşmanlıktan sonra Çin'in 1980'lerde Sovyetler Birliği ile ilişkileri düzelmeye yüz tutmuştur. Sovyetler Birliğinin çöküşüyle de 1990'larda tamamen düzelmiştir. Rusya önceki gelirinin yarısına, nüfusunun yarısından azına düşerek eski Sovyetlerin soluk bir gölgesi haline gelmiştir. Bu arada reform programını başlatan Çin üst üste çift haneli büyümeyi sürdürmüş, böylece iki ülke arasındaki güçler dengesi tamamen kayarak Çin'in ezeli rakibinden çok daha öne geçmesini sağlamıştır. İki ülke yüzyıllardır süre gelen sınır anlaşmazlığını geride bırakarak 43.000 km'ye ulaşan dünyanın en uzun kara sınırına kavuşmuşlardır. Sınır da tamamen askeri bölge olmaktan çıkıp ticaret ve değiş-tokuş merkezi olmuştur. Hindistan Ve Güney Asya Çin ile Hindistan'ın bir çok ortak noktası vardır. İkisi de çok büyük nüfusa sahip demografik süper güçler olarak bütün çabalarıyla ekonomik dönüşüm sürecine girmiş kıtasal devlerdir. Birlikte, bir yandan dünya'nın çehresini değiştirip şirazesini Asya'ya doğru eğerken, öte yandan da küçük ve orta boy Avrupa devletlerine hiç benzemeyen, alan ve nüfus olarak anıtsal boyutlarda yepyeni bir tür ulus-devlet oluşturma çabasındadırlar. Bu benzerliklere rağmen aynı zamanda aralarında büyük farklar vardır. Çin dünyanın kesintisiz en uzun tarihine sahip ülkesiyken Hindistan devlet statüsüne nispeten yeni kavuşmuştur. Çin uygarlığı devletle ilişkiler açısından tanımlanırken Hindistan tam bir Kast(sınıf) toplumdur. Hindistan dünyanın en büyük demokrasisi iken Çin demokrasi kavramına henüz yabancıdır. Çin'in güçlü bir kimlik ve homojenlik duygusu varken Hindistan çok çeşitli ırkları benimseyip barındıran bir çoğulculuk ile kutsanmıştır. Kültürel farklar iki devletin arasına anlayış ve empatiden yoksun bir mesafe koymuştur. Çin Hindistan'ın Güney Asya'daki dominant konumunu baltalamak için Hindistan'la araları bozuk olan Pakistan, Nepal, Bangladeş ve Myanmar'ı dost edinmiştir. Bunlardan en önemlisi olan Pakistan, Çin sayesinde nükleer silahlara kavuşmuştur. Çin'in kurnaz diplomasisi Hindistan'ın Güney Asya'da hakimiyet kumasını engellemektedir.

Avrupa

Çin'in Avrupa ile ilişkisi Amerika ile olandan çok farklıdır. Çin'in Amerika ile ilişkileri neredeyse sürekli tartışma konusuyken şimdiye kadar Avrupa ile pek dikkati çekmeyen, iniş çıkışsız ve sorunsuz olmuştur. Geçmişte yaşananları düşünürseniz bu durumu şaşmamak mümkün değildir. Avrupa'nın Çin'in yükselişine yaklaşımı genelde alt perdeden, parçalı ve anlaşılmaz olmuştur. Bunun sebebi, Avrupa Birliğinin, Çin gibi ülkelerle ilişkilerde tek söz sahibi olacak gücü ve yetkisi olmamasıdır. Dolayısıyla Avrupa ya kısık sesle, ya da hep bir ağızdan konuşur. A.B stratejik veya net bir şekilde düşünme ve davranma kapasitesine sahip üniter bir devlet değil, farklı çıkarları temsil eden bir alaşımdır.

Avrupa'nın Çin'le ekonomik ilişkileri son on yılda büyük ilerleme kaydetmiştir: ucuz Çin malları sel gibi kapılardan girerken, başta Almanya'dan olmak üzere, çeşitli ileri teknoloji ürünleri Çin pazarına sevk edilmiştir. Yine de, son kredi krizi ve depresyon birçok Avrupa ülkesinde endişe fitilini ateşlemiştir. Sonuçta Çin'le ekonomik gerilim artmış, Çin'den ithal edilen ürünlere anti-damping ve anti-sübvansiyon vergileri konma olasılığı belirlemiştir. Endişeyi körükleyen başka bir faktör de Avrupa'nın kilit sanayilerine Çin şirketlerinin yatırım yapması korkusudur. Uzun vadede

Çin Teknoloji basamaklarında yükseldikçe ve Avrupa markalarıyla kıran kırana rekabet edecek markalar geliştirdikçe mağdurların sayısı ciddi ölçüde artıp Çin'in "haksız" rekabetine karşı koruma önlemleri konmasına yol açabilir. Ancak bunun gündeme gelmesi için henüz erkendir.

Yükselen Süper Güç, Alçalan Süper Güç

1972 Mao – Nixon karşılaşmasından ve 1979 da ful diplomatik ilişkiler kurulmasından bu yana Çin ile Amerika arasındaki ilişkiler sürekli ve istikrarlı yürümüştür. Deng'in dış dünya ile sorunsuz ve barışçı bir ortam yaratıp, bu sayede "çabaları ve kaynakları ekonomik kalkınma üzerinde yoğunlaştırma stratejisi" çerçevesinde Çin'in dış politikasında Amerika en baş köşeyi kaplamaktadır.

Başlangıçta Çin'in Amerika'ya duyduğu ihtiyaç, Amerika'nın Çin'e duyduğundan çok daha fazlaydı. Amerika dünyanın en büyük pazarına sahipti. Kendi tasarlayıp işletmesini üstlendiği uluslar arası sitemin kapı bekçisiydi. Çin'in bu sisteme dahil olup olmaması iki dudağının arasındaydı. Oysa Amerika Çin'i, çok sayıdaki uluslar arası ilişkilerinden yalnızca biri olarak görmekteydi. Ucuz Çin mallarının ve Çin'in Amerikan hazine bonolarını satın almasından doğan kredi bolluğunun tadını çıkarıyordu.

Ancak Çin yüzyılın başında kanatlarını açıp ekonomisi hızla büyümeye, iki ülke arasında ticaret açığı büyümeye, Çin'in elindeki hazine bonoları durmadan artmaya, yurt dışı yatırımları çoğalmaya, Afrika, G. Amerika ve Orta Asya'da etkisini arttırıp hammadde kaynaklarına rahatça ulaşmaya, Doğu Asya'da egemenlik kurmaya başlayınca Çin'in aynı köşede kalmayacağı anlaşıldı. Zira Amerika hangi kıtaya, hangi ülkeye baksa, karşısında Çin çıkarlarını ve yatırımlarını görüyordu. Bu arada Bush hükümeti daha önceki, konsensüse dayalı çok taraflı dış politikayı terk etmiş, önleyici saldırıyı benimseyen tek taraflı politika gütmeye başlamıştı. Evrensellikten, ittifaklara önem vermeyen ulusallığa dönmüştü. Ulusal egemenliğe saygının yerini, rejimi değiştirmek için müdahale edilebilir tezi almıştı. Yeni ve saldırgan bir Amerika doğmuştu. Irak'ın işgaline bir kaç hariç bütün diğer devletler ve kendi halkının çoğunluğu karşı çıktığı halde yürümüş, işgal başarısız bir biçimde uzadıkça da sevilirliği hiç görülmemiş derecede dibe batmıştır. Tam o sıralarda Çin'in sahneye çıkma vakti gelmiş dünya sürdürdüğü transformasyonun anlamına ve etkilerinin farkına varmıştır. 2007'e kredi krizi başlayıp da Amerikan finans sektörü dizleri üzerine çökünce Amerika tam bir geri dönüş yaparak finans sektörüne kurtarıcı para aktardı ve böylece de 1970 ten beri Amerikan kapitalizminin özü olan Neo- liberal rejimin ölümünü ilan etmiş oldu. Birkaç hafta içinde Anglo-Amerikan modeli çökmüş, beraberinde Batılı ekonomileri de ciddi durgunluğa sürüklemişti. Amerika'nın Çin kredisine güvenerek kendi imkânlarının çok ötesinde yaşaması, Amerikan zenginliğinin zaafını göstermiş ve ağırlık merkezini Amerika'dan Çin'e kaydırmıştı.

Büyüyen Sürtüşme

Amerika'nın Çin'e karşı tutumunu şekillendirmesinde iki ülke arasında sürtüşme olasılığını arttıran çok sayıda mesele vardır. İlki, Amerika'nın küreselleşmeye yönelik tutumudur. 1990 larda küreselleşme Amerika'da ve tüm dünyada kazan-kazan durumu olarak gözüküyordu. Gerçekte ise Amerika'nın tasarlayıp dünyaya ihraç ettiği, sonra da oturduğu yerden meyvelerini topladığı bir süreçti. Şimdi gittikçe Amerika'yı tehdit eden bir boomerang olarak algılanmaktadır. Önceleri Amerika'nın yararlandığı bir sistemken şimdi Çin ve Doğu Asya'ya yaradığı düşünülmektedir. Küreselleşme sayesinde Çin kendisini Amerika'nın ezici rakibi haline dönüştürmeyi başarmıştır. Dev dış ticaret fazlasıyla Amerikan bonolarının çoğunu zapt etmiş, Amerikan imalat sanayinin kilit sektörlerini neredeyse öldürmüş, işsizliğin artmasına yol açmıştır.

Uzun dönemde Çin teknoloji basamaklarını tırmadıkça yalnızca ucuz ürünlerde değil, katma değeri yüksek ürünlerde de rekabet artacağından Amerika'da ve Avrupa'da kaybedenlerin de sayısı artacaktır. Böyle bir durumda serbest ticareti öngören küreselleşme askıya alınıp, başta Çin mallarına olmak üzere, korumacılık önlemleri gündeme gelebilir. Son kriz bu yönde bir işarettir.

Doha görüşmelerinin sekteye uğraması da bu senaryonun olasılığının bir göstergesidir. Dünya'nın en önemli ekonomik bölgesi olarak güç dengesi de değişmiş, Doğu Asya şu anda ekonomide hem K. Amerika'yı, hem de Avrupa'yı geçmiştir.

Doğu Asya'da Amerika'nın etkisinin azalması, küresel konumunu da etkileyerek bir yandan Çin'in cüretini artırırken öte yandan da başka uluslara sinyal olabilir. Amerika bütün dikkatini Orta Doğu'ya yönelttiğinden Doğu Asya'yı ihmal etmekte, ne olup bittiğinin farkına varamamaktadır. Bu arada Çin soğuk savaştan farklı bir biçimde, usul usul Amerika'ya alternatif bir model olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. 2003 ten bu yana Amerika'nın kaba kuvvete ağırlık vermesi onu dünya çapında gözden düşürmüş, yarattığı vakumu çok taraflılığın ve barışçı yükselişini vurgulayan Çin ufaktan ufaktan doldurmaya başlamıştır.

Çin'in hedefi esasta gelişmiş değil, gelişen ülkelerdir; ön koşulsuz insani ve altyapı yardımları, her ülkenin bağımsızlığına saygısı, güçlü devlete vurgusu, süpergüç hegemonyasına karşı çıkması ve herkes için adil oyun alanını desteklemesi, gelişen ülkelerde güçlü bir yanıt bulmaktadır.

Amerika'nın yumuşak gücünün hedefi, ulus devletlerin içinde demokrasi bulunmasıdır. Aksine Çin, ulus-devletler arasında demokrasiyi savunur. Çin ayrıca örnek teşkil edip kendi büyüme deneyimini gelişen ülkelere aktarabilir. Amerika güdümündeki uluslar arası sistemin gümbür gümbür çökmesi, Amerika'nın gücünü ve prestijini adamakıllı azaltmıştır.

Çin'in Doğu Asya'da gücü artıp, orada ve diğer bölgelerde yeni sorumluluklar üstlendikçe askeri gücünün de buna paralel artması beklenebilir. Ancak bunun ne boyutta ve ne şekilde olacağını şimdiden söylemek zordur. Korkulan odur ki, bir noktada Çin ve Amerika toplu soğuk savaş dönemine benzer şekilde korku iklimi yaratan bir silahlanma yarışına girsinler.

Bu dört mesele – Amerikanın küreselleşmeye karşı tutumu, Doğu Asya'da güç dengesinin kayması, Çin'in Amerika'ya alternatif bir model olarak ortaya çıkması ve askeri gücün ne olacağı – çok uzak bir gelecekte değil ufak ufak belirti veren bir konumdadır. Çin'in gücü ve hırsları artıkça Amerika ile arasındaki fark ve anlaşmazlık noktaları da artacaktır. Çin'de zaman öyle hızlı akmaktadır ki ticaretten diğer ülkelerle ilişkilere kadar pek çok konuda yakın zamanda çatışma çıkabilir. Çin'de komünist partinin iktidarda olması ve kültürel açıdan hiçbir benzerlik bulunmaması da karşılıklı yanlış anlaşma ve öfkelere yol açabilir.

Uzun dönemde bütün bu meseleleri gölgede bırakabilecek mesele, iklim değişikliği tehlikesi ve dünyanın karbon salınımını kısıtlamak için ciddi önlemler alınması gerektiğidir. Bush döneminde Amerika tek taraflı tavır takınarak Kyoto protokolünü imzalamayı ve herkesin kabul ettiği bilimsel görüşleri kabul etmeyi reddetmiştir. Çin gelişen bir ülke olduğu için Kyoto protokolünü imzalamak zorunda değildi. Fakat artık dünyanın en fazla sera gazlarını üreten bu ülkesinin dahil edilmemesi, gezegenimiz açısından desteklenebilir bir olgu değildir. Herhangi bir yeni iklim anlaşmasına Amerika, Çin ve Hindistan katılmadıkça o anlaşmanın hükmü, anlamı ve yararı olmayacaktır.

Amerika ile Çin'in arası ciddi biçimde bozulduğu takdirde Çin'in mevcut uluslar arası ekonomik sistemden dışlanması bir seçenek olmayacaktır. **Çin küresel üretim sistemine öyle derin entegre olmuştur ki bu süreci geri döndürmek imkansızdır.**

Son olarak eğer Amerika Çin'e karşı daha hazımsız davranır da silahlanma yarışına girerse

bundan Çin'den ziyade Amerika zarar görür. Tıpkı Irak'ın işgalinden sonra olduğu gibi, Amerika'nın küresel konumu ve prestiji yerlerde sürünür.

Uluslar Arası Sistemin Geleceği

Dünyanın önde gelen süper gücünün kilit özelliği, herkesin isteyerek veya zorunlu olarak katılacağı uluslar arası bir ekonomik sistemi yaratma ve örgütlenme becerisidir. İngiltere'nin kurduğu uluslar arası altın standart sistemi 1914 öncesinde, bir tür veya şekilde, dünyanın büyük bir bölümünü kapsıyordu. İki savaş arasında İngiltere inişe geçince yerini döviz bölgelerine, korumalı piyasalara ve menfaat alanlarına dayalı balkanlaşmış bir sistem aldı. 1945 ten sonra Amerika dünyanın önde gelen süpergücü olunca Bretton Woods'da kararlaştırılan ve daha sonra geliştirilen yeni sistem bir Amerikan kreasyonuydu. Bunu mümkün kılan da, savaş sonrasında Amerikan ekonomisinin dünya gelirinin üçte birinden fazlasını tek başına üretir olmasıydı. Bu sistem, Çin DTÖ'ne üye olduktan ve Sovyetler Birliğinin çöküşünü takiben blok ülkeleri sisteme katılmak için sıraya girdikten sonra ancak gerçek anlamda küresel oldu.

Amerika'nın küresel gücüne en büyük tehdidi Çin'in sisteme karşı tavrı oluşturacaktır. Şu anda ayrılmaz bir parçasıdır. Fakat her zaman koşulsuz destekleyeceği anlamına gelmez.

Mevcut küresel krizin ana sebebi Çin yükselirken Amerika'nın inişe geçmesidir. Amerikan tüketimindeki patlamayı, Çin'in aralıksız Amerikan hazine bonosu olarak para pompalaması besliyordu. Amerika hala da bu zayıf halinde Çin'in bono alımlarını sürdürmesine muhtaçtır. Aslında Çin açısından elde edilen gelirin ne kadar az olduğuna bakınca bunun pek bir mantığı yoktur: yoksul bir ülkenin kaynakları daha verimli kullanılabilir. Bu husus şimdi Çin'de açık açık tartışılmaktadır. Fakat Çin tam bir çıkmazdadır. Eğer elindeki bonoları satışa çıkarırsa, hatta yenisini almayı durdurursa doların değeri ve ona bağlı olarak kendi varlıkları dibe vuracaktır. Böylece, Amerika ile Çin'in arasındaki mevcut ilişkide Faust'vari bir pakt bulunmaktadır ki bu uzun vadede ne ekonomik, ne de siyasi olarak sürdürülebilir bir durumdur. Amerika'nın küresel finans merkezi ve doların ana rezerv döviz olma konumu, Çin yaşam destek sistemine bağlıdır. Mevcut finansal krizin temelinde Amerika'nın uluslar arası finans sisteminin omurgası olmayı sürdürememesi yatmaktadır; öte yandan Çin de bu rolü üstlenmeye ne hazır, ne de isteklidir. Bu yüzden kriz çok ağır ve uzun süreli olmuştur. Küresel çözüm aranırken karma karışık, birbirine dolanmış meselelerin dikkate alınması gerekir.

Mevcut sistem öncelikle Amerika'nın menfaatlerini korumak ve kollamak üzere tasarlanmıştır. Çin'in ve onun yanında Hindistan gibi diğer "dışarıdaki" ülkelerin gücü arttıkça Amerika, sistemi bu ülkelerin taleplerini ve emellerini karşılayacak şekilde uyarlamak zorunda kalacaktır. IMF'de ve G-8'de reformun ne kadar yavaş ilerlediğine bakılırsa Amerika ve Avrupa'nın isteksizliği görülebilir, zira ne olursa olsun kendi çıkarlarını ve değerlerini korumak istemektedirler. Bu yüzden yeni bir sisteme geçiş olsa bile bu çok sancılı olacaktır. Tıpkı savaş arası dönemde İngiliz egemenliği yerini sterlin, frank ve dolar rekabetine terk ettiği gibi Amerikan egemenliğinin yerini de rakip etki bölgeleri alabilir. Güçler dengesi belirgin biçimde Çin lehine kaydığı takdirde Amerikan ve Çin etki alanlarında bölünme söz konusu olabilir. Böyle bir durumda muhtemelen Doğu Asya ve Afrika Çin tarafında, Avrupa ve Ortadoğu Amerikan tarafında kalacaktır. Ancak dünya bu kadar birbirine entegre olmuşken böyle bir ayrışma istikrarlı olamaz.

ÇİN DÜNYAYI YÖNETİNCE

Dünya yirmi hatta elli yıl içinde neye benzeyebilir diye biraz fikir yürütmek istiyorum. Geleceği elbette kimse bilemez; böyle bir yaklaşım tabii ki spekülasyon, hatalı çıkabilecek varsayımlara dayalı olacaktır. En önemli varsayım da Çin'in yükselişinin raydan çıkmayacağıdır. Çin'in ekonomik büyümesi kuşkusuz 20 yıl, hatta 10 yıl içinde yavaşlayacak. Daha uzun bir sürede siyasi çerçevesi de değişebilir, komünist iktidarın sonu gelebilir veya karakteri ciddi bir metamorfozdan geçer. Ancak bu olasılıkların hiç biri, Çin'in büyümesi yavaşlayarak bile olsa devam ettiği takdirde eninde sonunda önce iki süper güçten biri, sonra da tek süper güç olacağı iddiasını çürütmeye yetmez. Onu yıkacak şey, Çin tarihini kesintilere uğratan bir istikrarsızlık dolayısıyla çöküşü olacaktır. Şu anda bu pek olası görünmüyor ancak 2000 yıllık ömrünün yarısının Çin üniterliğinin bozuk olduğu dönemlerde geçtiği dikkate alınırsa bu ihtimal de göz ardı edilemez.

Senaryomuz, Çin'in büyümesinin devam ederek yüzyılın ikinci yarısında, belki de daha önce, dünyanın önde gelen gücü olması üzerine dayalıdır. Bu konuda neredeyse küresel mutabakat vardır. Çin küresel güç haline geldikçe artan kuvveti ne şekillere bürünecek? Başka bir deyişle, küresel egemenlik kurmuş bir Çin neye benzeyecek? Bu senaryoda kuvvetini nasıl gösterecek, nasıl davranacak? 1945 ten bu yana süper güç olan Amerikan deneyimi bir model teşkil etmese de referans noktası olarak işe yarayabilir.

Peki, Amerika'nın başlıca özellikleri neler, bir bakalım:

- Dünyanın en büyük, en inovatif, teknolojik açıdan en ileri ekonomisi,
- Kişi başı en yüksek gelir,
- En kuvvetli askeri güç: hava ve deniz kuvvetleri sayesinde dünyanın her bölgesinde etkin,
- Küresel gücü dolayısıyla aşağı yukarı her ülkenin hesaplarında ve tutumunda kilit faktör, bu yüzden bütün ülkelerin bağımsızlığı değişen oranlarda sınırlı,
- Uluslar arası ekonomik sistemi büyük ölçüde tasarlayan, şekillendiren ve kurallarını halen belirleyen,
- Dünyanın en iyi üniversitelerine sahip olduğundan uluslar arası en büyük yetenekleri çezebedebilme
- Gücü ve cazibesi dolayısıyla İngilizce küresel lingua franca,
- Hollywood ve bir ölçüye kadar televizyon sektörü dünya film piyasasına hakim,
- Coca Cola, Microsoft, Mc Donalds gibi markaları diğer ulusların markalarını bastırıyor,
- New York dünyanın de facto başkenti,
- Halloween, sevgililer günü gibi adetleri tüm dünyaya yayılıyor,
- Fikir ve değerleri tüm dünyada yankı yapıyor.

Tıpkı Amerika'nın olduğu gibi Çin'in de küresel egemenliği ülkenin hem tarihi, hem çağdaş, kendine özgü özelliklerini yansıtacaktır. Örneğin Avrupa'nın üstün olduğu dönemde siyasi hükümlerliliğin karakteristik biçimi sömürgecilik, bunun da kaynağı deniz kuvvetleriydi. Fakat çeşitli nedenlerle, 1945 ten sonra sömürgecilik sürdürülemez oldu. Aksine, Amerikan dönemi ise dünyanın her yerinde askeri üsler, devasa boyutta askeri üstünlük, gayri resmi bir imparatorluk, uluslar arası finans sistemine hakimiyet ve küresel medya ile öne çıkıyordu. Dolayısıyla müstakbel Çin egemenliğinin bir noktadan sonra yepyeni şekiller alması beklenemez.

Çin tarihinin olağanüstü uzunluğu bir yana, en önemli özelliği Roma imparatorluğunun çöküşünden sonra toprakları paramparça olup oradan yeni devletler doğarken Çin'in tam aksi yönde ilerleyip birliği sağlamasıdır. Bu birliktir ki ona uygarlığının sürekliliğini ve ülkenin topraklarının

büyümesine imkân vermiştir. Başka bir özelliği de sayısız icadın oradan doğup dünyaya yayılmasıdır. Bu da Batı'nın en fazla buluş yapan uygarlık olduğu efsanesini yerle bir eder.

Beijing: Yeni Küresel Başkent

New York dünyanın de facto başkentidir. Hiçbir şey bunu, 11 Eylül'e karşı ortaya çıkan küresel reaksiyon kadar açık gösteremez. Aynı kader Kuala Lumpur'daki zarif ikiz kulelerin başına gelseydi, bırakın ayları, 12 saatlığına dünya basınındaki manşetlerde yer alması bir şans olurdu. New York'un bu statüyü kazanması dünyanın finans başkenti, Wall Street'in mekanı ve her yerden gelen insanları eriten bir pota olması sayesinde. Ancak bu hep böyle değildi. Dünyanın merkezi (tabii o zamanlar için bu sıfat kullanılabilirse) Roma, Floransa, Londra şeklinde değişmişti. Tekrar ileriye bakarsak, Beijing'in 50 yıl içinde de Facto başkent olması çok muhtemeldir. Çin'in egemenliğinin en az dört temel jeopolitik kayma yaratacağını söyleyebiliriz. Birincisi, Beijing dünya başkenti olarak ortaya çıkacak, ikincisi Çin Dünyanın bir numaralı gücü olacak, üçüncüsü Doğu Asya dünyanın en önemli bölgesi haline gelecek ve dördüncüsü de Asya dünyanın en önemli kıtası(Hindistan'ın katkısıyla) haline gelecek. Bu çoklu değişim dünya ekseninde de kayma yaratacaktır. Dünya önce Avrupa'ya, sonra Amerika'ya doğru bakmaya alışmıştı fakat bu durum sona ermek üzeredir. Bir zamanlardaki dünya hakimiyetinin mirası olarak Londra saat dilimlerinde hala sıfırı temsil ediyor olabilir fakat küresel toplum saat ayarını gittikçe daha fazla Beijing saatine bakarak yapacaktır.

Dünya, Avrupa hakimiyetinin mirası olan ulus-devlet kavramını esas kabul etmektedir. Henüz ulus-devlet olamamış uluslar bile olma çabasıdadır. Uluslar arası sistemin ana birimi olarak evrensel kabul görür. Devrimden beri Çin dahi kendini ulus-devlet olarak tanıtmaktadır. Bu kısmen doğru olsa da Çin esas olarak bir uygarlık devletidir.

Fakat ya Çin Batı ile ilişkisinin tek yönlü olmasını, yani en doğru sistemin Batı usulü ulus-devlet olduğunu kabul etmekten vazgeçer de kendine, tarihine, kültürüne sarılıp şimdi de ona göre davranmaya kalkarsa? Bu durumda uluslar arası sistem de daha çeşitli olacak, birbiriyle rakip kavramlara, farklı tarihlere ve boyutlara yer verecektir.

Soğuk savaş bitip de Çin'in yükselişi başladıktan sonra Batı Dünyası bölgede devletlerarası ilişkilerde istikrarsızlık, gerilim, hatta savaş ihtimalinin artacağını veya Çin'in diğerlerini ikna edip Batı'ya cephe alacağını düşünüyordu. Bunların hiç biri gerçekleşmedi. Aksine bu ülkeler Çin'e daha da sokuldu. Tributary sistemin (bir bölgede bir devletin üstünlüğünü diğer devletlerin kabul ederek ona hamilik parası ödemesi) temel özelliği kendisi ile yörüngesindeki öteki uluslar arasında mevcut uçurumdur. Sistemi bu kadar uzun süre istikrarlı kılan bu uçurumdur. Şimdi de aşırı eşitsizlik tributary sistemde olduğu gibi yeni Doğu Asya düzeninde istikrar sağlayabilir. Oysa Avrupa'da kabaca eşit ulus devletler yüzyıllar boyu kavga ettiler. 1945'te savaştan bitkin halde çıktıklarında bir de baktılar ki dünya artık Avrupa merkezli değil.

Rakamların Ağırlığı

2001'de Dünya nüfusunun %20.7 sini Çin, %4,6 sını Amerika oluşturuyordu. Dünyanın önde gelen ülkesi olarak Çin şimdiye kadarki egemen güçlerden çok farklı bir demografik ağırlık taşıyacaktır. Demokrasinin esası, sayıların önemli olmasıdır. Bu önerme, şimdiye kadar her bir ulus devletin kendi sınırları içinde geçerliydi, küresel bağlamda değil. Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun hiçbir gücü yoktur. IMF ve Dünya bankası demokratik olmak bir yana, onları kuran, kararlarını veto yetkisine sahip olan başta Amerika ve bir dereceye kadar Avrupa'nın çıkarlarını ve siyasi ağırlığını

yansıtır. Batılı Dünya düzeni, ulus-devletlerin kendi içindeki demokrasiyi şart kılarken küresel düzeyde Demokrasiyi umursamamıştır bile. Küresel düzen anti demokratik ve otoriterdir. En fazla nüfusa sahip ülkeler dahil, gelişmekte olan dünya için yoksulluk, marjinalleşme veya küresel karar verme sürecinden etkin biçimde dışlanma anlamına gelmiştir. Aksine ekonomik güç küresel yetkinin pasaportudur. Çin'in egemen olması tek başına yeni tür bir demokratik düzen getirmez fakat Hindistan, Brezilya ve Rusya'nın da Çin'in yanında yükselişi daha demokratik bir küresel ekonomiye yol açacaktır. İki yüzyıldır süren, ulusal zenginlik ile nüfusun büyüklüğü arasındaki uyumsuzluk belirgin biçimde azalacaktır. Diğer gelişen ülkelerle birlikte BRİCS in katıldığı bir küresel ekonomik rejim kesinlikle daha demokratik olacaktır. Ne de olsa nüfuslarının toplamı dünya nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Küresel bir güç olarak Çin nüfus yoğunluğu ile dünyanın geri kalanı üstünde hem yerçekimi, hem de merkez kaç etkisi yaratacaktır. Çin pazarı zamanla dünyanın en büyüğü olacak, böylece bir çok küresel standart ve kural kendi ölçülerini getirecektir. Şirketleri ve borsası ile daha pek çok kurumu dünyanın en büyüğü olacaktır. Dünyanın kumar merkezi olarak Las Vegas'ın konumu bile tehdit altındadır. 2007 itibarıyla Macao'nun kumar gelirleri Las Vegas'ınkine yetişmek üzereydi. Çin'in merkezkaç etkisinin bir örneği, Çinlilerin dışarı göçüdür. Çin net bir göç ihracatçısıdır. Çinliler dünyanın her yerine yayılmış ve yayılmaktadırlar. Bir başka örnek de turizmdir. Dünya turizm örgütü 2019 da yurtdışına seyahat eden Çinli sayısının 100 milyona ulaşacağını tahmin etmektedir (2004'te 28 milyonu). Bunun en büyük etkisi Güneydoğu Asya ve Avustralya 'da görülecektir. Yalnızca konuşan insan sayısının çok olması dolayısıyla, Çince küresel önem kazanacaktır.

Irksal Çin Düzeni

İki asırdır beyazlar dünya ırk hiyerarşinin tepesinde imtiyazlı konumlarının keyfini sürmektedirler. Avrupa'nın sömürge imparatorlukları döneminde bu konum beyaz ırkın doğuştan üstünlüğüne yönelik teorilerle açıklanıyordu. Naziliğin yenilgisini ve sömürgelerin özgürlüğe kavuşmasını takiben saf ırkçı teoriler dünyanın bir çok bölgesinde cazibesini kaybetmiş olmakla birlikte beyazların hep tepede olduğu, büyükten küçüğe bir gagalama sırası alttan alta hep vardır. Çin'in yükselip zaman içinde Batı'yı geçmesi kaçınılmaz biçimde küresel ırk hiyerarşisini yeniden düzenleyecektir.

Çin Usulü Bir Ülkeler Topluluğu Mu?(Commonweath) Batı kavramı, Avrupa'nın genişlemesi ve insanların dünyanın en uç noktalarına dağılması olgusu ile yakından ilgilidir. Amerika'nın ve Kanada'nın yaratılmasına yol açan, Avrupa'dan gelen beyaz göçmenlerin ağırlıklı olarak kıtanın kuzeyine yerleşmesidir. Latin Amerika terimi de Güney Amerika'nın İspanyol ve Portekizler tarafından sömürgeleştirilmesinden kaynaklanmaktadır. İngiliz göçü Avustralya ve yeni Zelanda'ya yönelmiş, Yerli halk Aborijinler baskı, kırım ve dışlanmaya tabi tutularak Asya-Pasifik'te Batı Bayrağı çekilmiştir.

Avrupa'nın gücünün ve zenginliğinin bir ürünü olan beyaz diyasporeanın aksine Çin diyasporasının doğuşu, daha ziyade yurt içindeki açlık ve yoksulluk ile, Çinlilerin Britanya İmparatorluğu tarafından ucuz işçi olarak taşınmasının bir sonucudur. Fakat şimdi hemen her yerdeki etnik Çinli azınlıklar çalışkanlıklarıyla başarı merdivenlerini turmanmakta, öz-güven, prestij ve statü kazanmaktadırlar. 40 milyonu aşan Diaspora ile anavatan arasındaki ilişki ne şekilde gelişecek? İlerde bir Commonwealth oluşabilir mi? Şu anda başka uluslarca kabul edilmesi imkansız görülen bu olasılık dünya dengesi değiştiğinde göz ardı edilmeyecek bir şeydir.

Ekonomik Güç Santrali

Çin'in küresel egemenliğini ekonomik gücü sağlayacaktır. On yıllar içinde Çin ekonomisi gittikçe zenginleşip sofistike hale geldikçe bu güç sadece ülkenin demokratik üstünlüğüne dayanmayacaktır. Bunun ekonomik açıdan ne anlama geleceğini bugünden tahmin etmek zor, fakat katlanarak büyüyeceği çok muhtemeldir.

Çin sermaye hareketinin yavaş yavaş serbestleşmesi ve Çin'in yüksek tasarruf düzeyi sayesinde Çin'in dış yatırım potansiyeli devasa boyutlara ulaşmıştır. 2007 de 4,8 trilyon dolar olan hane ve kurumsal tasarrufları milli gelirinin %160'ına eşittir. Bu tasarrufların her yıl en az % 10 arttığı varsayımıyla, 2020 de 18 trilyon dolara gelecektir. Bu tarihte tasarrufların yalnızca %5'i yurtdışına çıksa, dış yatırımları 885 milyar dolar olacak demektir. 2001 den beri yıllık %60 büyüyen dış yatırımlar 2008 de 50 milyar doları aştıysa da henüz bebeklik döneminindedir. Bu rakamın ne anlama geldiği hakkında bir fikir vermek için şunu söyleyelim, Amerika'nın 2001 'de görünmez ihracatı 451 milyar dolardı. Çin'in düzenli bir biçimde teknolojik ve bilimsel basamakları turmandığının bolca kanıtı vardır. Şu anda ekonomisi inovatif olmaktan ziyade taklitçidir. Ancak Ar-Ge harcamaları arttıkça ciddi bilimsel araştırmaların da hacmi hızla artmaktadır. Dünyanın önde gelen bilimsel yayınlarında payı 5. sıradadır. Nanoteknoloji gibi kilit konularda özellikle kuvvetlidir. Ar-Ge'ye ayrılan kaynak 2006'da Japonya'yı geçerek Amerika'nın ardından ikinci sıraya oturmuştur. Çin'in yükselişinin temel ekonomik etkilerinden biri dünya finans sisteminin değiştirilip yeniden şekil verilmesi olacaktır. Vaktiyle dolar pound'un yerini almış, sonra da karşısına rakip olarak Euro çıkmıştır. 2002 den itibaren Amerika'nın çifte açığı (ödemeler dengesinde ve hükümet bütçesinde) ve ekonomisinin inişe geçmesi dolayısıyla doların değeri çökmektedir. 2008 Eylül'de başlayan kriz Amerikan ekonomisinin artık uluslar arası finans sisteminin taşıyacak ve doları dünyanın rezerv dövizini olarak koruyacak gücü kalmadığına işaret etmektedir. Dolardaki düşüş finans dünyasıyla sınırlı değildir; Washington'un dünya sahnesindeki yerini de sarsacaktır. Kur politikaları çok, ama çok ciddidir. Amerika'yı güçlü kılan faktörlerden biri olan dolar tüneğinden düştüğü takdirde küresel egemenliği ona çok pahalıya patlayacaktır.

Doların düşmesi farklı sonuçlar doğuracaktır: uluslar rezervlerini farklı bir dövizde tutacak, Çin dahil, kurlarını dolara endeksleyen ülkeler en azından vazgeçecek, Kuzey Kore ve İran gibi ülkelere uygulanan yaptırımların hükmü kalmayacak, dış ticaret fazlası olan ülkeler Amerikan hazine bonosu almaya pek hevesli olmayacak, yeryüzüne yayılmış askeri üslerin finansmanı çok pahalılaşacak ve Amerikan kamu oyu bunların yükünü daha fazla taşımak istemeyecektir. Başka bir deyişle, küresel egemenlik daha masraflı ve zor olacaktır. Aynı süreç 1918-1967 arasında pound'un ve İngiliz emperyal gücünün azaldığı döneme de eşlik etmişti.

Şimdiki uluslar arası kurumların yerini zamanla yenileri alabilir. Elbette IMF ve Dünya Bankasında Amerika'nın rolünü zaman içinde Çin ve Hindistan'ın üstlenmesi mümkündür fakat yavaş yavaş IMF ve Dünya bankasını kenara iten yeni bir kurumsal yapı daha olasıdır.

Çin'in Büyük Bir Güç Olarak Davranışı

En şaşalı günlerinde Avrupalı uluslar, daha sonra Amerika, kendilerine has özellikleri tüm dünyaya empoze etmenin yollarını aradılar. Peki, kökeni ve tarihi tamamen farklı olan Çin nasıl davranacak? Batı ile Çin arasındaki davranış biçimlerinde tarihi farkları göz önünden ayırmamız çok önemlidir. Portekiz, Hollandalı ve İspanyollardan başlayarak Batı, belki de Akdeniz'de deneyim kazanan deniz kuvvetleri sayesinde, 15. Yy dan itibaren Çin dahil dünyanın her yanına gücünü yaymıştır. Çin ise kendini hep bir kıta ülkesi olarak görmüş, kara sınırlarında ufak ufak ilerlemeler

dışında deniz aşırıya göz diken bir süper güç olma çabasına girmemiş, bu güne kadar da kendi toprakları dışında varlık göstermeye kalkmamıştır. Bu, bundan sonra da böyle yapacak anlamına gelmez elbette; demek istediğim Çin'in düşünce ve davranış biçiminde böyle bir gelenek yok. Orta krallık mantalitesinin anlamı budur: Çin dünya'yı yönetmeye heveslenmez çünkü kendisinin zaten dünyanın merkezi olduğuna, bunun doğal rolü ve konumu olduğuna inanır. Ve bu tutum, Çin'in küresel gücü arttıkça muhtemelen daha da kuvvetlenecektir.

Yeni Bir Siyasi Kutup

Tarihi ve kültürü ne olursa olsun, eninde sonunda bütün diğer ülkelerin Batı Modelinde birleşeceğine inanan Batı için, kendi düzenlemelerine ciddi bir alternatif çıkabileceğini hayal etmek bile zordur. Çin politikalarının tabiatını ve Batıdan farkını anlayabilmek için bugünkü komünist rejimin ötesine geçip Çin'e çok daha berilerden bakmak gerekir.

Çin'in kendine has özellikleri şöyle özetlenebilir:

- Çin politikasında her şeyin önüne geçen üniterliğin vazgeçilmez bir zorunluluk olması.
- Ülkenin muazzam çeşitliliği
- Alışılmış ulus-devlet niteliklerine pek uymayan kıtasal büyüklük
- Kilise, iş dünyası gibi başka kurumlarla iktidarını asla paylaşmamış bir siyasi atmosfer,
- Devletin, bütün öteki kurumların üstünde ve ötesinde, toplumun doruk noktası olması
- Ulusal egemenlik geleneğinden yoksunluk
- Ahlak ve etiğin önemi

Bunlar göz önüne alındığında Çin siyasetinin Batı'ninkine benzemesi düşünülemez.

Ülkenin başarılı bir dönüşüm geçirmesini sağlayan komünist iktidar yurt içinde büyük nüfus ve desteğe sahiptir. O yüzden daha 20 yıl kadar iktidarda kalması olasıdır. Uluslararası saygınlığı da Sovyetlerden farklı olarak iyileşmektedir. Çin'in başarılı olduğu yerde Sovyetler sınıfta kalmıştır.

Değerler Yarışı

200 yıllık Batı egemenliği dolayısıyla uygar ulusların – bu Batı demek oluyor – değerleri ile geri ve reaksiyoner toplumların – bu da yalnız Müslüman değil, bütün diğerleri demek oluyor – değerleri arasındaki kıyaslamada Batı değerleri hep ezici çoğunlukla üstün görülmüştür. Gerçekte ise değerler ve kültürler bu kabulden çok daha karmaşık ve nüanslıdır. Soğuk savaş sırasında değer çatışması, ideolojik düzeyde kapitalizm ile sosyalizm arasındaydı. Bu yüzyıla ve gelecek yüzyıla şekil verecek olan modernite çağında değerler arasındaki kıyaslama ideolojik değil, kültüre dayanacaktır. Zira bir toplumun değerleri öncelikle kendine has kültürünün ve tarihinin ürünüdür. Bu değerler yüzeyde çok farklı görünse de gerçekte çarpıcı benzerlikleri vardır. Örneğin tolerans Batıya özgü bir yaklaşım değildir. Bizim sahip olmadığımız bir dönemde Osmanlılar dini tolerans sahibiydiler; tıpkı İspanyadaki Emevi krallığı gibi, Hindistandaki Asoka krallığı gibi. Dolayısıyla toleransa evrensel bir değer diyebiliriz.

Buna rağmen farklı halkların çeşitli değerleri arasında hep bir gerilim ve çatışma vardır. Birbirine rakip çok sayıda değerlerin bulunduğu bu dünyada böyle zıt değerlerin bir arada yaşamasına izin veren ve mümkün kılan bir yol bulunması çok önemlidir. Aslında küreselleşmiş modern dünyada nispeten barış ve uyum içinde yaşamının ön koşuludur. Bu Batı için bu bayağı zor olacaktır zira hep kendi norm ve değerlerini başka ülkelere empoze emekte ve kabul etmeleri için ısrar etmekte haklı görür kendini. Değerler tartışmasında Çin'in karşı safta aldığı iki göstergesi vardır. Birincisi, demokrasi ve ifade özgürlüğü yoksunluğunu kullanarak uluslar arası saygınlığına kara çalmaya

kalkışan Batı'ya başarıyla direnmiş, o ve destekçileri gelişen ülkeler önemli olanın içerdeki siyasi haklar değil uluslar arası bağlamda ekonomik ve sosyal haklar olduğunu iddia etmişlerdir. Tartışma esasında, gelişmiş ülkeler ile gelişen ülkelerin öncelikleri, çıkarları ve deneyimleri üzerindeydi. 90'ların sonunda Çin'in artan etkinliği güç dengesini değiştirmeye başlayınca tartışma da geri plana itildi. 2000 lerde de Çin değil, Iraktaki ve Guantanamo'daki tutumu yüzünden kendini savunmak zorunda kalan Amerika oldu.

Mandarince Biliyor musunuz?

Çin nüfusunun bu kadar kalabalık olmasının bir sonucu da dünyada ana dili veya ikici dili olarak Mandarince konuşan insan sayısının, İngilizce konuşanların iki katı olmasıdır. Bunların çoğu ana vatanda yaşar. Ancak Çin'in yükselişiyle dünya çapında artan sayıda insan ikinci dil olarak Çince öğrenmeye başlamıştır. Bu süreç 2006'dan bu yana Çin hükümeti tarafından aktif biçimde teşvik edilmekte ve yerel üniversitelerin bünyesinde Konfüçyüs enstitüleri açılmaktadır. Küreselleşme ve gittikçe küreselleşen medya çağında dil, yumuşak gücün önemli bir bileşenidir. İngilizcenin Lingua franca – tercih edilen ortak dil -olarak kullanılması Amerika'ya çok çeşitli biçimlerde yarar sağlamıştır. Mandarincenin de bir gün bu seviyeye ulaşacağını şimdiden söylemek çok zor fakat zamanla Lingua Franca olarak İngilizcenin yanında yer alabilir. **Bir dilin geleceğini tahmin etmek çok zordur. Orta Çağda eğitim dili olarak Latincenin öleceğini tahmin etmeye kalkışsaydınız insanlar yüzünüze gülerdi; aynen 18.yy da Fransızcadan başka bir dilin kibar sosyete dili olarak kullanılacağını söyleseydiniz başınıza geleceği gibi. İngilizcenin popülerlik kazanması Amerika'nın küresel güç kazanması sayesinde gerçekleşmiştir.** Aynı gerekçeyle, Amerika'nın inişe geçişi de İngilizcenin konumuna olumsuz etki yapacaktır: dilin küresel kullanımı bir boşluk içinde gerçekleşmez, ulus-devletin gücüyle doğrudan orantılıdır.

Çin Üniversitelerinin Yükselişi

Amerika'nın dünya üzerinde iz bırakmasının bir yolu da üniversitelerinden geçmiştir. Dünyanın en iyileri kabul edilen üniversiteleri dünya çapında en iyi öğrencileri ve akademisyenleri cezbetmektedir. En üstteki Amerikan Üniversitelerinde araştırmacılar eşi görülmedik tesislerin ve kaynakların keyfini yaşarken, Harvard, MIT, Berkeley gibi üniversitelerden alınan diplomalar Oxford hariç, bütün diğerlerinden fazla kabul görürler. Elbette büyük üniversiteler muazzam ulusal gelir ve kaynak gerektirir. Dolayısıyla en tercih edilen üniversiteler liginde şimdiye kadar başı hep Batı çekmiştir. Çin üniversitelerinin de 20 yıl içinde küresel sıralamada düzenli yükselerek ilk onda yer alması olasıdır. Hükümet süreci hızlandırmak için yurtdışında yaşayan başarılı Çin'li öğretim üyelerini Çin üniversitelerinde görev almaya çağırılmaktadır.

Batı'nın İnişi ve Çöküşü

Bu bölümün amacı Çin'in küresel egemenliğinin önümüzdeki yarım yüzyılda nasıl gelişeceğini araştırmaktır. Meselenin bir yüzü daha vardır. Bu sürecin en travmatik sonuçlarını Batı hissedecektir. Zira tarihsel konumunu Çin'in ele geçirdiğini gören, (iki yüzyıldır dünyanın tartışılmaz lideri) Batı olacaktır.

1945 ten sonra Avrupa devletlerinin egemenliği Amerika'ya kaptırması onlar için travmatik bir deneyim olmuş, tepki olarak Avrupa Birliği kurulmuştur. Avrupa'nın süregelen krizi, önemsiz konuma düşen ülkelerin yeni duruma uyum sağlamasının ne kadar zor olduğunun altını çizmektedir.

Dahası, Avrupa'nın inişi belirsiz bir geleceğe kadar devam edecektir. 400 yıllık rolü asla tekrarlanmayacak, Yunan ve Roma imparatorlukları gibi tarihe karışacaktır. Bugün Yunanistan ve İtalya İmparatorluk geçmişinin şaşaaasını yalnızca ayakta kalan tarihi yapılarda yansıtabilmektedir. Avrupa sıkıntıya düşecekse bu Amerika'nın karşı karşıya kalacağı maddi-manevi kriz yanında sifır kalacaktır. Amerika küresel lider olmadığı bir hayatı yaşamaya tamamen hazırlıksızdır. Bush döneminde, tek taraflı biçimde kendi çıkarlarına yönelik hareket edebilen, ittifakları reddeden, dünyanın tek süper gücü olarak kendini tanımlamıştır. Başka bir deyişle, gücünün azalmakta olduğunu fark edeceğine, tam aksi çıkarımlara vararak Amerika'nın gücünün daha da genişletilebileceği, **Amerika'nın çıkışta olduğu ve 21.yy da dünyanın tamamen Amerikanlaşacağı fikriyle sarhoş olmuştur.** Bush dönemi saldırgan, dediğim dedikçi, genişlemeci Amerika'nın en tepe noktası olmuştur. Dönem sonra erdikten sonra bile zirveden inişe geçildiği fark edilmemiştir. Amerika geçmişteki ve şimdiki gücünün keyfini sürmekte, geleceğin neler getirebileceğine gözlerini kapamaktadır. İngiltere de 1918 den sonra aynı aymazlık ve inkar içindeydi, ta ki 1950 de kolonilerini kaybetmeye başlayınca kadar. Amerika için de bu dönüm noktası pek ala finansal sistemin neredeyse çöktüğü ve neo – liberalizmin öldüğü Eylül 2008 olabilir. Dünyanın karşı karşıya kalabileceği en büyük tehlike, Amerika'nın bir noktada saldırgan bir tutuma girip Çin'e düşman muamelesi yaparak izole etmeye çalışması olacaktır. En kötüsü de Soğuk savaş zamanındaki gibi Çin'le askeri rekabete ve silahlanma yarışına girişmesidir.

Çin'in Batı'dan çok farklı bir kültürden ve köklerden türemiş olması ve jeografik koordinatlarda bulunması Batının ezik, yönünü bulamayan ve hasta hissetmesini daha da kötüleştirecektir. Aralarındaki benzerlik ve yakınlık dolayısıyla, İngiltere'nin dünyanın baskın gücü olarak yerini rakibi ve varisi Amerika'ya bırakması bir şeydi, Amerika'nın hiçbir ortak noktası bulunmayan Çin'e bırakması başka bir şey. Bütün önemli küresel sorunlarda karar vermeyi müktesep hak gören Amerika için dünyaya tek başına sahip olamamanın şoku çok derin olacaktır.

Çin'in yükselişi ile Batı'nın evrenselliği evrensel olmaktan çıkacak, değerleri ve normları daha az etkin olacaktır. Batı dünyanın kendi dünyası, uluslar arası toplumun kendi toplumu, uluslar arası kurumların kendi kurumu, dünya para birimi doların kendi para birimi ve dünya dilinin (İngilizcenin) kendi dili olması fikrine alışmıştır. Bu durum daha fazla böyle devam edemez. İnişe geçmiş Batı ilk defa başka kültürlerin ve ülkelerin kuvvetli yönlerinden ders alacaktır. Amerika uzun bir ekonomik, siyasi ve askeri travma dönemine girmektedir. Bunun psikolojik etkileri de acı olacaktır. Buna uzun vadede tepkisi pek güzel olamaz. Dua edelim de çok çirkin olmasın.

SON YORUMLAR

ÇİN'İ TANIMLAYAN SEKİZ FARK

Çin'in yükselişine Batı'nın kabaca iki tür tepkisi olmuştur. Birincisi Çin'e hemen hemen yalnızca ekonomik açıdan bakar. Buna "ekonomik vay canına faktörü" diyebiliriz. İnsanlar büyüme rakamlarına inanamazlar. Bu tepki Çin'in yükselişinin neyi temsil ettiğini yeterince kavramaktan yoksundur. Ekonomik değişim ne kadar önemli olsa da resmin yalnızca bir bölümüdür. Politikalara ve kültüre kör olan bu bakış Çin'in ekonomik dönüşümünü tamamladıktan sonra Batı'lı olacağı varsayımına dayanır. Öteki tepki ise aksine, Çin'in yükselişi konusunda kuşkuyu elden bırakmaz, hep fiyaskoyla sona ermesini bekler. Bu kitap çok farklı bir yaklaşım üzerinedir: "Batı Tarzı'nın tek

geçerli model olduğunu kabul etmez. Batı'nın özgeçmişini olağanüstü büyüme ve inovasyonla doludur. Bu sayede bu kadar uzun bir süre, böylesine dinamik bir güç olarak kalabilmiştir. Çin'in 1978 sonrası dönüşümü ve Japonya da dahil Doğu Asya'daki modernizasyon örnekleri hep Batı'dan feyz almıştır. Ancak bu tek neden değildir. Hepsi Batı'dan ve komşularından öğrendiklerini kendi kültür ve tarihiyle harmanlayıp yerli kaynaklarını harekete geçirmiştir. Ya/ya da döneminden melezlik dönemine geçmiş durumdayız. O yüzden modernite de tek tip olmaktan çıkıp çoklu hale gelecektir. 1970'e kadar modernite münhasıran bir Batı fenomeniydi. Son yarım yüzyıldır Batı'dan esinlenen, fakat başarmak için yereli harekete geçirme, üzerine inşa etme ve dönüşüme tabi tutma becerilerine dayanan yepyeni modernitelere tanıklık etmekteyiz. Bu yeni moderniteler melez oldukları için orijinalliklerini kaybetmediler, aksine orijinallikleri kısmen bu fenomende yatmaktadır. Melezlik Batı için de geçerli olacak, kendi dışındakilerin de bazı özelliklerinden ders alacaktır.

Burada önemli soru şudur: Batı modelinin hangi bileşenleri vazgeçilmez, hangileri bileşenleri vazgeçilmez, hangileri opsiyonel? Mevcut başarılı ekonomik dönüşüm örneklerinin hepsi, kurumlarında, siyasal ve politikalarında, kültürlerinde belirgin farklar olsa da neticede kapitalist kalkınma modeline dayanmaktadır. Ancak bir ülkenin başarılı olmasının ön koşulu Batı tarzı hukukun üstünlüğü, bağımsız bir yargı ve temsile dayalı hükümet gibi Aydınlanma ilkelerini benimsemesidir şeklinde bir önerme henüz kanıtlanmamıştır. Japonya Aydınlanma ilkelerine ve demokrasiye dayanmadığı halde en az Batılı çağdaşları kadar ileridir.

Çin'i yalnızca Batı gözüyle yorumlayıp değerlendirmek, Çin'e has, Çini Çin yapan özellikleri dikkate almamak demektir. Fakat Çin bir taraftan büyür, bir taraftan da farklılığını korurken Batı da ister istemez toplam sekiz olan bu farkları anlamak zorunda kalacaktır. O yüzden Çin'in modernitesinin hem dahili özelliklerini, hem de bunların küresel durumunu ve dış ilişkilerine etkisine iyi bakmalıyız.

Birincisi, Çin, kendini o şekilde tanımlasa da bir ulus devlet değildir.

İkincisi, Çin'in diğer Doğu Asya ülkeleri ile ilişkisi eşit ulus-devlet sisteminden çok, tributary sistemde olacağına benzetilmektedir. Binlerce yıl devam edip 19.yy da sona eren bu sistem, Çin ile diğerleri arasındaki büyük eşitsizliğe ve Çin kültürünün üstünlüğünün kabulüne dayanıyordu. Şimdi de aynı durum tekrarlanabilir ve bu sefer Orta Asya'yı hatta Afrika'yı da kapsayabilir.

Üçüncüsü, ırk ve etnik kökene karşı kendine özgü bir tutumu vardır. Han Çinlileri, gerçekte öyle olmadığı halde kendilerini tek bir ırk olarak görürler. Oysa Hindistan, Brezilya, Amerika gibi diğer çok nüfuslu ülkeler çok ırk ve kökenli karakterlerini kabul edip övünürler. O yüzden Çin hızla dünyaya katılıyor olsa da bir taraftan tarihine sadık kalarak hep uzak duracaktır.

Dördüncüsü, Çin öteki ulus-devletlerle kıtasal düzlemde ilişki kuracaktır. Bir ülke Çin kadar büyük olunca pek çok çeşitlilik barındırır, hatta bir çok açıdan farklı ülkelerin birleşimi gibidir. Dolayısıyla, ilişkilerinde hem tek ulus, hem de çok uluslu kıtasal gereklere göre yürüyecektir.

Beşincisi, Çin yönetimi de kendine özgüdür. Devlet ister emperyal, ister komünist dönemde, iktidarı kimseyle paylaşmak zorunda olmamıştır. Ulaşılmaz ve karşı konulmaz biçimde tepeden nezaret etmektedir.

Altıncısı, Çin modernitesi öteki Doğu Asya ülkeleri gibi dönüşümünü çok hızlı sürdürmektedir. Batı modernitesinden farklı olarak geçmişi ve geleceği aynı anda şimdiki zamanda birleştirmektedir.

Yedincisi, Çin 1949 beri komünizmle yönetilmektedir. Paradoks bir biçimde , 20. yy'ın ikinci yarısı

hem Çin’de komünist hükümetin 1978’de başlattığı tarihin en büyük ve hızlı ekonomik dönüşümüne, hem de 1989 da Sovyet Blokunda ve Avrupa’da komünizmin çöküşüne tanıklık etmiştir. 1950’den beri komünizmi düşman olarak gören Batı, Çin komünist partisinin de aynı başarısızlıkla sona ereceğini tahmin ediyordu. Oysa Çin Komünist partisi Rus eşdeğerinden çok farklıydı; Ruslara yabancı olan bir esneklik ve pragmatizm içeriyordu. 1978 den sonra da farklı stratejiler uyguladı.

Sekizincisi, Çin önümüzdeki on yıllarda hem gelişen, hem de gelişmiş ülke niteliklerini barındıracaktır. Bunun sebebi ülkenin kıtasal boyutta olması dolayısıyla dönüşümünün de yavaş olmasıdır. Bunun sonucu taşralı geriliğiyle iç içe bir modernitedir. Ülkenin büyük bir kısmı farklı bir çağda yaşamayı sürdürecektir. Gerçekten de Çin dünyayı sömürgeciler ile sömürge, kaybedenler ile kazananlar şeklinde 19.yy dan bu yana ikiye bölen çizginin “yanlış” tarafından gelen ilk süpergüç olacaktır. Nasıl 20 yy’ı şekillendiren gelişmiş ülkeler ise, 21 yy’ı şekillendiren de gelişen ülkeler olacaktır. **Gelişen dünyanın yükselişi ancak sömürge döneminin bitmesiyle mümkün olabilirdi zira sanayi ülkeleri kendilerine rakip yaratmamak için sömürgelerin sınıflaşmasına izin vermemiştir. Yukarıdaki sekiz nitelik Çin’in modernitesinin Batı’nunkinden çok farklı olacağına ve yeni küresel gücün dünyayı temelden değiştireceğine işaret etmektedir.** Ancak bu olguyu uzun yıllardır dünyanın sürücü koltuğunda oturmakta olan Batı hayal bile edememekte, küçümsemektedir. **Çin odadaki kimsenin görmek istemediği fildir.**

Şimdiye kadar Çin sabırla ve sadakatle dışarıda durup içeriye alınmayı beklemiştir. Yükselen bir güç olarak mevcut uluslar arası normları kabul ve adapte etmek zorunda kalmıştır. Özellikle de içeri girmek için işbirliğine ve desteğine muhtaç olduğu Amerika’ya yanaşmıştır. Fakat gücü arttıkça dünyayı kendi normlarına göre yeniden şekillendirecektir. Büyüklüğünün verdiği çekim gücünün geometrik artması, **dünyanın işleri Çin usulü yürütmek zorunda kalmasına** yol açacaktır. Bütün bunlar için zaman Çin’in lehine ilerlemektedir. Batı evrenselliğinin inişe geçmesi sadece Çin’in yükselişinin bir ürünü değildir. Ekonomik dünyanın gittikçe daha çok kutuplu hale gelmesinin ve modernite çeşidinin bollaşmasının da rolü vardır. **Bundan sonra dünyanın tek merkezi olmayacaktır. Artık hiçbir ülke veya yarım küre 200 yıldır Batı’nın sahip olduğu türden prestij, meşruluk ve etki sahibi olamayacaktır.** Çin de rakip moderniteler arasında en gelişmiş ve dominantı olacaktır. Fakat bütün bunlar için daha çok zaman var. Şu anda dünya büyük buhrandan bu yana en büyük durgunlukla baş etmeye çalışıyor. Sonuçları henüz belli değil. Krizler savaflara benzer: normal zenginlik ve büyüme dönemlerinde rastlamadığımız biçimde toplumlara sınırlar, zayıf noktadan vurur. Yeni siyasi ideolojilere ve hareketlere davetiye çıkarır. Görünüşe göre Çin bu krizle baş edebilmek için Batı’dan daha donanımlı. Batılı bankaların aldığı risklere bulaşmadığı için finans sektörü daha iyi durumda. Gelişmiş dünyanın önünde daha birkaç yıl küçülen bir ekonomi dururken Çin hala büyüme tahminlerini sürdürüyor. Çin için bilinmeyen, %8’in hatta %6’nın altına düşen bir büyüme oranının işsizlik ve toplumsal huzursuzluk açısından etkilerinin ne olabileceğidir. Bu, Çin toplumu için en büyük sınav olacak. Dünya yeni bir siyasi döneme girmekte. Batının, Çin modelinin sürdürülebilir olmadığı uyarılarına rağmen aksine 2008 krizi 1970’ler den beri uygulandığı şekliyle Batı’nın serbest piyasa modelinin başarısızlığının ve neo-liberalizmin ölüşünün habercisi oldu. Batı’nın değil, Çin’in yaklaşımı doğrulandı.

Batı krizden çabuk çıkmaz da Çin %6-8 büyümeyi sürdürebilirse kitapta söz edilen değişim ve kaymalar daha da hızlanacak demektir. Her halükarda, uluslar arası finans işlerinde Çin’in çok daha aktif ve etkin olacağı kesin. Bugünkü krizden ne tür bir mimari çıkarsa çıksın hepsinde Çin, merkez

oyuncularından biri olacak. Böyle bir durum çok değil, 3-5 yıl önce düşünülemezdi bile. Bunun olası sonuçlarından biri de G-8'in yerini G-20 nin alması, IMF ve Dünya Bankası'nın gelişen ülkelere de söz hakkı tanıyacak şekilde reformdan geçirilmesi olabilir. **Beijing'den çıkan en cüretkar öneri, IMF'nin para çekme haklarının kullanılmasına dayalı, zamanla dünya rezerv parası olarak doların yerini alabilecek yeni bir para biriminin icadıdır.** Bu öneri gerçekleşmese bile Çin hükümetinin küresel ana para olarak doların günlerinin sayılı olduğuna inandığını göstermektedir. Kitapta sözü edilen değişim süreci tahmin edilenden daha hızlı olacağına benzer.

Bölüm; 3

ÇİN'İN İKİNCİ VATANI: AFRİKA

Bir Milyon Göçmenin Afrika'da Yeni Bir İmparatorluk Kurma Hikayesi

Howard W. French

Çin, 1970'lerin sonuna doğru dünyaya açılmaya başladığında zamanlama mükemmeldi. Çin halkı sadece akıllı politikardan faydalanmakla kalmadı. Takip eden yıllarda tanık olduğumuz eşi benzeri görülmemiş küreselleşme furiasının meydana getirdiği ekonomik değişimden Çin kadar yararlanan başka bir ülke daha olmadı. On yıldan kısa bir sürede Çin, ihraç edeceği fazla bir ürünü olmayan fakir bir ülkeden dünyanın üretim merkezine dönüştü. Bu değişim her ne kadar Çin için muhteşem olsa da, küreselleşmeyi halen, başta ABD, Batı Avrupa ve Japonya olmak üzere başka oyuncular şekillendiriyordu. Zengin dünyanın lokomotifleri ellerindeki sermaye fazlasını akıtacak yerler bulmayı; aynı zamanda şirketleri için ucuz işgücünden faydalanarak Batılı tüketicilere ürünleri daha az maliyetle ulaştırmayı hedefliyordu. Her iki nedenden ötürü, Çin, şüphesiz en iyi seçenektir. Modern küreselleşmenin ilk dalgası çoktan zirve yaptı. Şu anda daha yeni ve büyük olasılıkla daha büyük sonuçlar doğuracak ikinci bir dalga geliyor. Bu yeni dönemde Çin sadece bir araç olmaktan öteye gidip, kendi çapında giderek etkisini arttırarak değişim yaratan bir aktör olma yolunda ilerlemeye başladı. Çin günümüzde dünyanın birçok köşesinde ekonomik değişimin en önemli unsurlarından biri haline gelmiş durumda. Çin menşeli bankalar, inşaat şirketleri ve diğer başka girişimler bugünlerde parasını akıtacak, mallarını satacak iş alanları ve pazarlar bulmak; ülkenin olağanüstü hızlı büyümesini garanti edecek hammaddeleri elde edebilmek için dünyanın dört bir köşesini arşınlamakta. Bunu yaparken de oyunun kurallarını koymakta ve küreselleşmeyi kendi duruşuyla örtüşecek şekilde yeniden kurgulamakta. Bugüne kadar ABD ve Avrupa'nın Üçüncü Dünya ülkeleri üzerinde herhangi bir muhalefetle karşılaşmadan sürdürdüğü himayesinin devamı için izlediği yolları, uyguladığı adımları yeniden yazmakta.

Pekin yönetimi, bunu başarabilmek için modern bir takas sistemi devreye soktu. Modele göre, gelişen ülkeler demiryolu, otoyol ve havalimanı gibi büyük altyapı projelerinin bedelini uzun vadeli teminatları olan hidrokarbon ve maden tedarik anlaşmaları ile ödüyor; böylelikle Çinli şirketlerin çok büyük ihaleleri alabilmesinin önü açılıyor. Başka anlaşmalar kapsamında Çin İhracat-İthalat Bankası ve devlet kontrolündeki benzer büyük bankalar işbirliğine giderek Çin şirketleri, Çin malları ve Çin işçilerin tercih edilmesi karşılığında çok cazip proje finansman teklifleri sunmakta. Bu tür gelişmeler, artık dünyada en çok Afrika kıtasında meydana gelmekte. Çünkü Soğuk Savaşla birlikte Afrika'nın Batı tarafından ikinci plana atıldığını gören Pekin yönetimi, kıtayı Çinli şirketlerin uluslararası işlere açılması için en uygun zemin olarak belirledi. Elbette Afrika'nın sahip

olduğu henüz ellenmemiş sayılabilecek büyük hammadde kaynaklarının bu kararda önemli olduğu yadsınamaz zira Çin'in akıllara durgunluk veren ekonomik büyümesi ve ulusal düzeydeki yeniden yapılanması buna son derece bağlı.

Tüm bu unsurlar Afrika'yı Pekin'in gündeminde baş sıralara koymaya yetti. Bu kapsamda Çin'in yeni lideri Xi Jinping'in ilk yurtdışı gezisini Afrika kıtasına yapmasına ve üst düzey yetkililerin ziyaretleri sık ve ilişkileri sıkı tutmasına şaşırılmamak gerek. Örneğin ABD'nin bu süreçte Afrika'yı dışişleri bakanı seviyesinde bile çok nadiren ziyaret etmesi ilginç bir tezat. Çin'in gösterdiği yakın ilgi (Afrikalı liderlerin deyimiyle "yapıcı ilişkiler") ile Pekin yönetiminin resmi düzeydeki cömertliği fazlasıyla sonuç getiriyor. Çin'in Afrika ile olan ticaret hacmi yüzyılın başından bu yana 20 kat artarak 2012'de 200 milyar dolar seviyesine ulaştı. Böylece kıtanın hem ABD, hem de herhangi bir Avrupa ülkesiyle olan ticaretini geride bıraktı. Günümüzde Çin inşaat sektörünün sadece Afrika'daki faaliyetlerinden elde ettiği gelir ise tahminen yurtdışındaki toplam kazancının 1/3'üne karşılık geliyor.

Bu ve benzeri gelişmeler son zamanlarda hararetli tartışmaları da beraberinde getirdi: Çin'in kıtaya giderek geliştirdiği ilişkileri Afrika'nın yeniden yapılanmasına ve sonuçta refaha kavuşmasına katkı sağlayacak mı yoksa tüm bunlar acımasız bir yeniden-sömürgeleştirme planının parçası mı? Bir tarafta Çin'in ateşli savunucuları, bir tarafta da ülkeye ve niyetlerine karşı duyulan derin şüphe varken, bu tartışmaların çoğu zaman önceden kararlaştırılmış sonuçları olduğu izlenimine kapılmak mümkün.

Çin'in Afrika ile olan ilişkisinde en önemli ve belki de en öngörülemez unsurlarından biri tartışma ortamlarında gözden kaçıyor nedense. İster göçmen ister uzun dönemli misafir olsun, Afrika'nın en ücra köşelerine dahi Çin'den insan akın ediyor. Tahminlere göre geçtiğimiz on yılda yaklaşık 1 milyon Çinli Afrika'ya yerleşti ve bu süre zarfında akla gelecek her türlü iş koluna el attılar: Çiftçiler, küçük – orta ölçekli fabrikatörler, tüccarlar, doktorlar, öğretmenler, kaçakçılar, fahişeler ve daha niceleri...

Bu sarsıcı gelişme, Çin'in Afrika'da filizlenen varlığının milyonlarca insanın geleceğini şekillendiriyor, kıtayı jeopolitik açıdan yeniden biçimlendiriyor. Çin-Afrika ilişkilerinin bilinmeyenlerine açıklık getirmek adına konunun derinlemesine incelenmesi Çin'in bu kültürel ve ekonomik istilasının nedenlerine, Afrika'nın denklemdeki rolüne ve tüm dünya için de dallanıp budaklanarak yol açacağı sonuçlara ışık tutabilir.

Peki Çinli göçmenler Afrika'ya kalıcı olarak mı gelmişti? Afrika ülkelerindeki ekonomileri ne ölçüde değiştirebileceklerdi? Yerel halkla entegre olmak konusunda ne kadar istekliydiler? Büyüyen göçmen nüfusu kıtada başka neleri değiştirecekti?

Hepimizin bildiği gibi devletler her zaman plan yapar. Çin ve Afrika ülkeleri de istisna değil. Pekin yönetiminin verdiği krediler ve devlet sermayeli dev şirketlerce tamamlanan mega-projeler, Çin'in Afrika'yla geliştirmekte olduğu ilişkilerle ilgili manşetlere konu oluyor. Ancak geçmiş örneklerden bildiğimiz gibi gerçeklik çoğu zaman sayısız küçük aktörün başarılarıyla şekilleniyor. Bu kapsamda Çin'den Afrika'ya yerleşen her göçmen bu önemli ve yeni ilişkiyi şekillendirmeye yardımcı olan bir mimar adeta. Bunu kısmen anavatanlarıyla yakın bağlantılar kurarak, kısmen de gayri resmi yollarla ve hatta bazen kayıt dışı şekilde mal, ürün ve sermaye aktarımıyla beceriyorlar.

Afrika'ya Çinli göçmen akınını başlatan ana nedenlerden biri de kulaktan kulağa yayılan söylentiler. Kıtanın sunduğu sınırsız sayılabilecek fırsatlarla ilgili haberler Çin'in en ücra yerlerine bile ulaşmış durumda. Böyle bakıldığında Afrika'ya ayak basan her Çinli zincirleme göç diyebileceğimiz bir fenomenin tetikleyicisi durumunda, zira o bireyin akraba ve arkadaşları da çoğu zaman peşinden geliyor. Yeni gelenlerin davranışları, Afrikalılarla kurdukları ilişkiler, çalışma şekilleri ve iş ahlakları, yerel kanunlara, gelenek ve göreneklere, çevreye ve her şeyden öte oranın

insanlarına gösterdikleri saygının derecesi Çin'in imajını belirliyor. Daha önemlisi, Çin'in kıtaya olan genel ilişkisini Pekin yönetiminin dikkatle planlayacağı her türlü eylemden daha fazla şekillendireceği kesin.

Herkesin bildiği gibi Çin dünyanın en hızlı büyüyen büyük ekonomisi. Son 20 yıllık süreçte yıllık bazda ortalama %10,2'lik bir büyüme kaydederek küresel büyümenin %40'ını oluşturdu.

Geçtiğimiz 30 yılda ekonomik açıdan olağanüstü bir büyüme yaşayan Çin'de GSMH on katına çıktı. Ancak bu büyümeyle birlikte kıyasıya rekabet ortamına ve günlük stresin yoğunluğuna katlanamayan çok sayıda Çinli çareyi ülkeyi terk etmekte buldu. Afrika'ya yeni yerleşen Çinliler anavatanlarıyla ilgili beklentilerini, sorunlarını ve başarısızlıklarını çekinmeden dile getirebiliyor. Buna karşılık, Afrika'nın inanılmaz derecede özgür ve fırsatlarla dolu olduğu görüşündeler. Ayrılan kadar ülkelerinin ne kadar baskıcı olduğunun farkında olmadıklarını ancak Afrika'ya yerleştikten sonra nefes alabildiklerini itiraf edenlerin sayısı az değil. Çin'in sıkış tepiş, haset ve aşırı rekabetçi ortamından çok farklı olduğunu düşündükleri kıtada birçok Çinliye göre yolsuzluk da çok daha az. Çoğu zaman gözden kaçmasına rağmen, son zamanlarda Afrika inanılmaz bir büyüme yaşamaya başladı. IMF'ye göre 2013-2017 döneminde en hızlı büyümesi beklenen 20 ülkeden 10'u Sahra-Altı Afrika'da yer alıyor. Afrika'nın tarihsel olarak bir yol ayrımında olduğu söylenebilir. Nüfus özellikleri, eğitim ve iletişim teknolojileri gibi unsurların birleşimi, birçok Afrika ülkesinin fakirlik ve geri kalmışlıktan kurtularak orta gelirli ülkeler düzeyine ulaşmasını sağlayacak olanaklar sunuyor. Geçtiğimiz on yılda Afrika'da yaşanan genel büyüme oranı neredeyse Asya'ya yetiştii. Üstelik yeni verilere bakacak olursak kısa süre sonra küresel anlamda liderliği elde edecek gibi görünüyor. 1 milyarlık Afrika nüfusunun 2050'ye kadar 2 milyar insana ulaşacağı öngörüülüyor. Yüzyıl sonuna gelindiğinde ise bu rakamın 3.5 milyara dayanmış olması bekleniyor. Bu, kıta nüfusunun Çin ve Hindistan'ın toplamından daha kalabalık olacağı anlamına geliyor.

Büyüme ve gelişme elbette ki aynı şey değil. Sadece en etkin ve adil şekilde yönetilebilen ülkeler ellerindeki hammadde ve yeraltı kaynaklarıyla genç nüfuslarını doğru değerlendirerek refah düzeylerini arttırabilir. Büyüme zamanlarında hükümetlerin kısa vadede kasaları doldurup kısa sürede heba etmeleri çok olası. Üstelik Afrika'daki pek çok ülke genellikle başkanlık sistemiyle yönetildiği için halkının çıkarını gütmeyen bu yönetimler kısa vadeli kazançlar uğruna madenlerini, topraklarını peşkeş çekmeye devam etmekte. Vizyonu olmayan açgözlü politikacıların kendi nüfuslarını eğitip iş sahibi yapmak yerine yeni şehirler ve şatafatlı sarayların inşası gibi prestij projelerine para akıtmaları, aşırı harcama yapmaları ve elde ettikleri haksız kazançları yurtdışındaki banka hesaplarına hortumlamaları şaşırtıcı olmaz. Böylesi ülkelerin nüfusu arttıkça şehirleri fazla kalabalıklaşacak; istikrarsızlaşan yönetimleri kronik sorunlarla mücadele ederken yeraltı kaynakları tükenecek ve çevre geri dönüşü olmayan bir şekilde zarar görecektir. Kıtadaki nüfusun doruğa ulaştığı ve dünyanın birçok yerinde halihazırda bilinen petrol ve maden rezervlerinin tükeneceği 2050'ler Afrika için yeni bir dönüm noktası olacak. Afrika'nın bazı yerleri için kıtanın Çinliler tarafından yeniden keşfi, Çin'in doğru zamanlamasını bir kez daha teyit edecek. Bu doyumsuz dev iş ortağının artan talepleri ve buradan gelecek yatırım fazlası büyümeyi sürekli kılacak ve yegane fırsatlar yaratacak. Daha bahtsızlar içinse Çin ve doyumsuz iştahı öngörülebilir bir çöküşü tetikleyecek.

Çoğumuz farkında olmasak da, geride kalan on senelik süreçte Afrika'ya büyük yatırımlar yapan Çin yönetimi, bir bakıma Batı'nın kıta üzerinde asırlardır süren hakimiyetini belirgin biçimde sonlandırdı. Bunun kökleri aslında biraz daha geriye gidiyor. Belki de dönüm noktası olarak 1996'da Çin devlet başkanı Jiang Zemin'in 6 Afrika ülkesini ziyaret etmesi sayılabilir. Etiyopya'nın başkentinde bulunan Afrika Birliği merkezinde yaptığı konuşmasında Zemin, Çin-Afrika İşbirliği Forumu'nun (FOCAC) kurulmasını teklif etmişti. Bu, tarihi gelişmelerin ilk önemli adımı olarak kayda geçti. Zemin Çin'e döndükten sonra iş dünyasına hitaben yaptığı ilk konuşmada Çin şirketlerinin yeni iş kolları geliştirmek üzere yurtdışına açılmaları gerektiği konusunda açık bir çağrı yaptı. Daha önce hiçbir Çinli lider böyle bir istekte bulunmamıştı ve ana hedef en başından Afrika olarak gösterilmişti. Zemin'in önyak olduğu forum, Pekin'de 53 Afrika liderinin katılımıyla ilk defa 2002'de gerçekleşti. Zirvede Çin yönetimi kıtaya aktardığı kalkınma yardımlarını iki katına çıkarmayı, 5 milyar dolarlık bir Afrika kalkınma fonu oluşturmayı, mevcut borçların tamamını

silmeyi, Etiyopya’da yeni bir Afrika Birliği genel merkezi inşa etmeyi, kıta genelinde 5 adet "ticaret ve işbirliği" b6lgesi kurmayı, 30 yeni hastane, kırsal b6lgelerde 100 yeni okul inşa etmeyi ve 15 bin Afrikalı profesyoneli eğitmeyi taahh6t etti.

2013’e gelindiğinde Pekin’in Afrika projesi artık iyice yol almıştı. Derecelendirme kuruluşu Fitch’e g6re Çin İhracat-İthalat Bankasının 2001-2010 d6neminde Afrika 6lkelerine olan yatırımları 62,7 milyar dolar seviyesinde gerçekleşti. AidData adlı araştırma grubuna g6re aynı d6nemde Çin’in tahmini taahh6tleri 74,1 milyar dolara ve tamamlamış olduğu projelerin toplam tutarı 48,6 milyar dolara ulaştı. Fakat t6m bunlar olurken, belki de en ince detayına kadar d6ř6n6lm6ř devlet planlarının da s6zgecinden kaçan tarihi başka bir gelişme yaşanıyordu. Yine 2001-2010 d6neminde m6nferit olarak hareket eden bir milyona yakın Çinli kendilerine yeni bir gelecek yaratma umuduyla Çin’den kendi istekleriyle ayrılıp Afrika’ya yerleşti. Çin’de g6ndelik hayatın kaçınılmaz bir parçası haline gelen yolsuzluk, 6lkenin her yerinde kronik seviyelere ulaşmış evre kirliliği ve bununla bağlantılı sağlık sorunları endişesi, inanç ve ifade 6zg6rl6đ6 alanındaki baskılar, Çinlilerin başka yerlerde hayat kurma isteklerini k6r6kleyen temel unsurlar. N6fus yoğunluğu nedeniyle yaşam alanının neredeyse kalmamış olması da cabası.

Çin’in Afrika’daki imajını ve kıtayla olan bağlarını şekillendiren de Çinli g6menlerin iş yapma tarzı, yatırım eğilimleri, genel tutum ve davranışlarıyla yerel insanlarla kurdukları ilişkilerdir. Yeni gelenler arttıkça husumet de kaçınılmaz oluyor elbette. Senegal, Namibya, Malavi ve Tanzanya’da yerel t6ccarlar 6lkelerine gelip işlerine omak sokan Çinlilerden şikayet ediyor. Altın rezervi açısından zengin Gana’da yetkililer verimli toprakları ele geçiren, çevreyi yağmalayan, ormanları kesen ve su yollarına cıva d6ken Çinli kaçak madencilerle uğraşıyor. Çinlilerin mevcut t6m iş kollarına kısa s6rede sirayet ederek yerlilerin işlerini alt 6st ettiği Zambiya’da ise Çinli g6men dalgası çoktan ulusal seçimlere malzeme oldu.

Takip eden sayfalarda Çinlilerin Afrika’nın çeşitli 6lkelerinde faaliyetlerine dair 6rneklere, farklı yerlerin ortak sorunlara, g6menlerin kişisel hikayelerine, yerel halka olan ilişkilerine ve karşılaşılan zorlukların 6stesinden gelmek için bulunan 6z6mlere yer verilecek; bu bağlamda gelecekle ilgili sorulması gereken sorulara değinilecektir.

–MOZAMBİK–

Afrika’nın sunduğu fırsatlar kulaktan kulağa yayılıp çok sayıda Çinlinin pınlını pırtısını toplayıp kıtaya taşınmasına neden oldu. Bu akında d6nyadaki tarıma elverişli arazilerin %60’ının Afrika’da bulunduğuna dair tehlikeli yanılığının payı da b6y6k. G6z alabildiğine uzanan yemyeşil kırların, kendi 6lkelerinde dip dibe yaşamaktan bıkmış, çabucak kalkınabilecekleri yeni yerler arayan Çinli maceraperestleri çekmesini anlamak zor değil. Kıtanın topraklarının işlenmemiş ve bomboş g6r6nmesinin sebepleri arasında bereketinin artması için tarlaların uzun s6relerle nadasa bırakılmasını gerektiren geleneksel çiftçilik y6ntemleri ve toprak m6lkiyetinin kolektif olması sayılabilir. Yakın zamana dek tarım arazilerinin kontrol6, yerel kabile reislerinin veya kralların elindeydi. Ancak bolluk inancının yanılığı olmasının nedeni ne bu saydıklarımız ne de kıtanın geçmişi. Her şey Afrika’nın geleceğine bağlı, 6nk6 kıtanın hızla artan n6fusu sayesinde hen6z işlenmemiş veya sahipsiz duran tarım arazilerinin yoğun talep g6receği kesin. Ezelden beri d6nyanın en fakir 10 6lkesi arasına giren Mozambik kıyıları Afrika’nın en yoğun ormanlarına, el değmemiş kumsallarına sahip. Bu doğal g6zelliklere ek olarak 2012’de k6m6r madenleri ve denizaltı doğalgaz kaynakları keşfedilmesiyle 6lke sadece Çinliler için değil Bangladeşliler, Endonezyalılar ve elbette Portekizliler için çok cazip bir hale geldi.

Kıtaya ayak basan pek çok Çinli gibi daha iyi bir gelecek umuduyla 6lkesini terk etmiş olan Hao şengli, Mozambik’in başkenti Maputo’nun kuzeyinde kalan kırsal bir b6lgede tarım yapmak amacıyla b6y6k araziler kiralamış ellili yaşlarda bir işadamı. Çin’de baş g6steren arazi sıkıntısı Hao’nun yolunu Kaliforniya eyaletinin yaklaşık iki katı b6y6kl6đ6nde, verimli tarım arazilerine sahip Mozambik’e d6ř6rm6ř. Artık Mozambik’in her kasabasında hatta k6y6nde inliye rastlamak m6mk6n. 6stelik çoğu Mozambik’e Hao’nun memleketi Fuji’den gelmiş. Hao ay, şeker, t6t6n ve stevya (şekerotu) gibi getirisi y6ksek tarım 6r6nleri yetiştirmek hayaliyle buralara gelip toprak

kiralamış. Çiftçilik hakkında hiç deneyimi olmaması ve hayalini tamamen yabancı olduğu bir yerde gerçekleştirme düşüncesi onu hiç korkutmamış. Dediğine göre, Çinli bürokratlar yerli halkla iletişim kurmayı beceremediği için dünyanın en fakir 10 ülkesinden biri olan Mozambik'te anavatanının el attığı 60 milyon dolarlık stadyumlar gibi prestij projeleri başarısız oluyor. Yerli halkın pazar kapasitesinin yetersizliğinden, başlarında durmazsan asla çalışmadıklarından yakınıyor. “Çok gururlular, küçük düşmekten çok çekiniyorlar” şeklindeki yorumu genel olarak göçmen Çinlilerin yerli halka karşı duydukları en temel ve kayıtsız ırkçılığı özetliyor.

Çinli işadamı Şengli “İnsanın çocuklarına bırakabileceği en iyi şey para değil, tecrübe ve imkanlardır” diye konuşmasına devam ediyor. Çin'deki oğullarını okuldan alıp, Mozambik'e getirmeyi planlıyor. Mozambikli genç kadınlarla evlendirip melez torunları sayesinde artık yabancı muamelesi görmeyeceklerinden ve toprakların da aile içinde kalacağından bahsediyor. Çocuklarına okulu bıraktırmak, eğitime çok önem veren Çin kültürü kalıplarına ters düştüğü için hayatlarını kazanmak için ne yapacaklar diye sormadan edemiyorum. “Kimya, fizik, matematik bilmelerine gerek yok İngilizce öğrensinler yeter. Dış ticarete odaklanmalılar, gümrük memurlarıyla nasıl baş edeceklerini ve hesap makinesi kullanmayı bildikleri sürece iş yapıp para kazanırlar” diye yanıtıyor. “Üstelik Mozambik'te eş bulup evlenmek çok kolay. Seçtiğin kadının babasına hediye olarak biraz para, bir miktar kumaş ve biraz da alkol götür, tamam. Yaklaşık 12 dolara kadın satın alabilirsin.” Mozambikli kadınlarla seks yapmanın da değişik ve tuhaf olduğunu söylüyor. “Çinli kadınlara sarılıp okşaman, önce havaya sokman gerekir, Mozambiklilerle ise hemen sevişmeye başlayabilirsin.”

Hao Şengli uykuya dalınca dikkatimi şoförüne yöneltiyorum. Maputo'nun yerlisi olan John ile ülkesinin tarihiyle ilgili konuşmaya başlıyoruz. “1930'larda sömürgeciler bizi zorla çalıştırdılar. Kendi ülkemizde onların kölesiydik. Halkımızın hiçbir hakkı yoktu. Her şey onların merhametine kalmıştı.” Eskiden Portekiz sömürgesi olan ülkenin uzun süren kurtuluş savaşında stratejik açıdan çok önemli bir hat olan Limpopo Nehri üzerinden geçerken, “Halkımızın modern silahları yoktu. Portekizlilerle mızraklarla savaştık,” diyor. Günümüzde Portekiz'deki ekonomik durgunluk ve borç krizinden kaçıp Afrika'ya gelen Portekizlilerle ilgili ne düşündüğünü sorduğumda şaşkıncu bir yanıt veriyor: “Buraya ne kadar çok yabancı gelirse o kadar iyi. Gelip bizi eğitmelerine ihtiyacımız var. Ancak o zaman Mozambiklilerin nelere kadir olabileceğini tüm dünyaya gösterebiliriz.”

Mozambik bağımsızlığını kazandıktan hemen sonra başka bir uzun ve kanlı mücadele daha başladı. Bu defa ülkeyi yöneten sosyalist parti ile Rodezya ve Güney Afrika gibi apartheid rejimlerce desteklenen isyancı gruplar arasında 15 yıl süren çatışmalardan sonuncusu 1992'de son buldu. Mayınlarla, sivillere akıl almaz zulümlerle bu savaş Afrika'nın gördüğü en şiddetli ve tahrip edici savaşıydı. İç savaş kazanan isyancı grup Marksist iktidar partisine dönüşünce çok partili seçimlere geçildi ancak bu demokrasinin içinin boşaltılmasını engellemedi. Devlet ve iktidar partisindeki ayrım kayboldu. Bağlantıları olan küçük bir grup, genellikle ülke topraklarını ve doğal kaynakları yabancılara satarak giderek zenginleşmeye devam ederken, halkın geri kalanı yoksullukla pençeleşiyordu. Bir tür gangster kapitalizmi denebilecek bu denklem, Afrika'nın doğal kaynak zengini pek çok ülkesinin ortak sorununa dönüşerek karamsarlığı da beraberinde getirdi. Trajik tarihi, Mozambik'in verimli topraklara, balığı bol denizlere, geniş tropik ormanlara ve zengin maden yataklarına sahip olduğu halde, neden bu kadar fakir kaldığını açıklamaya yetiyor.

Çinlilerin yaşadığı Xai-Xai adlı kasabaya varmak üzereyken girdiğimiz Güney Afrikalı bir şirkete ait benzin istasyonu, ülkenin kederli mazisinden bir kopuşu simgeliyor. Yabancı şirketler Mozambik'e girmeden çok daha önce ülke ekonomisinde tek ortak Portekiz'di. Karşılıklı alışveriş şartları iç karartıcıydı. Ülkede ithalatın tümü Portekiz tekelinde rekabetsiz ve fahiş fiyatlarla yapılıyordu. Kaju fıstığı ve diğer tarım mahsulleri, tropik kereste, balık gibi hammadde ve işlenmemiş ürünlerin ihracatı ise Lizbon'un belirlediği fiyatlarla yine sadece Portekiz'e satılıyordu. Herhangi bir yabancı yatırım olursa da bu yine Avrupa'nın en yoksul ülkelerinden biri olan Portekiz'den geliyordu. Günümüzde ise Güney Afrikalı şirketler Maputo çevresinde mantar gibi çoğalan benzin istasyonları, büyük süpermarketler ve mağaza zincirleriyle Mozambik ekonomisini canlandırmaya devam ederken, Güney Afrika ile kıyaslanamayacak kadar büyük bir yabancı güç olan Çin, Mozambik'teki yerini sağlamlaştırıyor. İkinci el kamyonet satış yerlerinden, geniş

çiftliklere Çinliler kıtaya yerleşip iş kurmaya devam ediyor. Bu tablo, Afrika'nın ciddi bir tarihsel değişim geçirdiğinin göstergesi. Kıtanın, küresel ekonominin uzun zamandır ihmal ettiği üvey evladı konumundan çıkıp en çok ilgi gören bölgeye dönüşmeye başladığı yönündeki iyimser görüşü destekliyor. Çinli yatırım ve taleplerle güdülen bu durum, Çin'in Afrika ile ticaretinin her yıl %20 artmasıyla son zamanlarda Avrupa ve ABD ile yaptığı ticareti geride bıraktı. Batılı liberal ekonomistler, Afrika'nın kaynaklarına göz diken zengin ülkelerden gelen yabancı yatırımcıları çektiği sürece kalkınacağını; bu sayede ticaret artarken sermaye ve teknolojinin de ülkeye akacağını öngörüyordu. Hatta Çin'in ilgisi üzerine Mozambik'in bu sürece girmiş olduğunu söyleyenler bile oldu. İddialara göre ülke nihayet küreselleşiyordu ve ilerleme yolundaydı. Ancak şu anda sayıları 100 bini bulan Çinli göçmenler arttıkça yasadışı balıkçılık, kereste kaçakçılığı, büyük çaplı yolsuzluklar ve rüşvet olayları gibi sorunlar da artmaya devam ediyor. Toprakların ve doğal kaynakların kullanımında herhangi bir denetim yok. Her şey tepeden inme yollarla yapılıyor. Cumhurbaşkanı ne derse o oluyor. Yeni bulduğu zenginlikle bir sürü inşaat projesine kalkışan ülkede en büyük problem cehalet fakat eğitim adına herhangi bir girişim, kapasite geliştirmeye yönelik atılmış bir adım yok. Zaten herhangi bir ülkede yerel halkı işin içine katmadıkça yabancı yatırımlara bağlı olarak kalkınma sağlamak çok güç. Sonucun Mozambikliler için iyi olabilmesi için insanların biran önce haklarını öğrenmesi şart. Acilen toplumun tabandan katılımını sağlamak gerek. Çünkü gözleri açıldığında iş işten geçmiş olacak.

-ZAMBİYA-

Diğer Afrika ülkelerinden daha önce göçmen akınına uğrayan Zambiya, halen kıtada Çinlilerin en çok göç ettiği ülke konumunda. 1990'lardan bu yana Zambiya'ya yerleşen Çinlilerin sayısı 100 bini aşıyor. Bunun getirisi götürüsü ne olur zaman gösterecek ancak çeşitli ekonomik göstergelere göre çok sayıda Afrikalının gelir düzeyi ciddi oranda yükseldiği için orta sınıfta belirgin bir artış yaşanıyor. Görünen o ki önümüzdeki 10-20 yıl boyunca bu artış hızla devam edecek. Bunun nedenlerinin başında Afrikalılar arasındaki ticaretin artması, telekomünikasyon, bankacılık ve ulaşım hizmetlerinin kuvvetlenmesi geliyor. Son on yılda Afrika'nın orta sınıfı 300 milyon kişiyi aşarak Hindistan'ın orta sınıfını geride bıraktı. Kıta genelinde eğitim yatırımlarında patlama yaşanıyor. BM'e göre 2000 yılından sonra ortaokula kayıt sayısı %48 artış gösterdi, yüksekokullara kayıt ise %80'e fırladı. 2013'te Dünya Bankası Afrika'nın ekonomik büyümesinin %60'ının tüketici kaynaklı olduğunu açıkladı. Bu ve benzeri değişimler Afrika Kalkınma Bankası'nın tahminlerine göre 2030'da Afrika toplumlarının büyük bölümünde halkın çoğunluğu alt-orta sınıf ve orta sınıfa dahil olacak.

Aslında ülkenin Çinlilerin gözdelerinden birine dönüşmesi siyasi bir rastlantıya dayanıyor. Çin'in resmi olarak Afrika'yı kucaklaması Zambiya'nın politik ekonomisindeki radikal dönüşüme denk gelmişti. 1990'ların başında tek partili sosyalist zihniyetli etkin bir devletten çok partili sisteme geçerek Washington'ın standart ekonomik reçetelerini uygulayan bir demokrasiye dönüşüverdi. Ülkenin ekonomik gidişatının değişmesi, büyük sanayilerin tekel kontrolünün devlet tarafından toptan tasfiyesini gerektirdi. Diğer Afrika ülkelerinde olduğu gibi IMF ve Dünya Bankası uygulamalarına geçince ulusal telekomünikasyon ve enerji santralleri satışa çıkarıldı, ticaret ve tarım yabancı yatırımcılara açıldı. Zambiya'nın en büyük zenginliği olan bakır madenlerinin özelleştirilmesi de bunlara dahildi. Tam bu sırada Çin hükümeti, kamu şirketlerini yurtdışında yatırım fırsatı aramaya yönlendiriyordu. Zambiya genelde Batılıların es geçtiği bir ülke olduğu için parayı toplayan Çinliler oldu. Zambiya ticarete açılmıştı, istikrarlıydı ve insanları nazikti. Üstelik hükümeti Çin sempaticanıydı. Bunun başlıca nedeni ise 1970'lerde yapılarak Zambiya'yı Tanzanya üzerinden denize bağlayan, dolayısıyla Güney Afrika'ya bağımlılığını azaltan TAZARA demiryoluna Çin devleti tarafından muazzam destek verilmiş olmasıydı. Çin'de çabucak yayılan bu bilgiler fırsatlar ülkesine akın başlattı.

Çin taşrasından kalkıp buralara gelen ve bakır işleme tesisi kuran Yang Bohe ile buluşmaya giderken başkent Lusaka'nın merkezinden kuzeye doğru ilerledikçe yeni ticaret merkezleri ve bulvarların yerini aşırı kalabalık gecekondu mahalleleri almaya başlıyor. Ülkede işsizlik o kadar yüksek ki, iş bulma umudunu çöktürmüş genç erkekler artık iş aramaya gerek bile

duymuyorlar. Yol boyunca, hayatlarını büyükşehirde yeniden kurma hayaliyle başkente taşınan genç adamlarla dolu kamyonlara rastlamak çok sıradan.

Tüm kıtada esmekte olan değişim rüzgarını, Lusaka gibi şehirlerde boy gösteren gösterişli alışveriş merkezlerinde hissetmek mümkün. Gündüzleri evhanımları ve orta yaşlı müşterilerle dolup taşan alışveriş merkezleri, akşam olunca gençlerin akınına uğruyor. Belli ki Batılı zengin ülkelerdeki gençlik modasını yakından takip ediyorlar. Düşük pantolonlardan görünen boxer şortları, ters taktıkları beyzbol kepleri ve spreyle boyalı kaykaylarıyla dolaşan bu gençlerin işçi sınıfından gelen anababaları çocuklarının kendilerinden daha iyi eğitim almalarını sağlayabilmiş çalışkan Afrikalılar. Gençlerin değişimi sadece son moda giysilerden, akıllı telefonlardan ibaret değil, hırsları ve hevesleri de Batılı gençlerle aynı. Doktor, avukat ya da pilot olmak istediklerini söylemeleri bana Amerikan Rüyasını anımsatıyor. Yeni orta sınıfın yükselişine tanık olan Lusaka'da şehrin her köşesi biri bitip diğeri başlayan emlak projeleriyle dolu. Afrika'nın her yerinde kentleşme son hız devam ediyor.

Ndola yolunun biraz gerisine orta sınıftan yöneticilere ait konforlu villalar sıralanmış. Muazzam çimleriyle birbiri ardına dizilmiş golf sahaları, eski polo sahaları ve squash kulübü genelde bomboş dursa da akşamüstü golf oynayan birkaç Çinli işadamına rastlamak mümkün. Afrika'ya göç etmek, şu anda Çin'in doğu kıyısında yaşayan zengin şehirliler için akıl karı gelmeyebilir ancak Yang gibi Çin'in kayıp kuşağı için kaybedilen zamanı yakalamak için son fırsat gibi görünüyor. Kültürel Devrim döneminde yetişmiş olan 62 yaşındaki Yang, cahil bir işçi olmak istemediği için kendini geliştirmeye karar vermiş. Kendi başına İngilizce öğrendikten sonra Çin'in yurtdışına çık politikasının ilk günlerinde İngilizce bilenler hayli revaçta olduğu için hemen iş bulup, mühendislik ve inşaat firmalarında çalışmaya başlamış. Orta Doğu'da teknik plan ve sunumları tercüme ederek yıllarını geçirdikten sonra 2002'de Afrika'da inşaat sektörü devlerinden Çin Yol ve Köprü Şirketi için çalışmaya başlamış. Ndola'da su şebekesi çalışmalarında yapılan kazılarda teknik çeviri yaparken boru döşenen yerlerde kayaların arasında yeşil taşları farketmiş. Yerli halkın malaşit dediği bu doğal taşın içeriğinde yüksek oranda bakır olduğunu öğrenmiş. Civarda çok bol olduğunu anladığından bundan nasıl para kazanırım diye düşünüp Çin'e teste göndermiş. Bu doğal taşın içinde yeterli oranda bakır cevheri olduğunu öğrenince de kolları sıvamış. 5000 yıl önce de insanlar bakır işliyordu diyerek çok basit ve ucuz teknikler kullanarak işe koyulmuş. Çin kökenli Avustralyalı bir işadamıyla ortaklık kurup 2005'te 625 bin dolar harcayarak kendi tasarlayıp yaptığı ocağın maliyetini 2 ayda çıkarmış. Ancak kaçınılmaz bir şekilde tersine dönen dalga, büyük umutlarla Kongo'nun Bakır Maden Kuşağına yerleşen diğer Çinlilerin çoğunu batırdı. Yok pahasına çalıştırdıkları Kongolulara ise talih zaten hiç gülmedi. Maden işinde şansın önemi büyük ancak uzun vadede akıllı ve şanslı olanlar oyunda kalabiliyor. Şansının yaver gittiğini söyleyen Yang'ın planlı ve stratejik çalıştığı belli ancak ne eldiven, ne kask hiçbir güvenlik önlemi olmadan çalıştırdığı işçilerle sağlıksız çalışma koşullarını umursamadığı da açık.

Maden arama ve işleme çalışmalarında yok olan yüzbinlerce ağaç, çukurlara gömülen, havaya saçılan toksik atıklarla zehirlenen doğa ve madenlerle birlikte tükenen hayatlar da cabası. Polis, maliye, müfettişler vb. herhangi bir denetim olduğunda ise Yang, Çinli değil Avustralyalı bir şirket olmanın getirdiği rahatlığa sığınıyor. Zambiya'daki diğer Çinlilerle pek görüşmeden kendi işine bakan Yang'e göre "Zambiyalıların en iyi özelliği, paylaşma huyları. Beyaz ve sarı ırkta çok nadiren bulunacak kadar paylaşımcılar. Yetimleri kendi çocuklarından ayırmazlar. Onların gözünde herkes eşit. Buradaki Çinli işadamlarının şüpheli işler çevirmesi de beraberinde yardım ve yataklık suçunu getiriyor."

Afrikalıların Çin'in kıtadaki ekonomik etkinliğiyle ilgili en çok yakındıkları durum, ihaleyi alan şirketlerin projelerde çalışmak için işçilerini de Çin'den getirmeleri. Eleştiriler, vasıfsız işçi getirilmesine yoğunlaşıyor; Çin'in tüm ihaleleri ucuza kapatabilmesinin sırrı Çinli şirketlerin Çinli mahkumları çalıştırması olarak yorumlanıyor. Bu söylenti Afrikalıların Çinli işçilerin koşullarda yaşamasını, toplu hareket etmelerini anlamalarını kolaylaştırıyor. Dolayısıyla Afrikalılar, Çinlilerle rekabet etme şansı olmadığını kabulleniyor. Ancak bu söylentilerin gerçekle alakası yok. Yine de Çinli şirketlerin istihdam koşullarının tartışılmasının önünü açtığı kesin. Asıl sorun ise istihdamdan ziyade teknik bilgi ve becerilerin Afrikalı çalışanlara aktarılmaması. Çinli bir şefe ödenen maaş

aylık 1500 dolar. Bu meblağ Çin'de sıradan bir esnafın kazanacağına iki katı; kalifiye bir Zambiyalı işçinin kazandığı maaşın ise 10 katına denk. Vasıfsız işçilere ödenen ise aylık 300 dolar. Yang'ın üretmekte olduğu ve Çin'e ihraç edilmeyi bekleyen kabarcıklı bakır denen metal yığını ise milyonlarca dolar değerinde.

Zambiya'nın kalkınmasının 50-100 yıl süreceğini düşünen Yang, üç kuşak boyunca iyi eğitim verilmedikçe gelişmenin mümkün olmadığı görüşünde. Fakat ülkenin döviz gelirinin %70'ini oluşturan bakır madenlerinin o kadar uzun süre dayanmayacağı kesin. Yang maden tükense de işlenecek toprakları olduğunu ve Zambiyalıların kuvvetli insanlar olduklarını ancak çok sıkı çalışmadıklarını ekliyor. Bu noktada çok sayıda Çinlinin ortak önyargısı yine devreye girerek Çinli işadamlarının Çin'den yarı vasıflı işçi getirmelerinin kendilerine göre mantığını ortaya koyuyor. Kurşun-çinko cevheri anlamına gelen Kabwe şehrini geçtikten sonra Kapiri Mposhi'ye vardığımızda, istasyonun etrafında yerfıstığı satan kadınlar, köy tavuğu satan adamlar, papaya ve patates satan genç kızlar, çuval çuval kömür satan yaşlı kadınların arasından geçiyoruz. 1895'te Amerikalı kaşif Frederick Russel Burnham'ın bakır yataklarına benzeyen jeolojik oluşumları ilk keşfettiği yer olan bu kasaba aslında Bakır Maden Kuşağı denen bölgenin başlangıcı olarak kabul edilir. O dönemde Burnham, Birleşik Krallık Güney Afrika Şirketi'ne yazdığı raporda yöre halkının yetenekli işçiler olduğunu ve bakır ve demirden yaptıkları ürünlerini Portekizliler ve Araplarla takas ettiklerinden bahsetmiş, bakır ve demir madencileri oldukları için madenlerin çıkarılıp işlenmesinde çalışabileceklerini belirtmiştir. Ancak bu gerçekleşmeden önce, Kongo Bağımsız Devleti'nin sınırlarının Birleşik Krallık Güney Afrika mülkiyetindeki arazilerden ayrılması gerekti. Britanya ile sınır hattının nereden geçeceğine yönelik anlaşmazlık çözülemeyince Belçika Kralı II. Leopold konuyu ülkesi bölgede oyuncu olmayan İtalya Kralı'na devretti. O da bölgenin sınırlarını çizirken üç büyük nehre göre karar verdi. Öte yandan Belçika da Msiri denen bölgedeki yerel krallığın hükümdarını öldürüp topraklarını talep etmekte İngilizlerden çabuk davrandı. Sınırların gelişigüzel belirlendiği sömürge döneminde Afrika adeta bir yapboz tahtasına döndü. Zambiya haritasının yamuk bir çanı andıran tuhaf şekli de böyle ortaya çıktı. İtalyan kralın çizdiği sınırın dünyanın en büyük bakır rezervlerinin üzerinden geçtiği ve büyük parçayı Kongo'ya bırakmış olduğu çok sonradan anlaşıldı.

Çin ile Afrika ilişkisi dendiğinde, genellikle aklımıza doğal kaynaklara erişimin güvence altına alınması meselesini getiriyor. Çünkü Afrika dünyanın en büyük maden deposu. Bakır üreten ülkelerin başında gelen Zambiya, Afrika'nın güneyinde denize kıyısı olmayan bir kara ülkesi. Günümüzde küresel bakır talebinin %40'ı yalnızca Çin'e ait. Çin'in Afrika tutkusuyla ilgili spekülasyonlar arasında gözardı edilen daha ileri dönük bir motivasyon ise Çin'in ihracat odaklı endüstrilerine pazar yaratmak. Dolayısıyla gün geldiğinde Batılı ülkeler ve Japonya'nın yaşlanan tüketicileri ve borçla dönen ekonomilerinden geriye kalacak olan boşluğu doldurmak.

Çinli diplomatlar, ticaret yetkilileri ve iş yöneticileri gibi Chengdu ve Guangzhou gibi yerlerden kalkıp Afrika'ya göçen sıradan Çinliler de aynı fikirde. Anavatanları hızla büyümesine rağmen, gurbette daha iyi bir hayat sağlamak adına birikimlerini koydukları Afrika'da kendilerine daha çok gelecek görüyorlar. Çinli göçmenlerin tuttuğu bahsin umutla, idealistlikle ya da ideolojiyle ilgili yok. Yüzyıl önce Batılıları, yoksulluğuna ve bitmeyen kargaşasına rağmen Çin'e çeken şey neyse, şimdi burada aynı geçerli. Herkese bir çift pabuç satsan servet kazanırsın mantığı yani. Yeni yapılan konutlara kapı, pencere, çatı malzemesi, banyo-mutfak tesisatı derken müthiş bir pazar var ortada. Afrika'da beslenecek boğaz sayısı artıyor. Besicilik yapanlar, çiftçiler, ithalatçılar, otomobil ve motosiklet satıcıları, hepsi Çinli. Şu anda kıtanın sunduğu fırsatları herkesten iyi kavramış olan Çinliler giyimden, araç gerece bin çeşit mal satmak üzere Afrika'dalar ve bundan da çok memnunlar. Mesela Çinli bir göçmen arkadaşıyla başlattığı tavukçuluk işinden köşeyi dönmüş ve yıllar içinde genişlettiği arazisine kurulu modern tesislerde domuz ve kümes hayvanları yetiştirmekte olan Hu Renzhong'a göre Zambiya'da geleceği hemen şimdi görebilirsin. "1995'te 22 yaşında ülkeye geldiğimde insanların yiyecek almaya parası yoktu, et yemeye güçleri yetmiyordu. Toprak ise kaliteli ve ucuzdu." Tezcanlı Çinlilerin bu coşkusu mantıksız mıydı yoksa dünyanın ücra bir köşesinde büyük bir değişimi işaret eden bu eğilimi Batılılardan önce mi yakalamış oldular? Çin finansmanı ile yapılan 45 bin kişilik dev stadyuma giderken yol üstünde bir Çin restoranı ve

Çinli bir veteriner kliniği gözüme çarpıyor. Stadyum inşaatının tam karşısında duran reklam panosunda Devlet Başkanı Banda'nın gülümsediği bir resminin üzerinde iktidar partisinin seçim sloganı "Paramız İş Başında" yazılı. Gündeminin demokrasi ve insan haklarıyla güdüldüğünden açıkça şüphe duyulması Çin'in Afrika seçimlerine kayıtsız kalmasını gerektirmiyor. Stadyumun açılışı, üç ay kalan seçimlere yetiştirmeye çalışılıyor. Çin Büyükelçisinin katıldığı kurdeleli Lusaka Hastanesi açılış töreninin medyada geniş yer bulacağı kesin. Muhalefet lideri Sata geçen seçimlerden sonra Çin'e saldırmaktan vazgeçmiş görünürken, Başkan Banda Çin ile çıkar sağlanan dostluk zemininde ilerliyor.

İnşaatta çalışan Zambiyalı boyacılar Çinlilere çalışmaktan hiç memnun değil. İş bulduklarına şükretsiner yaklaşımı ise yersiz çünkü tüm şikayetlerinde son derece haklılar. Hepsinden önce aldıkları ücret çok düşük, 13 saat mesai yapıyorlar ve çok kötü muamele görüyorlar. İşten kovmakla tehdit eden veya vuran Çinli ustabaşılar olduğundan yakınıyorlar. İş güvenliği yok. Çinli çalışanlar gaz maskesi takarken Zambiyalıları koruyucu giysi olmaksızın çalıştırılmaya devam ediyor. Zehirli kimyasallara düşerek ya da yanarak ölen Zambiyalıları oluyor. "Zambiya'da işsizlik çok büyük sorun olduğu için başka şansımız yok maalesef. İnsan muamelesi görmediğimiz yerlerde çalışmak zorundayız." Bunu söyleyen alt kademedeki bir işçi değil, maden taşlarını parçalayıp işleyerek bakır konsantresi üreten Şangay Madencilik'te vardiya amirliği yapmış bir Zambiyalı. Yanındaki işçi arkadaşı ise ekliyor. "Yetkililere bildirsek de sonuç değişmez, bu yatırımcıları getiren zaten devletin kendisi. Çok iyi çalıştığımız halde Çinliler bize iyi para vermiyor. Ağır yük kaldırmak gibi işlerin de dahil olduğu işçi ücreti, haftada yaklaşık 10 dolar ve bu parayla geçinmek mümkün değil. Şimdi hamallık yaparak aynı parayı bir günde kazanıyorum."

Ülkenin ikinci büyük şehri ve bölgenin ekonomik merkezi olan 500 bin nüfuslu Kitwe'ye giderken, fidanlık ve atların otladığı çiftlik arazileri, susuzluktan sararmış otlarla kaplı tarlalardan geçtik. Yol boyunca uzanan elektrik hatları Afrika'nın ortak sorununu bir kez daha hatırlattı. Güney Afrika dahil tüm Afrika devletlerinin halka elektrik ulaştırma sorununu henüz çözememiştir. Günde 12-16 saat arası elektrik kesintileri normal sayılır. Ancak verimliliği saat başına üretimiyle ölçülen ve ürettiğini uzak ülkelerdeki güçlü sanayi şirketlerine satan sermaye yoğun bakır maden sanayininin 24 saat çalışabilmesi için gereken enerji her pahasına temin edilir.

Zambiya'da ilk yıllarında İngiliz sömürge rejiminin kontrolünde olan bakır madenciliği sonrasında İngiliz ve Güney Afrikalı özel şirketlerin eline geçti. 1960 ve 70'lerin başında metal fiyatlarının tırmanmasıyla zenginleşen Zambiya'nın kişi başına geliri 614 dolara ulaşarak Brezilya, Malezya, Güney Kore ve Türkiye'ye yetişti. 1994'te dünya çapında düşen bakır fiyatları Zambiya'nın ekonomisinin inişe geçmesinde ve kişi başı gelirin yarıya inmesinde büyük rol oynadı. Duruma çare bulmaya çalışan hükümet, yeni sermaye yatırımlarını çekmek ve yabancı yatırımlarla modernleşmeye geçmek için 1969'da kamulaştırılan maden sektörünü 1997'de yeniden özelleştirdi. Bunu fırsat bilen Çin, bir zamanlar Zambiya maden sanayininin cevheri sayılmış olan Chambishi Bakır Madenini sadece 20 milyon dolara satın alabildi. Ancak en başından itibaren Çinli patronlarla Zambiyalı çalışanlar arasında sıkıntı baş gösterdi. 2011'de İnsan Hakları İzleme Örgütü, Çinli işverenlerin 2003'te işletmeye başladıkları madende ırkçı tavırları, işçilerine ödedikleri düşük ücretler, iş güvenliği ihmali ve sendika üyeliklerini engelleme faaliyetleri gibi suçlamalarla karşılaştığını bildirdi. Daha kötüsü Çinlilere ait bitişik fabrikada çıkan yangında 50 Zambiyalı işçi can verdi. Olayda tehlikeyi patlamadan önce fark eden Çinlilerin Zambiyalıları uyarma zahmetine girmeden oradan uzaklaştıkları anlaşıldı. Çinlilere duyulan öfke arttıkça Zambiyalıları isyan etti. Hükümetin soruşturma çabaları da sonuçsuz kaldı. Zambiyalıları Çinliler tarafından köle gibi çalıştırılmaya devam etti.

Yaşanan olumsuzluklar nedeniyle Çinli işverenler ve Zambiyalı işçilerle ilgili meseleler siyasi tartışma konusu oldu. Hatta toplumsal huzursuzluğa yol açtı. Çinli patronlar zorlu ve tehlikeli çalışma koşulları, düşük ücret ve işkence gibi mesai saatleriyle ünlenmiş. Çinlilerin Zambiyalıları sömürdüğünü ileri süren muhalefet lideri ve başkan adayı Michael Sata yaklaşan seçime yönelik kampanyasında Zambiya'nın büyük yabancı şirketlerce kandırıldığını anlatıyor. "El arabasını itmek için Çin'den adam gelmesi gerekmiyor" diye alaycı bir dille ortak sıkıntıyı dile getiriyor. Sonuç olarak 1964'te ilan edilen bağımsızlıktan bu yana, Zambiya liderleri ülkenin doğal

kaynaklarından nasıl daha çok kazanç elde ederek yoksul hayatları iyileştirebileceklerinin yollarını bulmak için mücadele etmeye devam ediyor. İspatı güç olsa da, Başkan Banda'nın yönetimindeki iktidar partisinin Çin'den muazzam yardım aldığı söyleniyor. Gösterişli projeler ve seçimlere yakın açılış tarihleri de Çin'in mevcut iktidara destek çıktığını açıkça belli ediyor. Kendi çıkarları peşinde koşan Çin, Zambiya'nın siyasi sürecini de yozlaştırıyor. Çin'in yeni yatırımlarının da Zambiya'nın sınırlı doğal kaynaklarını sermayeleştirmesine hiçbir faydası yok. Ayda 100 dolara çalışan maden işçileri var; geçinmek için gereken asgari aylık ise 700 dolar. Sendikacılar bunları müzakere ederken hükümet Çinlilerin iş kurmasına, yatırım yapmasına izin verelim diyor. 1999'dan beri özelleştirme sırasında Zambiya'ya gelen Çinli şirketler bakırı tonu 10 bin dolardan satarken, işgücüne makul bir maaş, sosyal güvenlik imkanları ve altyapı sağlamalarının istenmesini garipsemek olanaksız. Deneyimli sendikacı Mbulu'ya göre Zambiya hükümeti adeta Çin'e dileniyor. Stadyum inşaatları da dalkavukluktan ibaret. Çinliler hem Afrika'ya gelerek yatırım yapıyor hem de nüfus fazlasını yurtdışına göndermiş oluyor. 2011'de Mbulu ile görüşmemizden sonra yapılan seçimlerde Banda'yı geçerek iktidara oturan Sata tarafından kendisi Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı Yardımcısı olarak atandı. Sata'ya göre Çinliler ülkenin yasalarına saygı gösterdikçe sorun kalmayacak. Nasıl ki insan ailesini, kardeşlerini seçemez ülkeler de buldukları bölgedeki komşularını seçemez. Önemli bir endüstriyel kaynak olan bakırın dünyadaki en büyük üreticisi olsanız da sonuçta müşterilerinizi seçemezsiniz. Sonuç olarak Çin ile Zambiya bir şekilde anlaşıp geçinmek zorunda.

–SENEGAL–

Çinlilerin Afrika'ya göçünde önemli bir yere sahip olan bir diğer ülke de Senegal'dir. Çinli göçmenler Zambiya'da tarım ve madencilik alanlarında kısmetini ararken Senegal'e gelen Çinlilerse daha çok küçük ölçekli ticaret işlerine girişmekte. Batı Afrika sokaklarında Çinli dükkanlara rastlamak artık oldukça olağan. Ancak bu gelişimin ne kadar yakın zamanda ve inanılmaz derecede hızlı gerçekleştiğini gizlediği için aldatıcı olabilir. Senegal'in başkenti Dakar'da ise durum biraz farklı çünkü Çinli tüccarlar diğer Afrika şehirlerine kıyaslandığında bu şehre çok daha önce, 1990'ların sonunda gelmeye başladı. Elbette Zambiya'da olduğu gibi halkın çabucak tepkisini çekti. Ezelden beri Afrika'nın en canlı ticaret kültürlerinden biri olmakla böbürlenen Senegal'den çıkan seyyar satıcılar, çoktan New York ve Avrupa şehirlerinin köşebaşlarını tutmuş, üstlerinde bubu denen yerel kıyafetleriyle giysi, alet edavat ve envai çeşit turistik eşya satmayı yıllardır sürdürüyordu. 2004'te Dakarlı tüccarlar Çinlilerin perakende sektörünü ele geçirdiği kanısına vararak protestolar başlatıp, devletin Çinlilere karşı yerli işletmeleri korumak için harekete geçmesini talep etti. O zamandan bu yana benzer gerginlikler yeniden su yüzüne çıkmaktaysa da hiçbiri 2004'teki kriz kadar etkili olmadı.

Senegal'de iş kuran ilk Çinlilerden biri olan Li Jicai'dan öğrendiğime göre sonunda sular durulmuş ama nihayetinde hükümet Çinli tüccarları korumuştur. Çünkü Senegal hukukun üstünlüğüne ve insanların eşitliğine inanan, açık, ve dostane bir ülkedir. Oysaki işin aslı farklıydı. Hükümetler politikalarının kızgın bir halktan geri tepme riskini yok yere göze almazdı. Ucuz ithal malların sonunun geleceğinden korkan Senegalli bir tüketici grubunun karşı saldırıya geçmesi ya Çinliler tarafından tetiklendi ya da devlet eliyle desteklendi. İthalat-ihracat işlerinde para kazanmayı kafasına koyduktan sonra giysi, ayakkabı, kumaş satan Li, Çin Kültürel Devrimi sonunda tekrar açılan üniversitelere ilk başlayanlardan. Çin devleti o zaman dış ticareti ilerletmek için yabancı dillere çok önem verdiğinden Fransızca bölümüne yerleştirilen Li, şu anda birçok alanda faaliyet gösteren oldukça zengin bir işadımı. "Bir zamanlar ticaret Lübnanlıların elindeydi. Artık internetten de mal alınabiliyor. Fransız Batı Afrika'sında Lübnanlılar en büyük kompradordur, ticaretin hakimiydiler, yerel yatırımcılar da finans araçları da onlardı. Lübnanlıların Batı Afrika'daki sömürgeciler ve sömürgeleri arasındaki rolünü, Doğu Afrika'da Güney Asyalılar oynuyordu. Birkaç yerde de Yunanlı tüccarlar hakimdi."

Li, Lübnanlıları tahttan indirenin internet olduğunu ima etse de aslında onları bastıran Çinliler oldu. Çünkü Çinliler piyasadaki tüm sektörlere girdi. Artık Çinli bir köylü de gelip Afrika'da iş kurabiliyor. Seneler önce Senegal'de yapılan bir inşaat projesinde çalışanların çoğu zamanı gelince

memlekete dönmekten vazgeçip geleceklerini bu ülkede kurmaya karar vermiş. Hayal bile edemeyecekleri kadar para kazanma imkanlarından, yerellerin konukseverliğine, çevrenin güzelliğinden, özgür ve baskı altında olmaksızın yaşama sevincine Afrika'nın avantajlarını anlatıp, hemşerilerini de çağırmışlar. Birçok Afrika ülkesinde buna benzer sayısız örnek var. Aslına bakılırsa, Çin'den Afrika'ya göçün en büyük kaynağının kontratları bitince yurtlarına dönmeyip Afrika ülkelerinde kalmaya başlayan işçiler olduğu söylenebilir.

Ucuz mal ticareti yapan acemi bir tüccar sınıfı, hızlı gelişen ve çok daha güçlü bir ülke olan Çin'i bırakıp Senegal gibi kendi derin ticaret kültürüne sahip ancak ekonomik durgunluktan mustarip bir topluma nüfuz edince sorun çıkması kaçınılmazdı. Bu, kişisel bir eyleme veya şiddet suçuna bahane göstermekten ziyade Çin'e karşı "bırakın yapsınlar, bırakın geçsinler" yaklaşımını benimseyen ve böylesi bir göçü serbest bırakıp birçok Afrika devleti arasındaki ilişki ve her iki tarafın durumun tehlikeli sonuçlarına göz yummuş olması üzerine durup düşünmeye davet eden bir yorum. Çin devleti Afrika ülkelerinde yollar, stadyumlar yaparak kendince ne kadar dostane olduğunu gösteriyor ve karşılığında dostluk göstergesi olarak göç şartlarının kolaylaştırılması gibi jestler bekliyor. Bu bana 1979'da Çin lideri Deng Xiaoping'in Jimmy Carter'ı ziyaretinden bir anektodu hatırlatıyor. Çin'in ABD ile ticaret statüsü kazanabilmesi için Amerikan yasalarının gerektirdiği yurttaşların serbest göçü şartına uyması lazımdı. Elbette bu Deng için sorun değildi. Bu şarta uyup uyumayacağı sorulduğunda "Kaç Çinli istiyorsunuz? 10 milyon, 15 milyon?" diye yanıt vermişti. 2011'e gelindiğinde duruma ancak uyanan Amerika, Afrika ülkelerine Çinli göçünü daha sıkı denetlemelerini salık veriyordu. Çinli göçünün Afrika'da yarattığı kapsamlı değişimi anlamakta geciken Amerikalı diplomatlar, Pekin'in siyasi etkisini ve Çin'in ticari çıkarlarını artırarak güç kazanma kampanyasının bir parçası olarak görmeye 2005'te başladı. Uyarılar göç vasıtasıyla mal ve insan kaçakçılığı başta olmak üzere organize suçlarda da artış olacağı yönünde olmasına karşın, ABD sadece kurnaz Çinlilere dikkat edin demekle yetindi. Ne de olsa Amerikalı, Kanadalı ve Avrupalı şirketler yerli halkı istihdam ediyor ve Afrika'da çalışmak için kendi ülkelerinden adam getirmiyordu. Binlerce Çinli kadının durumu ise içler acısı. Yiyecek-içecek ve eğlence sektöründe çalışan kadınların yaptığı iş, sözleşmeli kölelikten ibaret. Gene de yaşadıkları tüm zorluklara karşın, borca girip restoran işletmeye başlamaktan ya da Çin'den kardeşlerini getirip Dakar üniversitesine kaydetirmekten çekinmiyorlar.

Bir zamanların Fransız Sudan'ının başkenti, son ziyaretimden bu yana üç kat büyümüş; şık Dakar caddeleri, adım başı kontör bayii arasında bir koluna çorapları diğerine kemerleri takmış burnunuza sokan sokak satıcılarıyla, genç erkeklerin korsan DVD ve tane sigara, genç kızların iç çamaşırı sattığı tezgahlarla dolu tozlu bir çarşıya dönüşmüştü. Senegal'de gidişat nasıl bu kadar kötüleşti? Dakar sokakları herhangi bir becerisi, beklentisi olmayan geleceği ümitsiz, eğitimi kıt gençlerle dolu. Çoğu resmi dil Fransızca'yı konuşmıyor. Vasıfsız genç nüfus aşırı kullanılmış tarım arazileriyle dolu kırsalı bırakıp şehre gelmeye devam ediyor.

Yüzyıl sonunda Afrika nüfusunun Çin ve Hindistan'ın toplamına ulaşabileceği düşünüldüğünde, birçok soru akla geliyor: Bu kitleler nasıl eğitilecek? Nasıl barınacaklar, ne yiyecekler? Sağlık hizmetlerini kim üstlenecek? Dakar'ın merkezi bu haldeyse Afrika'nın daha az düzenli diğer yerleri ne olacak?

Dakar'ın dış mahallelerinden geçen sözde otobanda sıkışan trafik, yol kenarındaki küçük camiler, terzi ve berber dükkanları, su satıcıları asla bitmeyen projelerle dolu ülkenin insanı hüsrana uğratan halini özetlemeye yetiyordu. Uzun süredir yağmur yağmayan yöreden kaçıp yurtdışına göçenler, Avrupa'daki akrabalarının yanına yasal yollarla gidenler ya da Sahra'yı geçip Libya, Cezayir veya Fas üstünden Akdeniz'e inip botla Avrupa'ya geçmeyi göze alanlardı. Binlerce insanın bu yollarda can vermesi bile bu akını durdurmadı.

Afrika'ya göç eden Çinli akınına dahil olan ilk çevirmenlerden Zhang de ilkin Madagaskar'a bir Çin kamu şirketi için çalışmaya gelmiş. Kontratı bitince elektronik eşya dükkanı açmış ve ülkenin en büyük TV, bilgisayar ve cep telefonu satıcılarından biri olmuş. Kendi işini kurmak için yeterli sermayeyi biriktirinceye kadar aracılık yaparak geçinmiş. 2007'de Senegal'e gelip önce bir restoran açmış, ardından Çin'den ucuz mal getirme işine girip perakende mağazası açtıktan sonra metalürji sektörüne girmiş. Onun hikayesinde de doğru zamanda doğru yerde olmanın payı büyük. Çinliler

gurbette birbirini gözetmeyi görev bildiğinden doğru yerlere kendi adamlarını yerleştirip imkanlardan faydalanmalarını sağlamayı da iyi becermiş. Ne Madagaskar'da ne Senegal'de Afrikalı ortağı olmamış, çünkü Çinliler sadece Çinli işadamlarıyla güven ilişkisi içinde çalışıyorlar. Onun gibi sadece Çinli mühendislere ve teknisyenlere, Çinli yatırımcılara güvenen pek çok patronla tanıştım. Yerel ortaklıklar yalnızca iyi bağlantıları olan yerel elit sınıfla yapıldığından, bu şartlar altında Afrika'nın şu anda ya da yakın gelecekte yararına olabilecek herhangi bir sağlam bilgi transferi ya da uzmanlık aktarımının mümkün olamayacağı apaçık. Zhang ve onun gibiler yeni fırsatlar sunan ve çok para kazandırabilecek Afrika toprakları üzerinde yeni bir Çin dünyası inşa ediyorlar. Daha binlerce Çinli Afrika'ya gelecek ancak küçük ölçekli ticaretten büyük servetlere uzanan yollar kapanmak üzere. Yükselen diğer dünya güçlerinde olduğu gibi Çin siyasi nüfuz arayışında insanların bir bölgeye gönderirken o bölgeden insanlar da Çin'e gitmeye başladı. Zhang'e göre Çinliler yerli halkın beceriksiz ve kıt kafalı olduğunu düşünerek çok yanılıyorlar. Çinli tüccar sınıfı yalnızca Senegal ile sınırlı değil. Kıtanın en tenha ve ümitsiz yerlerinde bile 5-10 dolar arası cep telefonu satanlarına; Etiyopya'nın Somali sınırındaki Harar'daki kafes gibi dükkanlardan tutun Kongo'nun Lubumbaşi çarşılarında kalitesiz mal tezgahlarına, Tanzanya'da taneyle sigara satanlara rastlamak mümkün.

Senegal devlet başkanı Abdoulaye Wade'in meydan heykelleri ve tüneller gibi sözde prestijli ama anlamsız projeleri birer halkla ilişkiler ve mühendislik faciasına dönüştükçe, şehrin peşkeş çekilen arazilerini Çinli yatırımcılar sahiplenmiş. Müteahhitler ve yerel politikacılar arasında yapılan şaibeli anlaşmaların hepsinde olduğu gibi, gece yarısı buldozerlerle araziye dümdüz etmek Çin'de alışılmış bir taktik. Büyük çaplı projelerde tecrübesi olmamasına rağmen, Rebeuss konut projesinin müteahhitliğini alan Zhang de aynı taktiği izleyip yerel bir futbol takımının sahası olan alana yepyeni binalar dikmek için işe koyulmuş. Fakat halk, projeyi Truva atına benzeterek tepki göstermiş. Bu tip lüks apartmanların Çinli göçmen akınının ikinci dalgası için yapıldığı görüşü hakim. Çünkü konut projesi bittiğinde dairelerin çok azının yereller tarafından satın alınması mümkün.

Afrika'da özgürce yayın yapabilen medyaların başında gelen Senegal, kıtanın en gelişmiş sivil toplumuna sahip. O yüzden esrarengiz Çinli işadamları hakkındaki şüpheler ve toplumdaki Çinli karşıtı hassasiyet etkisini göstermiş. Zhang protestolara karşın sağlam ticari ilişki ağları, ucuz kredi bolluğu sayesinde itiraf etmese de yetkililere rüşvet akıtarak işini halletmiş. Ona sorarsanız başarısını mükemmel zamanlama ve durmadan çalışmasına borçlu. Bana kalırsa Zhang ve benzeri işadamlarının hızlı ve sıra dışı yükselişlerini organize suç ve insan kaçakçılığı gibi karanlık güçlerle açıklamak daha olası. Görüşmemizden kısa süre sonra Wade kızgın seçmenlerin bozgununa uğrayınca, işler tersine döndü ve sonunda proje iptal edildi.

–LİBERYA–

Liberya, Sierra Leone ve Gine; kıtanın kalanı gibi şiddet ve kötü yönetimden mustarip bu üç ülkenin kaderleri Atlantik köle ticaretinden beri birbirine sıkıca bağlı. 19. Yüzyıl sonunda Amerika ve İngiltere'den dönen siyahlar tarafından kurulmuş olan Liberya ve Sierra Leone'u son dönemde savaşlar mahvetti. Elbette bu savaşlarda önemli rol oynayan komşusu Gine de büyük hasardan payını aldı. 1990'larda başlayıp 2000'lerin ilk yıllarına kadar devam eden kanlı iç savaşlar üç ülkede de büyük can kaybına yol açtı. Çok sayıda insan yerinden edilip sürüldü. Zaten yetersiz olan altyapı çöktü, dökülmekte olan kentler mültecilerle doldu. İç savaşın yaralarını sarıp iyileşmeye çalışan üç ülkenin ekonomisi de doğal kaynaklara bağlı, üstelik henüz çıkarılmamış madenler açısından olağanüstü zenginler. Bu nedenle yalnızca Çinlileri değil pek çok yabancı yatırımcının ilgisini çekmekte. Fakat en büyük soru, yerin altından çıkarılacak servetten yoksul yerli halkın payına ne düşeceği.

Çin, belirli neticeler açısından Afrika'da ülkesine bağlı olarak iyi ya da kötü büyük rol oynayacak. Keskin ayrımların yaşanacağı bir döneme girdiğimiz kesin olduğuna göre istikrarlı yönetimlere,

göreceli sağlam kurumlara ve yurttaşlarının ihtiyaçlarına duyarlı ve sorumluluklarını bilen elitlere sahip ülkeler, Çin'in yatırımlarına ve ihracat mallarına gösterdiği talebin gücünden yararlanacak. Bu arada Çin dışında Brezilya, Türkiye, Hindistan ve Vietnam gibi diğer ekonomik güçlerden gelen hızla büyüyen yatırımlar da unutulmamalı.

Sonuçta Afrika ülkelerinin çoğu demokrasi olacak. Diğerleri ise rüşvet yiyen diktatörlükler, savaştan felç olmuş devletler ya da bazı kırılğan demokrasiler olsun, kurumların zayıf ve yozlaşmış olduğu ülkelerde madenlerini Çin'e veya ihaleye giren başka bir yabancı yatırımcıya satacak. Böylece yeraltı kaynaklarını yerüstü zenginliğe dönüştürmek için son şansını boşa harcamış olacak. Çünkü doğal kaynak zengini ülkelerin bugünkü basit maden çıkarmanın ötesine geçmeyi başarabilmesi, ancak ve ancak kendi yurttaşlarına yatırım yaparak ve yeni ekonomik faaliyetler yaratarak mümkün olabilir. Aslında Afrika ülkelerinin durumu apaçık. Çoğu Afrika ülkesinde kaynaklar hızla tükenirken eşi benzeri görülmemiş bir nüfus patlaması yaşanıyor. Şu anki hızla devam ederse önümüzdeki 40 yıl içinde Afrika ülkelerinin birçoğunda nüfus katlanmış olacak. Buna paralel olarak demir, boksit, bakır, kobalt, uranyum, altın vb. cevherler büyük oranda tükenmiş olacak. Ekonomilerini çeşitlendirebilmiş ve özellikle eğitim ve sağlık alanlarında yurttaşlarına yatırım yapabilmiş ülkeler en azından kalkınmayı denemiş olacak. Bunu beceremeyenlerse neredeyse yaşanmaz, cehennem gibi yerlere dönüşecek. Liberya, Sierra Leone ve Gine yakın zamanda demokrasiye geçmiş ülkeler ama bozuk kurumlarıyla aşırı derecede kırılğan oldukları için bu denklemde acaba nereye oturacaklar?

Liberya için 19. asırda Amerika'nın Kara Kıtanın insanlarına modern, Hristiyan ve demokratik bir örnek olması için tasarladığı bir ülke denebilir. Buna karşın, geçen sürede çok az gelişme yaşandı ve 1930'larda kötü halde olan ülkenin gidişatı sonunda sefaletle dönüştü. Siyasi çalkantılar ve ekonomik sıkıntılar sonucunda çıkan iç savaş, nüfusun yaklaşık %10'ununa denk çeyrek milyon insanın ölümüne neden oldu.

Dünyanın pek çok yerinde esnafılık ve küçük işletmeler, fakir ve eğitim düzeyi düşük olanlar için yükselmenin sosyoekonomik merdivenin en temel alt basamakları olarak görüldü. Fakat Afrika'da durum farklı çünkü sektör, halihazırda sermaye avantajına, ticaret ağlarına sahip olan uzaklardan gelen göçmenlerin elindeydi. Dükkanların çoğunu işleten Lübnanlılara sırasıyla Güney Asya'da gelen Hindular ve Müslümanlar, İsraililer ve şimdi de Çinliler katıldı. Fakat dünyanın en büyük ekonomisine sahip Çin'in denkleme dahil olması da mevcut durumu Liberya lehine değiştirmedii.

Başkent Monrovia'da gene bir Lübnanlının işlettiği otelde gecesine 150 dolar ödeyip, bu bedelin sunulan imkanlara değmediğine kanaat getirdiğimden, görüşme yapacağım otel sahibi Çinlilerden birinin günlüğü her şey dahil 100 dolar olan oteline yerleştim. Afrika'da tanıştığım Çinli göçmenlerin çoğu gibi çok sıkı çalışıp her şeyi kendi kendine yapmış olmasıyla övünen Li Jiong, hiçbir cazibesi olmayan ikiz villaları otele dönüştürmüş, küçücük odaları Liberya'ya yolu düşen Çinlilere kiralyor. Müşterileri genelde Çin'in tüm dünyada Çinceyi yaygınlaştırmak için kurduğu Konfüçyüs Enstitüsü'nün yerel merkezinde görev yapmaya gelen öğretmenler ya da inşaat işçileri. Li, Liberya'da Amerikalıların verdiği paraların asla halka ulaşmadığını; bu yüzden Çin devletinin para dağıtmak yerine inşaat yaptığını söylüyor. "Bir ülkede işsizlik oranının %80 olması ülkeyi yönetenlerin hiçbir şey bilmediği anlamına gelir. Liberyalıların çoğu günde bir öğün yemek yiyebiliyor," diye anlatıyor ama çalışanlarının sadece 3'ü Liberyalı. Yakında kereste işine girmeyi planlıyor ancak buradaki ağaçların kesilmesiyle yağmurların kesileceğinin ve Liberya topraklarının

da kuzeyindeki araziler gibi çoraklaşacağına bilincinde değil. Örneğin, aşırı kesim nedeniyle 35 yıl önce sekoya ormanlarıyla kaplı olan Fildişi Sahili ve Gana’da bu ağaçların nesli tükendi.

Kendi tabiriyle eskiden köylü, şimdi ise son model bir Mercedes ile dolaşan bir yeni zengin olan Li, Gbarnga kentinde Çin devletinin açtığı tarım okuluna gideceğimi duyunca, “O eğitimler hükümetin adamı, bizim gibi sıradan Çinliler değil,” diyerek Çin devletini sürekli propaganda yapmakla eleştiriyor. Adaletin yetersizliğinden, haksızlıklardan, Çin’in yükselen ekonomisinden ve gelecek vaatlerinden bahseden oldu ama jeopolitik açıdan Çin’in adımlarından söz eden hiç olmamıştı. Böylece, ilk kez, Çin’in Batı’dan farklı olarak baskın olmayan yeni bir güç olduğunu, gelişmekte olan ülkelerin sahici ve samimi ortağı olduğu resmi söylemini sorgulayan bir Çinli ile de tanışmış oldum. Li beni randevulaştığım Çinli doktorun kliniğine bırakırken Afrika’da klinik açan Çinli doktorlara güvenilmeyeceğini de ekliyor.

Ellili yaşlarda tıknaz bir adam olan Doktor Dai’ın kliniği genellikle elçiliklerde, BM ofislerinde ve STK’larda çalışan yabancıların oturduğu bir mahallede. O da Li’nin arkasından kalitesiz mal satan Çinli işadamları yüzünden Çin’in namına leke sürüldüğünü söylüyor. Aslına bakarsanız ikisi de Çin’den kalkıp bu yoksul ülkeye gelmiş, kendi kısmetini arayan insanlar ama ikisi de önyargılı bir şekilde ve farkında olmadan birbirini aynı konuda eleştiriyor.

Tembel ve pis olduklarını düşündüğü için klinikte yerlileri çalıştırmayan Dr. Dai, bunun ırkçı bir tutum olduğu zannedilmesini istemiyor. Siyah çalışanı olursa beyaz hastaların kliniğe gelmeyeceğini söyleyerek durumu kurtarmaya çalışıyor. Batılı STK’ların çalışmalarından hayranlıkla bahsederek kendisinin de kıtada hayırlı işler yapmak istediğini ekliyor. Kıtanın sıtma, sarıhumma, dizanteri gibi fakir dünya hastalıklarıyla boğuştuğunu ve yaşam kalitesini yükseltmeye çalışan Batılı yardım kuruluşlarının çabalarını takdir ettiğini söylüyor. Tuhaftır ki hem Li hem Dai hemşerilerinin Afrika’da para yapma tutkusunu hakir görüyor olmasına karşın, aslında kendilerinin buraya geliş amacı da hiç farklı değil. Hastaların çoğu beyaz, zaten muayene ücretleri de Liberyalilerin karşılayabileceğinden çok yüksek. Dai da ormanları ve kaynakları bol olduğu için Afrika’nın eninde sonunda kalkınacağı görüşünde. Afrika’da pek çok kaynak zengini ülkenin fakir kalmış olmasından dem vurduğumda ise Afrika’nın daha çok yardıma ihtiyacı olduğunu vurguluyor.

Ülkenin durumuyla ilgili daha çok bilgi almak için savaş yıllarında İnsan Hakları savunucusu olarak tanıdığım, ardından kabinede görev yapmış olan eski arkadaşım Tiawan Gongloe ile buluşuyorum. Lübnanlılar Çinliler konusunda Liberya hükümetini daha önce uyarılmış. Amerikalılar da Çin’e dikkat etmelerini öğütlediğinde onlara da Çinlilerin yatırım ve istihdam yarattıkları sürece Afrika’da hoş karşılanacaklarını vurgulamış. Bakan olur olmaz ilk işi 30 yıldır yabancılara 450 dolara sabitlenmiş olan çalışma izni bedelini 1000 dolara yükseltmek olmuş. Yönetimin eskisine göre daha iyi olduğunu söylüyor. “40 yıldan sonra insanlar ilk kez rahatça düşüncelerini ifade edebilecek, istediklerini yayınlayabilecek kadar güvende hissediyorlar. En önemlisi umutlu hissediyorlar.” Ancak bana anlatılanlardan yola çıkarak benim gördüğüm tablo ise daha karamsar. Halk azgın bir yozlaşma içindeki hükümetin idari konulardaki köhneliğinden bıkmış usanmış. Azat edilen Amerikanlı kölelerin soyundan gelen küçük bir eliti şımartmaya devam eden yeni yönetim, halkı hiçe sayan eski alışkanlıkları sürdürüyor.

Gongloe’ye göre Çinliler iş bitirici oldukları için diğer yabancıları korkutuyor. Mesela Avrupalı ya da Amerikalılar yardım edeceklerini söylüyor ama önce değerlendirme ekibi göndermeleri gerekiyor yani her defasında uzun bir bürokratik süreç devreye giriyor. Çinliler ise fizibilite

çalışmalarıyla zaman kaybetmek yerine gidip işi yerinde hallediyor. Çinli şirketlerin çalışma vizesi almak için türlü dolaplar çevirdiği işçilerle ilgili ne düşündüğünü sorduğumda ise şöyle yanıtıyor. “Kamu projeleri, eğitim gibi alanlar dışında niteliksiz yabancı işçiler için muafiyet yok. Bizim insanımız Çin mutfağını bilmediğine göre Çinli şirketlerin Çin’den aşçı getirmeleri de gayet normal. Çinliler işleri böyle yürütüyor. Üstelik Çinli inşaat işçileri mobilya yapmayı da tarım yapmayı da biliyorlar.”

Gbarnga’da bulunan Merkezi Tarım Araştırma Enstitüsü’nü ziyarete gittim. Ekip yöneticisi Li Jinjun, Liberyalı çiftçileri eğitmeyi, onlara kendi kendilerine geçinmeyi öğretmeyi aklına koymuş bir idealist. Yılda 300 çiftçinin eğitilmesi planlanıyor. Amerikalıların onca para harcadıkları halde burayı değiştirmeyi neden beceremediklerini bana sorduğunda, verdiğim cevap şu: Ta uzaklardan gelip bir ülkenin kültürünü, ekonomik koşullarını değiştirip dönüştürebilecek bir ülke tanımıyorum. Bunun üzerine tüm ülkeyi değil bir kısmını değiştirmeye razı olduklarını belirtiyorlar. Li, Liberyalıların dindarlığından konu açarak daha önce başka Çinli göçmenlerden de duyduğum benzer yorumlara giriyor. **“Yiyecek yemeği yoksa her Çinli önce açlığını düşünür, Tanrı’ya düşünmez.** ABD’ye gittiğimde orada da kiliseler gördüm. Buradaki kiliselerden çok farklı. Burada sadece dans edip şarkı söylüyorlar. Bağıra çağıra ağlayıp kendilerini yerlere atıyorlar; durmadan ayılıp bayılıyorlar. Gözlerime inanmadım! Zaten bir Çinlinin 2000 yıl önce yaşamış birinin günümüzle nasıl alakası olabileceğini anlaması güç. Bilge olarak kabul ettiğimiz Konfüçyüs var bizim için ama onu tanılaştıracak kadar ileri gitmedik. Halk çalışmak yerine hep BM’den yardım gelmesini bekliyor. Çoğu çalıp çırparak geçiniyor. Onları suçlayamam tabii. Çünkü burada eğitim yok. Hiçbir şey yok. Topraklarının çok azını işliyorlar. Ama onların yerinde Çinliler olsa sorunlarını çözmek için kendileri uğraşır, devleti beklemezdi.” Yarım yüzyıl önce 40 milyon Çinlinin devletin emirlerine uydukları için açlıktan öldüklerini hatırlatmak istememe rağmen, orada konuk olarak bulunduğumdan tartışmaya girmek istemedim. O tabloya bakacak olursak, şu anda Çinlilerin ortak karakterini oluşturduğu iddia edilen özelliklerden çok farklı. Çünkü hükümetler ve pazarlar önem taşır. Tarih ve uluslararası koşullar da aynı derecede önemlidir.

Yüzyılın ortasına geldiğimizde, kıtanın nüfusunun ikiye katlanacağı zamanı düşünelim. Giderek artan orta sınıfla 2 milyar nüfusa sahip Afrika toplumu ile sayıları 1 milyonu aşan ve giderek zenginleşip küreselleşen Çinli göçmenler arasındaki ilişkinin dünyanın en önemli ilişkilerinin başında geleceğini varsayabiliriz. Afrika’nın nasıl geliştiği, kaynak zenginliğini nasıl değerlendirdiği, krizleri ve zorlukları atlatmasına kimlerin yardım ettiği, savaş, yoksulluk, kurum kurma ve güvenlik sağlama gibi alanlarda kimin rehberliğini izlediği gibi pek çok unsur, halen küresel bir oyuncu için ketum görünen Çin’in daha yüksek bir mertebeye ulaşmasına bağlı. Belli ki Afrika’da görev yapan Çinliler bu kadar ileriye dönük düşünmüyorlar. Üstelik ne fazla saf olduklarını düşündükleri Afrikalılarla ne de çevre koşullarıyla ilgili yeterince bilgili değiller. Kendilerine olan inançlarına ise diyecek yok. Aslında onlarda gayet saf bir şekilde fazlasıyla iyimser düşünüyorlar. Çabucak etki yaratma düşüncesiyle kendilerine hedefler koyup Afrika’yı keşfediyorlar. 1980’lerde aynı yörede yıllarca doktorluk yapan babamı düşünüyorum. Ülkede ulusal çaplı bir sağlık hizmeti sistemi kurulmasına yardım ediyordu. Cuttington Üniversitesi bünyesinde sağlık ekiplerinin taşraya göreve gönderilmek üzere eğitildiği bir programın başındaydı. O zamanlarda olumlu örneklerin gücü sayesinde bir şeylerin yavaş yavaş değişebileceği ve insanların yaşamlarının geliştirilebileceği umut ediliyordu. Yıllar sonra Çinli ekibin de aynı üniversite ile ortak eğitim çalışmalarına giriştiğini duyduğuma şaşırمامıştım. Ertesi sabah yemyeşil bir vadiden geçip

Çinlilerin inşa ettiği sulama kanallarının ve arkların bulunduğu ovaya doğru ilerlerken, önümüzde uzanan manzara şahaneydi. Bereketli topraklar doğru yöntemlerle işlenmeyi bekliyor gibiydi.

-GİNE-

Onlarca yıl süren diktatörlük rejiminden ve kabus gibi kötü yönetimden kurtulalı çok olmayan Gine'ye ziyaretim umut verici başladı. Başkent Conakry'de kaldığım otel ucuzdu ama odada Internet, TV, klima vardı ve hepsi çalışıyordu. Yerel kanalda demokrasinin önemi ve hukukun üstünlüğü hakkında bir program yayınlanıyordu. Gineli aydınlar, Çin Uluslararası Fon inisiyatifi yöneticilerinin Çinli liderlerle üst düzey ilişkide olduğu ve buna bağlı olarak fonların Çin'in Afrika'da yürüttüğü büyük operasyonun bir göstergesi olduğu kanaatinde. Afrika'nın dilenci kıta olarak tanınmasından yakınıp Çin'e bağımlılıktan endişe ediyorlar. Sonuçta yakın zamana kadar ülkenin başındaki cunta rejimiyle de çalışmayı sürdürmüş olan Çin'in demokrasi ve insan hakları konularında çok dikkatli olmadığı farkındalar. Çin'e verilen ihalelerin şeffaf olmadığından, projeler sırasında bilgi ve uzmanlık aktarımı gerçekleşmediğinden şikayet ediyorlar. Çinli müteahhitler ve diplomatlara dertlerini anlatmak isteyen sivil toplum örgütleri "gidin cumhurbaşkanınızla ya da başbakanınızla konuşun, anlaşmayı yapan onlar" cevabını alıyorlar. Aslında Gineli toplum gönüllülerinin sıkıntıları tüm kıtada kendini tekrar ediyor. Çin devletinin kendini ortaya atmak istememesi nedeniyle her şey özel yatırım adı altında yapılıyor. Örneğin Çin'in anahtar teslim proje olarak taahhüt ettiği zaten 5 yıl sonra çürüyecek bir altyapı inşaatında malzeme, işgücü, teknoloji hepsi Çin'den getirildiği için ülke ekonomisine katkısı yok. Üstelik Gine, Fransa'dan ayrılıp bağımsızlığını kazandığından beri ülke liderlerinde saray yaptırma geleneği var. Fakat Çinliler inşa ettikleri binaların bakımının nasıl yapılacağını asla öğretmediği için neredeyse ampul değiştirmeye bile hala Çinliler çağırıyor. Günün birinde Afrika halkları Çin'in dostane olmadığını düşünmeye başlayabilir. Bunun da zamanla Çinlilerin çıkarlarını tehlikeye sokacağı şüphesiz.

Çin müdahale etmemek adına demokrasi, insan hakları ve şeffaflık konularına sessiz kalmaktan vazgeçmezse, dostluk ilişkileri bozulabilir. Gine'nin kırklı yaşlardaki İşbirliği Bakanı Sano da aynı fikirde. "Bana göre normalde dostunuzun size gidişatınızda neyin iyi neyin kötü olduğunu söyleyebilmesi gerekir. Gene de Çin'in şu ana kadarki yaklaşımını anlıyoruz. Kendine pazar arıyor. Kredi verip şirketleriyle çalışmanızı istiyorlar. Çinli şirketlerle iş yapmaya başladığınızda da karşılık talep ediyorlar. Çok akıllılar. Son dönemde Gine ile ilişkileri hızlandırmak için 39 milyon dolar hibe çıkaran Pekin yönetimi ayrıca Conakry toplu ulaşımına otobüs filosu bağışladı. Bunlar bir bakıma rüşvet olarak da görülebilir."

Daha önceleri, özellikle Çin ile köklü ilişkileri olan Afrika toplumlarında en eğitimlisinden en cahiline Çin karşıtı bir söylemle karşılaşmak çok nadirdi. Oysa günümüzde Afrika'da Çin'in imajı giderek zenginleşen, piyasaları yönlendiren doymak bilmez bir ejderha adeta. İşgücünü yurtdışından getirdiği, ucuz mal sattığı, kanunu çiğnediği, yozlaşmayı beslediği ve en kötüsü berbat yönetimleri güçlendirdiği için toplumda Çin'e duyulan hınç artmakta. Aslında bunlardan bazıları yeni zengin bir dünya gücü olma yolunda ödenen bedeller. Başarılı olma hedefiyle ilerlerken beklenen bir sonuç olarak da değerlendirilebilir. Bu eleştiriler, ABD'nin gücünü dünyanın uzak köşelerinde hissettirmeye başladığı dönemin yaklaşımını andırıyor. Afrika'da yönetimler genelde etnik veya bölgesel tabana dayalı ya da ülkelerini fütursuzca soyup yağmalayan başkanlık zümrelerine bağlı.

Dolayısıyla Çin'in dışişlerini devlet devlete ilişki olarak kavrayışı eninde sonunda kendi çıkarlarını riske atacaktır.

–SIERRA LEONE–

Çinliler Sierra Leone piyasasına girmeden önce perakende sektörü, devlete mal tedarigi, okul kitapları, vs. ülkenin modern tarihinde kar edilen hangi iş kolu varsa 1890'larda ülkeyle ticaret yapmaya başlayan Lübnanlıların kontrolündeydi. Dövizciyi de süpermarketi de Lübnanlılar işletiyordu. Geçmişte çok iyi ihaleler alarak karayollarını yapan İtalyan ve Senegalli şirketleri hiç de memnun etmeyecek biçimde Çinliler başkent Freetown'da inşaatlara başladılar. Aslında amaçları çökmüş durumda olan madencilik sektörünü yeniden canlandırmaktı. Demir, rutil, titanyum gibi sanayide kullanılan birçok maden yatağının üzerinde oturan ülkede savaş sona erdiğinde Çinli göçmenler maden ihalelerine girmeye çoktan hazırdu. Şehre yeni bir liman yapılması, havaalanının yenilenmesi, yeni bir demir cevheri tesisinin kurulması buna dahildi. Fakat Frank Timis adında Romen asıllı bir iş adamı Çinlilerden daha hızlı davrandı. En önemlisi de bu hikaye, Sierra Leone gibi savaştan çıkmış yoksul Afrika toplumlarının yozlaşmış ve yapılandırılmamış ortamlarında dönen oyunları yansıttığı için anlatılmaya değer.

Transilvanya'da büyüyen ve 16 yaşında eski Yugoslavya topraklarını yürüyerek geçip İtalya'nın Trieste limanına varan, oradan da gemiye binip Avustralya'ya siyasi sığınmacı olarak giden Timis bir altın ve elmas madeninde çalışmaya başlamış. Kısa sürede proje şefliğine yükselmiş. Ardından kendi işini kurarak Batı Avustralya'da giderek büyüyen madencilik sektörüne kazı ekipmanı satmaya başlamış. 1990'ların başında maden arama şirketi işletmeye başlamış. Bu dönemde eroin satışı dahil narkotik suçlardan üç kez tutuklanmış. Romanya'da komünizmin çöküşünden 7 yıl sonra yurduna dönen Timis, Romanya hükümetine yeni bir maden yasası oluşturulmasını önermiş. Ülkenin beşte birinde maden arama çalışmaları yapmak için de özel izin koparmış. Yani öyle bir adam ki nereye giderse gitsin, peşinden ihtilaflar, yasal sıkıntılar, tatsız söylentileri sürükleyen, namına şüpheyle bakılan gene de yönetimdeki kodamanlara yanaşmayı beceren biri. Ancak tüm bunlar her zaman doğru zamanda doğru yerde olmayı başarmasının yanında sönük kalıyor. Avrupa'da çeşitli maden ve petrol sektörlerinde iyi para kazandıktan sonra Timis yolunu 2004'te başkent Freetown'a düşürdü. Ortalama ömrün en kısa ve GSMH'nın en düşük olduğu ülkelerden biri olan Sierra Leone'yi mücevher kutusu ve Afrika'nın İsviçresi diye tanımlamaya başladıktan sonra 6.6 milyon dolar yatırım yaparak karanlık bir elmas şirketinin hisselerinin çoğunu aldı. Tüm ülke topraklarının üçte birine eşit olan toplam 25 bin km²'lik arazi üzerinde madencilik yapma hakkını aldıktan sonra Timis'in şirketi 2005'te Tonkolili'de demir yatakları bulunduğunu açıkladı. 2008'de şirketin adını Afrika Madenleri olarak değiştiren Timis'in kontrolündeki demir yataklarının milyarlarca tona ulaştığı tahmin ediliyor ve 2011 itibariyle dünyanın en büyük rezervine sahip olduğu düşünülüyor. Bu arada Timis, operasyonlarını yaygınlaştırmak ve kolaylaştırmak üzere iki Çinli kamu şirketiyle ortaklık kurdu. Çin Demiryolu Malzemeleri ve Shandong Demir Çelik Grubu sayesinde yenilenen maden bölgesi demiryolu ve yeni liman sayesinde maliyet giderlerini düşürüp ihracat kapasitesini artırdı. Bu defa Sierra Leone'de bulunduğum süre boyunca Timis'in hükümetten Çin sanayi için elzem olan demir kaynaklarının kontrolünü Afrika Mineralleri şirketine devretmesi için Cumhurbaşkanı Bai Koroma'ya el altından 150 milyon dolar teklif ettiği konuşuluyordu. Bu iddianın ne kadar doğru olduğunu bilemesek de, Timis'in ülkedeki başarısının bayağı etkileyici olduğu tartışma götürmez. Sonuçta ihaleye giren Çinliler, yakın tarihin en büyük maden

anlaşmalarında ikinci planda kalmak zorunda olacak ancak zaman içinde Afrika'nın ihmal edilmiş bölgelerinde kendilerine yandaş edinmeyi ve nüfuzlarını artırmayı öğrenmiş oldukları kesin.

Freetown'da görüşmeye gittiğim Bintumani otelini işleten Yang de Afrika'ya göç eden Çinlilerin çoğu gibi toplumsal baskılardan kaçmak için vatanını terk etmiş. "Mezun olduğun gibi ev alman, araba alman, evlenmen ve ailene katkıda bulunman isteniyor," diye dert yanyor. İlk olarak Zambiya'ya ardından Sierra Leone'a gelen Yang, "Zambiya'dayken bir ülke nasıl bu kadar düzensiz olabilir diye düşünürdüm, buraya gelince ise beterin beteri var dedim. Bir süreliğine burası para yapmak için idealdi ancak zamanla rekabet arttı," diye anlatıyor. Daha önce Lübnanlıların hakim olduğu inşaat piyasası şimdi Çinlilerin kontrolünde. Yang, Lübnanlıların Sierra Leone halkına 5-6 katına mal sattıklarını anlatıyor. Kendisi ise konut projeleriyle ilgili hükümetle görüşüyor ama bunların küçük ölçekli projeler olduğunu, oysa Çin'de çok daha büyük işler yapma şansı bulacağını söyleyerek yurduna dönmek istediğini belirtiyor.

1990'ların ortasında yargısız infazlar, tecavüzler, köle gibi çalıştırılan insanlar, zorla militan yapılan çocuklarla dolu savaş yılları sırasında başlayan STK hareketleri sayesinde çatışmalar bittiği gibi toplum için demokrasi ve kanunun üstünlüğü kavramları önem kazandı. Ancak ne toplumdaki farkındalık ne de çekilen onca eziyetten sonra hissedilen güçlü toplumsal katılım dalgası uzun sürmedi. Umutlar azalınca dönemin iyimserliği gerçekçiliğe dönüştü. Halk bu kadar yoksul bir ülkede uygulanabilir ve başarılı bir demokrasi yaratmanın uzun vadeli bir mücadele olacağını anladı. Pek çok STK temsilcisine göre ülkedeki demokrasi göstermelik. Mevcut yönetim de daha önceki hükümetlerden daha iyi olduğu söylenemez. Madenlerin göz açıp kapayıncaya dek bitip tükenmiş olmasının ve üretken yatırımlarla refah yaratmanın bir yolunu bulamazlarsa işin sonunun kötü biteceğinin gayet farkındalar. Dünyanın en kirli ve en büyük işi olan elmas ticaretinden de tecrübe ettikleri gibi Sierra Leone halkı, elde edilen zenginlikten yararlanamıyor. Çünkü hükümetler çalıp çırpmanın yollarını bulmakla meşgul. Şimdiye dek devlet yetkililerinin önerilerine gelen anlaşmayı bakmadan imzaladıklarını öne süren STK liderleri, hükümetin geri dönük olarak tüm sözleşmeleri incelenmesini kabul ettirmeyi başardı. Madencilik yasasının yeniden düzenlenmesi gündemde. Artık insanların özgürce konuşabilmesi ise ülkedeki en büyük gelişme olarak değerlendirilebilir. STK'lar genel olarak şeffaflık peşinde ve eğitime ağırlık verilmesi için yönetime baskı yapıyorlar. Devlet yetkilileri ya şirketlerle nasıl baş edeceklerinden habersiz ya da öylesine yozlaşmışlar ki ceplerini doldurup kanunun çiğnenmesine göz yumuyorlar. Çinlilerin çalışma şeklini tuhaf bulan STK liderleri, Çinlilerin asla kamuoyunu önemsemediği, sivil toplumu umursamadığı, uluslararası kuralları ve demokratik ilkeleri hiçe saydığı görüşünde. Bu durumdan en çok nasibini alan da demir, petrol ve kereste ticareti. Sürekli Afrika'nın yozlaşmış hükümetlerine azar çeken Batı'ya bir alternatif olarak görülen Çin gerçek yüzünü gösterdiğini düşünüyorlar. Batı ile Çin'in arasında kalan ülkenin içinde bulunduğu durumu aşağı tükürsen sakal yukarı tükürsen bıyık şeklinde yorumluyorlar.

Green Scenery (Yeşil Manzara) STK başkanı Joseph Rahall ülkenin karanlıktan çıkıp aydınlık günlere kavuşacağına dair ümidini yitirmeyenlerden. Görüşmemiz sırasında önemli bir konuya kıtanın fitratında olan bir soruna parmak basıyor. "Kıtada süregelen demokratikleşme serüveninin ilk evresinde seçimle ilgili politikaların ulus inşasıyla pek bir alakası yoktu. Bunun yerine liderlerin çoğu, kendilerine nasip olan 4 – 8 ya da 10 yıllık iktidar süresince kendi boğazlarını beslemekle yetindi. Her Afrika ülkesinde görülen bu sorun, çok daha eski ve temel bir problemin üzerine

eklendi. Kamu hizmetinde çalışacak deneyimli ve uzman insanların noksanlığı, etkin bir ulusal kalkınma stratejisi oluşturabilmenin önünde engel teşkil eden en temel sorun. Hükümet politika oluşturmaktan aciz. Müzakere etmeyi, işleri takip etmeyi beceremediği gibi uygulamayı da beceremiyor. Esasen her konuda zayıf. Bunun nedeni de insan kapasitemizin olmayışı.” Bir zamanlar ekonomisi Lübnanlıların elinde olan ülkede yeni oyuncular devreye girdikçe işlerin daha çok karıştığı kesin. Yolsuzluğa karşı kurulan komisyonun başkanı Kamara’nın açıklamalarına göre son yıllarda devlet düzeyindeki yozlaşmalara yönelik açılan soruşturmalardan haddi hesabı yok. Mesela Çinlilere Batı Afrika açıklarında aşırı miktarda balık avlama izinlerini veren denizcilik bakanı ve satın alma yolsuzluğuna imza atan sağlık bakanının hüküm giymesini sağlaması önem taşıyor ama maden çıkarma ve toprak kullanımıyla ilgili devletin en üst düzeyinde dönen dolapların yanında devde kulak kalıyor. Kamara devletin kendi eliyle ülkeyi esir etme tehlikesine dikkat çekiyor. Hiçbir anlaşmanın kanunun üzerine geçmemesi için uğraş veriyor. Fakat işi zor çünkü çabaları yüzünden Kamara’ya karşı düşmanca tavırlar besleyen sadece yabancılar değil, cumhurbaşkanlığı ve meclisten de bazı kişiler de husumet gösteriyor. Ancak bunun nedenlerini anlamak güç değil. Zira zihniyet değişmedikçe hukuk araçlarının eski tip devlet anlayışı, adam kayırmalar ve yolsuzlukların üstesinden gelebilmesi pek mümkün olamıyor.

Belli ki Sierra Leone halkı için sadece kendi menfaatleri peşinde koşan Lübnanlı patronlar, yeni gelen Çinli işadamları, çok uluslu büyük şirketler ve ansızın ortaya çıkan Frank Timis gibi paralı güçlerle mücadele etmekten ve hukukun üstünlüğünü sağlamaktan başka çare yok.

–MALİ–

Çin’in Afrika ülkelerinden bazılarında daha yoğun ilgi göstermesinin nedeninin, sahip oldukları doğal kaynaklar olduğunu bilmek Çin ile ilgili “agresif tavırlı yeni süpergüç” şeklindeki basmakalıp düşüncelerimizi besliyor. Yeryüzündeki maden yataklarını bloke etmek için her şeyi yapabileceğini düşündürüyor. Fakat orta ölçekli bir altın endüstrisinden başka kayda değer madeni bulunmayan Mali bile Çin’in ilgisinden mahrum değil. Dünyanın en fakir ülkelerinden olmasına rağmen, onurlu ve istikrarlı bir demokrasi olmayı yıllardır sürdüren Mali, kıt kaynaklara ve çoğunlukla Müslüman nüfusa sahip bir ülke. Şimdiye dek dış güçlerden zorla yardım alma gibi bir dış politika benimsedi. Mesela İslam dayanışmasının göstergesi olarak Suudi Arabistan’a büyük bir köprü yaptırdı. Mali’nin İslami terörizmin yayılmasını önlemek üzere Amerikan ordusu ile işbirliği yapmaya istekli olması ve örnek demokrasisi ABD’nin cömert bağışlarına neden oldu. Bu arada bu durumu kıskanan eski sömürgeci güç Fransa diğerlerine yetişmek için ekonomik yardımını katladı. Son zamanlarda ise işler karıştı. Nüfuzunu artırmak için ülkeyi hediyelere boğmuş olan Kaddafi, idari ofis binaları inşa ettirdiği açılışı yapılamadan devrildi. Ardından ülkenin kuzeyinde ayaklanan Malili isyancı gruplar, şeriat getirmeye kalktı. Çok geçmeden ülkenin seçilmiş hükümeti, genel seçimlerden az önce subayların yaptığı bir darbeyle devrildi. Bir zamanların Fransız Sudan’ı 1960 yılında bağımsızlığını kazandığında daha, sınırlı bir nüfusa ve güce sahip Fransa’nın emellerine ulaşamayacağı belli olmuştu ama Ocak 2013’te İslamcılar bozguna uğratmak ve Mali’nin toprak bütünlüğünü korumak için Fransa duruma müdahale etmeden duramadı. Başka bir açıdan bakacak olursak, 2011’de Kaddafi’nin devrilmesi sırasında onbinlerce Çinlinin Libya’yı terk edebilmesi için gemi gönderen Çin’in de ileride menfaatlerinin kök saldığı yerlerde meydana gelen acil durumlara müdahale etme ihtiyacı duyacağını öngörmek işten değil.

Eskiden ufacak bir yer olan başkent Bamako, Afrika'da en hızlı büyüyen şehre dönüştü. Hepsi Çinli şirketlerin eseri olan muazzam genişlikte bulvarları, devasa trafik kavşakları, inşaat sahaları dünyanın en hızlı büyüyen altıncı şehri konumunda. Öncelikle dikkat çekici bir elçilik binası inşa ettiren Çin'in Mali'ye son dönemde yaptığı en büyük yatırımlardan biri de Nijer Nehri üzerine kurulan üçüncü köprü ve onun bağlandığı hastane kompleksi oldu. Çin'in yumuşak güç olma yolundaki niyeti, köprü geçişlerini ücretsiz yapmasından da anlaşılabilir.

Afrika'nın diğer yerlerinde olduğu gibi Çin etkisi, Mali'de de borç veya hediye verilmiş olsun fark etmez Çin'in finanse ettiği projelerle başladı. Kontratları biten şirketler, piyasada kalmaya devam ederek Dünya Bankası ve Afrika Kalkınma Bankası gibi kuruluşların inşaat ihalelerine en düşük tekliflerle girmeye başladı. İrili ufaklı Çinli şirketler, kah nakliye masraflarının amorti edilmesinden kah ithalat vergisi imtiyazlarından yararlanarak çokuluslu sabit pazarı adeta ele geçirdi. Küçük otel işletmeciliği, toptan ve perakende ticaretinde aktif olan Çinli göçmenlerin sayısı günden güne arttı.

Kıtada nüfus artışı en yüksek olan Mali'nin günümüzde 15 milyon olan nüfusunun yüzyıl sonuna gelindiğinde 80 milyona çıkacağı öngörülüyor. Bu tahminler, cılız topraklardan ve yağış kıtlığından mustarip bölgede %30'larda seyreden okuryazar oranı da göz önüne alındığında yeni bir sefalet yaşanacağı anlamına geliyor. Bu olağandışı büyümeye bağlı olarak hızla kentleşmeye devam eden Mali toplumunda mühim bir orta sınıf meydana çıkmaya başladı. Bunu fırsat bilen Çinli inşaatçılar kolları sıvadı. Çinli şirketler de kıtanın her yanında farklı uluslardan yabancı şirketlerin kanunu atlatıp geniş araziler veya değerli kaynaklar üzerinde kontrol sağlamak için kullandığı benzer yöntemlere başvurarak resmi yetkililere, yerel liderlere rüşvet veya hediyeler vermeyi ihmal etmedi. Son yıllarda Çin'in Mali'ye verdiği borçlar 200 ile 500 milyon dolar arasında. Bu meblağ elde edilen çıkarların inşaat sektörünün çok ötesinde olduğunu gösteriyor.

BM İnsan Hakları izleme komisyonunda çalışmış olan bir arkadaşım Tiebile Drame ile bulduğumda ülkesinde işlerin ne kadar gelişigüzel idare edildiğinden; yakın olmalarına karşın ne Arap Dünyasıyla ne de Uzakdoğu ülkeleriyle ilgili herhangi bir politikaları olmadığından yakınyor. "İkinci ve son dönemini bitirmek üzere olan cumhurbaşkanı Amadou Toumani Toure'nin Çin ile ilişkileri gayri resmi bir şekilde şahsen yürüttüğünü anlatıyor. Zamanla kamuoyu muhalefeti nedeniyle hükümet frene basmak zorunda kalmış olsa da, yakın çevresinin de Pekin ile ilişkilerden nemalandığı biliniyor. Ona göre Çin'in motivasyonu Mali'de inşaat yapmaktan ziyade tarım arazilerini ele geçirmek. Devlet, arazileri Çinlilere sattığı için köylüler zorla yerinden ediliyor.

Afrika kıtası dünyada işlenmemiş ekilebilir arazilerin %60'ına sahip. Bazı eleştirmenler Çin'in Afrika'daki tarım arazilerini ele geçireceğine dair alarm verirken, Çin'in bu alanda en büyük yatırımcılardan olmadığını; diğer Batılı güçlerin çoktan Afrika topraklarına göz dikmiş olduğunu unutup. Bu elbette Çin'in Afrika'nın tarım arazilerine ihtiyacı olmadığı ya da amacının kontrol edebildiği kadar toprağı kontrol etmek olmadığı anlamına gelmez. Çin dünya nüfusunun % 20'sine sahip ancak tarım arazilerinde bu oran yalnızca %9. Ekilebilir arazi bakımından Çin'den daha kötü durumda olan diğer ülkeler Mısır ve Bangladeş. Dev inşaatlar, hava kirliliği ve erozyon Çin'in topraklarını tüketmeye devam ededursun, Çin'deki yaşam standardı yükseldikçe 2025'e gelindiğinde gıda gereksinimi günümüz dünyasının açık pazarının sunabileceğinden çok daha fazla artmış olacak. Bu açıdan bakılırsa, Çin'in yapabildiği her yerde yoğun bir gıda üretimine geçmesi büyük olasılık.

Amerikalı diplomatların bu konuda ne düşündüğünü öğrenmek için Amerikan elçiliğine görüşmeye gittiğimde, en basitinden Amerikalı inşaat ve hizmet şirketlerinin Afrika'da iş yapmak için rekabet etmeye istekli olmadıklarını öğrendim. Birçok zengin ülkenin yaptığı gibi ABD de onyıllar önce, projenin teknik şartları yerine getirildiği sürece ülkelere yapılan kalkınma yardımlarının nereye harcanacağına karışmamaya başladı. Bu oyuna yeni giren Çin ise kar gözetten bir yaklaşıma sahip. Altyapı çok önemli ancak tüm sorunların çözümü değil. Altyapı projeleri hükümetlerin önceliklerini yansıtıyor ancak bir ülkenin kalkınmasına yönelik en iyi tercih olamaz. İnşaat projeleri büyük ve görünür oldukları için hükümetler için öncelik taşıyor. İktidarda kalabilmek için bu tip somut projelerden kendilerine pay çıkarıyorlar. Mali Cumhuriyeti dünyada çok ülkede olmayan bir şansa sahip. Nijer Nehri'nin doğal seyri sayesinde pirinç yetiştirmeye elverişli milyonlarca hektar tarım arazisini sulama potansiyeli var. Maalesef şu anda sadece 60 bin hektar kullanılıyor.

Kıtanın diğer tarafında bulunan Etiyopya'da ise tarım arazilerini büyük bir hevesle toplayan Hindistan da kar amacı gütmeyen yanında gelecek için gıda güvenliğini sağlamaya çalışıyor. Öte yandan Pekin yönetimi kıtada 100 milyon Çinliye istihdam yaratma peşinde. Böylece Çinli işsizler iş bulurken, Afrikalılar da tarımsal ürün yetiştirmeyi öğrenecek. Yakın zamanda dünyanın en büyük ekonomisine dönüşecek olan Çin'de milyonlarca insan daha rahat bir hayat istiyor. Çin toplumunun büyük ölçekli planlama ve mühendisliğe inanan ve müthiş sabırlı bir uygarlık olduğu düşünüldüğünde, gelecekte insanların nasıl besleyeceğini acilen garantilemeye çalışmasına şaşmamak gerek. 1990'ların sonunda tarımsal üretimin azalması nedeniyle özel yatırımcılar arayan Mali hükümetinin kapısını ilk çalan Çinlilerdi. Çinliler Mali Deltasında sessizce konuşlandığı verimli topraklardan istifade etmek için doğru zamanı bekleyedursun, gidişatı dünya gıda stokları ve fiyatları belirleyecek. Nakliye masraflarını hesaba katınca, Çinli liderlerin en yakın limana binlerce kilometre uzak olan Mali'de yetiştirdikleri pirinç Çin'de satmak için yatırım yapacağını düşünmek zor. Ancak Afrikalılara ve kıtada yaşayan Çinlilere pirinç satacaklarına şüphe yok. Böylece Çin yurtiçi tüketimi için kazanç sağlamış olacak. Üstelik Afrika hükümetleri üzerindeki nüfuzunu daha da artırmış olacak.

Afrika'da Çinli göçmenlerin gelişine kurban giden sektörlerden biri de tekstil endüstrisi. Popüler Afrika desenleri taklit eden Çin kumaşları ucuz fiyatlarıyla sektörü ele geçirmiş durumda. Pek çok yerde Çinliler inşaat, endüstriyel yönetim, proje genel bakım işlerini üstlenmelerine karşın Afrikalılara bilgi ve teknoloji aktarmadığı için yeni bir yerli Mali sanayii yaratmak için çok az imkan var. Bağımlılık üzerine kurulu bir kültüre dönüşme yolunda hızla ilerleyen Mali'nin girdiği bu çıkmaz, illa ortada organize komplolar ya da kötü niyet olmasını gerektirmiyor. Yakalanan fırsatları yansıtıyor. Bununla beraber bu emperyalizm kadar eski bir sorun. Aslında bu noktada her iki tarafın kazanması söylemine kendini fena halde kaptırmış olan Çin'in de ortaya yeni bir şey konduğu söylenemez.

Mali'de görüştüğüm şeker plantasyonu sahibi Gao Yi 30'lu yaşlarında bir Çinli. Çin'in eskisine oranla daha özgür olduğunu söylüyor. "Batılı ülkelerle karşılaştırılmaz tabii. Ama ona bakarsan, pek çok Batılı Çin'de yaşam hakkında yanlış fikirlere sahip muhtemelen. Çin Komünist Partisinin insanların her adımını izlediğini sanıyorlar. Amerika hakkındaki görüşlerimiz gibi. Herkesin cebinde silahla dolaştığını, her yerin tehlikeli olduğunu sanıyoruz. Çin'de insanların Afrika hakkındaki görüşleri de aynı şekilde. Burada her şey karman çorman sanıyorlar. Sürekli krizlerin

yaşandığı tehlikeli bir yer olduğunu düşünüyorlar. Bunun nedeni haberlerin sadece olumsuz, negatif olaylara odaklanması. Çinlilerin Amerikalılar hakkında böyle düşünmesinin nedeni de bu.”

Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere Mali'nin Çin'in gözünden kaçması mümkün olamazdı. Çin'in Afrika'ya akını, ders kitaplarına girecek bir yayılma örneği. Afrika üzerindeki çıkarları Berlin Duvarı'nın çökmesiyle sönen Batılı ülkeler, dikkatlerini Doğu Avrupa'ya kaydırıldı. Çünkü oradakiler Batı Avrupa ile kökten bağları bulunan, okuma yazma bilen, eğitilmesi kolay toplumlardı ve sermayeye susamışlardı. ABD ise Ortadoğu ve Güney Asya'da bir dizi savaşla meşguldü. 2000'e gelindiğinde hızla büyüyen hırslı Çin dünya sahnesinde göz gezdirip Afrika ile yeterince ilgilenilmediğini farketti. Kıtanın sunduğu madenler ve doğal kaynakların dışında hızla büyüyen pazarları ve gelecekte Çin'in gıda talebini karşılamasına destek olacak topraklarıyla Çinliler için biçilmiş kaftandı.

-GANA-

Batı Afrika'da orta ölçekte bir ülke olmasına rağmen, kıtanın tarihi ve siyasetinde önemli rol oynamış olan Gana, 1957'de İngiliz sömürgesinden kurtulan ilk Sahra-altı ülkesi. Gana toplumu, sömürgecilerin koyduğu sınırları kaldırıp tüm kıtayı birleştirmeyi öngören Pan-Afrikanizm hareketinin öncülerinden sol eğilimli lider Kwame Nkrumah önderliğinde hızla sanayileşmeyi umuyordu. 1961'de Volta Nehri üzerine baraj kuruldu. Afrika'da o zamana dek gerçekleştirilen en büyük kamu projesi olan Akosombo Barajı yeni gelişmeye başlayan yerel sanayiye elektrik temin etmek üzere tasarlanmıştı. Çok büyük ve maliyetli olduğu için eleştirilen baraj halen Gana'nın enerji ihtiyacının büyük kısmını karşılamakta. Nkrumah'nın borç içinde sallanan ekonomisi ve giderek artan otoriterliğinden sıkılan halk birleşince 1966'da devrilen Nkrumah'ın ardından yönetimi muhafazakar sivillerle fırsatçı ve beceriksiz subaylar ele geçirince ortalama gelir düzeyi üç kat düştü. 1980'lerde iktidara geçen genç teğmen Jerry Rawlings önce sol eğilimleriyle ardından ekonomide Batı'ya dönerek kıtada büyük bir dalga yarattı ve geç de olsa demokratik yönetime geçilmesine izin verdi. Demokrasi geleneğinin yerleşmeye başladığı 1992'den itibaren GSMH'sında %5'i geçen artışla Gana, altın, kakao ve son dönemde petrol ihraç ederek hızla büyüyen bir Afrika ülkesi konumuna ulaştı. Çin, diğer Afrika ülkelerinde yaptığı gibi kredi ve yatırımlardan oluşan bir anlaşma paketi hazırlayarak Gana ile masaya oturdu. İlk Gana altyapı karşılığında doğal kaynak verecek gibi görünüyordu. Çin daha önce de Kongo ve Angola ile benzer anlaşmalar yapmıştı. Ancak bu ülkeler petrol ve maden zengini olsalar da demokrasi pratiğinden yoksundu. Çok daha dinamik olan Gana siyasi düzeninde ise kamuoyu gidişatı farklı ve tartışmaya açık şekilde sağduyulu bir yöne çevirdi. Ülkede son dönemde başlayan ticari petrol üretimi doğrudan teminat olarak kullanılmayacak, Angola'da olduğu gibi havuz hesaba konacaktı. Anlaşmaya göre Gana, petrolünü uluslararası pazarlarda satmakta serbest olacak ancak ödemelerini geciktirdiği takdirde, Çin yasal olarak üretimden kar payı alma hakkına sahip olacaktı.

Aslında Gana toplumu, ulusal karakterine yerleşik olan müzakere ve açık diyalog geleneği sayesinde Afrikalıların Çin'e bakış açısını çok iyi ifade ediyor. Yıllarca Dünya Bankası'nda çalışan, Ruanda'da soykırım sonrası dönemde görev yapmış olan ve son olarak Liberya hükümetine danışmanlık yapan dostum Edward Brown da aynı fikirde. Şimdilerde kalkınma ve ekonomi alanında bir düşünce kuruluşu olan Afrika Ekonomik Dönüşüm Merkezi (ACET) bünyesinde

ekonomik politikalar ve gelişmeye yönelik konularda uzmanlık sunan Brown'a göre Gana, tüm Afrika ülkeleri arasında en iyi konumda. Gelişmekte olan doğal kaynak zenginliğinden ve yeni ortak Çin'in sağlam bir kalkınma politikası gütmeye hevesli olmasından faydalanabilecek durumda. Bunun sebebi olarak Gana'nın giderek sağlamlaşan demokrasisi, göreceli açık zihniyeti ve şeffaflığının yanında hızla büyümekte olan orta sınıfı gösterilebilir. Fakat Brown Gana ile ilgili olarak saydığımız tüm avantajlarına karşın, Çin ile ilişkilerin sonucundan pek umutlu konuşmuyor. Üstelik dönemin Gana Cumhurbaşkanı John Atta Mills, tam o sırada Pekin'den 13 milyar dolarlık bir kredi paketiyle yeni dönmüş olduğu halde. Bu miktarın birkaç ay içinde resmileşen 3 milyar dolar değerindeki ilk partisi bile ülkenin bağımsızlığını kazandığından beri aldığı kredilerden çok daha yüksek. Örneğin Dünya Bankası'nın bir kolu olan ve kıtaya en çok borç veren kurumlardan biri olan Uluslararası Finans Kurumu 2011'de tüm Sahra-altı ülkelere toplam 2.2 milyar dolarlık kredi çıkardı. Eşlik eden prosedür ve bürokrasi de dikkate alındığında, Batı'ya kıyasla Çin'den kredi almanın çok daha kolay olduğu da kendiliğinden ortaya çıkıyor. Dolayısıyla Afrika ülkelerinin yönetimlerinin küresel finans sisteminin klasik liderleri yerine Çin alternatifini değerlendirmesi gayet anlaşılır.

Çin'in son dönemde Gana için ayırdığı yatırım paketi doğalgaz boru hatlarından hidroelektrik santrallere çeşitli projeleri kapsıyor. Brown'a bu konudaki yorumunu sorduğumda şu cevabı alıyorum. "Bu tip paketlerle ihalelere Çinli şirketlerin girdiği düşünülünce esasında Afrika tarafı için anlamlı bir girdi içermiyor. Bakanlıkların da bu anlaşmaları inceleme kapasitesi maalesef yok. Risk, finans ve maliyet-kazanç analizi gibi değerlendirmeler yapılmıyor dolayısıyla devlet bu meselede stratejik bir vizyon izleyemiyor. Yatırımlar büyümeye yol açacak mı? Toplumunu dönüştürücü etkisi olacak mı? Üretkenliği artıracak mı? Tekstil gibi bazı sektörlerdeki gerilemeyi durduracak mı? gibi soruların yanıtı belirsiz."

Hükümetin bütçe projeksiyonlarında beceriksiz olduğundan yakınan Çinli müteahhit Zuo'ya göre Çinli şirketlerin ihalelere düşük fiyatla girmesinin nedeni işi almayı garantilemek. "Halihazırda işgücünü ve ekipmanını Çin'den getirmiş olmanın yarattığı bir mecburiyet adeta. Yani daha fazla pazar payı istediğimizden değil, insanlarımıza iş vermeyi sürdürebilmek için daha çok pazara ihtiyacımız olduğundan." Çoğu zaten kamu şirketi olan yol inşaat firmalarının işçileri işten çıkarması, Çin için ülke içinde daha büyük sorunlar yaratabilir. Projeyi kısa zamanda bitirmeye çalışmak da kalitenin düşmesine yol açabiliyor.

Ekonomik İlişkiler adlı bağımsız bir düşünce kuruluşunda uzman ekonomist olan Kwadwo Tutu benzer kaygıları dile getiriyor. "Ülkeler hayırsever olamaz. Tıpkı işadamları gibi sadece kendi menfaatleri için çalışırlar ve eğer kurallarınızı koymazsanız sizi kandırırlar. Afrika ülkeleri için en güvenli yol kendileri için avantajlı koşullar yaratmak üzere müzakere etmek." Çin'in kazan-kazan sloganından, zengin bir ülke değil de üçüncü dünyanın bir parçası olmaktan dem vurmasıyla alay eden Tutu'ya göre bu söylemin gerçekte hiç alakası yok. "Çin gelişmekte olan bir ülke değil. Buna inanmak için aptal olmak lazım. Çinli yetkililer iklim değişikliğiyle ilgili zirvelerde aynı savı öne sürdüklerinde çok kızıyorum. Öte yandan Gana gibi ülkelerin yatırıma ihtiyacı var ve bu yardımı Batılı ülkelere alamıyor." Gana'nın Çin ile ilişkilerinde kendi kurallarını koyup koyamayacağını sorduğumda, ülkenin geçmişinden bahsetmeye başlıyor. "1960'larda şahane bir altyapımız vardı. Özellikle demiryolları şimdi berbat durumda. 1980 ve 90'larda yabancı yatırımların peşinde koştuk. Koşulları cazip hale getirdik. Oysaki çabalarımız tarıma yönelmeliydi. Şu anda daha önce

çıkardığımızın on katı maden çıkarıyoruz ama karşılığında aldığımız ücret çok düşük. Madenciliğin sosyal ve çevresel tüm etkenlerini denkleme katacak olursanız elimize kalan %10'luk bir oran. Üstelik madenlerimizi de alıp götürüyorlar. İstesek de 10-20 yıl sonra gidip başka ülkeleri sömürecek şirketler oluşturacak teknik ve girişimci bir zemin hazırlayamayız. Böyle devam edersek, yeni keşfedilen petrol yatakları da tükenecek ve çocuklarımıza hiçbir faydası olmayacak.”

Sonuçta ortakları ister Çinli ister Batılı olsun pasif taraf hep Gana oldu. Eskiden Dünya Bankası'nda Gana temsilcisi olarak görev yapmış olan Albert Ossei, Afrika'nın bir kaldırıca ihtiyacı olduğu kanısında. “Afrika ülkelerinin kendilerine yarayacak anlaşmalar yapabilmesi için Çin ile tek başlarına müzakere etmeyi bırakmaları gerek. 44 ülke bu konuda birleşirse, Çin ile yapılan anlaşmaların koşulları Afrika lehine değişecektir. Hatta kendi aralarında ticareti geliştirecek altyapıyı bile Çinlilerden talep edebilirler. Çin'le ilişkiler Afrika'nın Batı ile ilişkilerinde de eşitlik ve denklik sağlamakta etkili olmalı. Batılı şirketler, Çinlilerden şikayet edeceklerine Afrikalıları yetiştirip şirketlerinde daha fazla istihdam sağlamalıdır.”

IMANI adlı düşünce kuruluşunun kurucuları Kofi Benti ve Franklin Cudjoe ile görüşmemizde konuştuklarımız da daha önce anlatılanlarla paraleldi. Çin devletinin soru sormadan para dağıtmasından hoşnut olan Ganalı elit kesimin Çin'i geleceğin anahtarı olarak gördüğünden bahsediyorlar. “Ancak soru sorması gereken biziz. Çin yandaşı ya da Çin karşıtı değiliz. Yalnızca Çin ilişkimiz ülkemize fayda sağlasın istiyoruz. Bu da kendi kendine olacak değil. Çin'in stratejisi var ama bizim yok. Bu yüzden bizden yararlanıyorlar. Kötü oldukları için değil biz akıllıca davranmadığımız için,” diyorlar. Çin'in kıtaya olan ilgisinin siyasi etkisine gelince, Pekin'in yatırımlarının despot liderlere yaradığını ve aydınların susturulmasına yardım ettiğini savunuyorlar. “Doğal kaynaklar tükeniyor ama insan kaynakları gelişmiyor. Artık Afrika'nın dünyanın kalanıyla yaptığı büyük takaslarda ne kazanıp ne kaybettiğini iyi hesaplaması gerekiyor. Gün gelecek kaynaklarımız tükenecek. Doğal kaynaklarımıza karşılık maksimum bedel ödenmedikçe insanlarımızı yetiştirmemiz mümkün değil. Çin'in bize Batı'dan daha çok ihtiyacı var. Nüfusu yaşlanan Batı'nın da insanlarımıza ihtiyacı var.”

Güney Afrika'dan sonra en büyük altın üreticisi olan Gana'da Çinliler yasal ve yasa dışı yollarla altın arama faaliyetlerini sürdürürken ormanları kesip doğayı cıva ile zehirliyorlar. Çinlilerin rüşvet ve yolsuzluğa meyilli olduğu ve daima ucuza kaçtıklarıyla ilgili hikayelerin haddi hesabı yok. Mesela Çinlilerin inşa ettiği Ulusal Tiyatro'nun birkaç yıl içinde çatısı akmaya başlamış. Genellemek doğru olmasa da, Çinlilerle ilgili algı bu yönde ve sağlam dayanakları var. Güncel göstergelere bakıldığında Gana yeni keşfedilen petrol ve doğalgaz yataklarıyla yükselişe geçmiş görünüyordu. İşgücü ve sanayii açısından genç nüfusu, yerleşmiş demokratik düzeni, sandıktan her defasında farklı iktidarların çıkması gibi nedenlerle ülkenin uluslararası imajı o kadar olumluydu ki Obama Afrika gezisinde ilk olarak Gana'yı ziyaret etmişti. Büyük miktarda sermaye yatırmak üzere bekleyen Çin'den başka büyük yeni oyuncular da fırsat kolluyordu. Böyle bir durumda eğitimli kesimin ülkenin halinden memnun olacağını sanırsınız ama durum pek öyle değil. Ne yaptığını bilmeyen, herhangi bir hedefi olmayan, vizyonsuz liderlerden kurtulmadıkça ülkenin gidişatının düzelmeyeceği kanısındalar. Yine de sivil toplum eylemcileri yılmadan çalışmaya devam ediyor. Yönetimden daha iyi performans, hesap verebilirlik, açıklık ve dürüstlük talep ediyorlar.

Demokrasinin fark yarattığına çok kez tanık oldum. Senegal'de değerli gayrimenkuller üzerine şaibeli anlaşmaların iptalini; Zambiya'da madencilerin maaşlarının yükseltilmesini sağladı. Bu

bağlamda STK'ların rolü ve diyalogun önemi çok büyük. Ganalı sivil eylemcilerin kazanımlarından örnek vermek gerekirse baraj inşaatına direnen köylülerden bahsetmeden olmaz. Kıtada toplam 70 baraj projesine imza atan Çinli Sinohydro şirketinin inşa ettiği Bui Barajını Çin'in Gana'da sürmekte olan en büyük projesi. Yap-İşlet-Devret modelinin uygulandığı projede müteahhit şirket yatırım maliyetini çıkarıncaya kadar barajı işletecek. Çin'in kıtadaki diğer anlaşmalarına benzer şekilde Gana maliyetin bir kısmını kakao ile geri ödemek zorunda. Baraj nedeniyle boşaltılacak köylerde yaşayanları harekete geçirmek isteyen sivil eylemciler, yerel halkı bilinçlendirerek, daha önce başka bölgelerde yerleri değiştirilmiş olan köylülerin çektikleri sıkıntıları görmeleri için turlar organize ederek haklarını aramalarını sağladı. Bunun başarılmasında dürüst ve eğitimli kabile lideri Bui Kralı Wuo'nun değerli katkısı çok önemli. Gerek toprak anlaşmaları gerek yönetimle yapılan müzakereler olsun Afrika'da köylülerin kandırılmasında, haklarının çiğnenmesinde çoğu eğitimsiz olan kabile liderlerinin payı büyük. Ne yazık ki kendi imtiyazlarını ve prestijlerini artırmak için parayla ya da hediyelerle kolayca manipüle edilebilir durumdadılar. Basmakalıp kabile liderlerinden oldukça farklı olan Kral Wuo gibilerin de hakkını vermek lazım. Üniversite mezunu, mükemmel İngilizce konuşan Bui Kralı, devletin halkı için daha iyi koşullar sağlamasını garantilemiş. Gana hükümeti ile yaptığı anlaşmaya göre Çinli müteahhitlerin Bui halkı için konut, okul yaptırmasını sağlamış. Köylüler tazminat da almışlar ancak Kral Wuo baraj elektrik ürettiği sürece, kazancın yerel halkla paylaşılmasında ısrar etmekte yerden göğe haklı. Sonuçta akıllı selim bir yönetici gelecek nesillerin hakkını da aramayı bilir.

—TANZANYA ve NAMİBYA —

1970'lerde Mao yönetimi altında inşa edilen TAZARA demiryolu hem Çin'in kıtaya olan dayanışmasını hem de nüfuzunu artırma niyetini ortaya koymasından önemliydi. Ancak daha önemlisi, Çin'in tek bir hamleyle daha evvel ABD ve SSCB'nin baskın olduğu oyuna dahil oluvermesini sağlamıştı. Tanzania deniz kıyısındaki ekonomi başkenti Dar'a bağlanan yol şehrin kaderini değiştirdi. Dar'da yaşayan Çinlilerin sayısı her geçen gün artmakta. Şimdiden küçük ölçekli ticareti ele geçirmiş durumdadılar. Hükümetin Çinlilere neden bu kadar hak tanıdığını sorgulayan sendikalar yetkililerden yanıt alamamaktan şikayetçi. Çinlilerin göçü gizlemek için hükümete çeşitli yardımlarda bulduklarını düşünüyorlar. Yasaları bilmezden gelen Çinlilerin işçilere sendika hakkı tanımadığını söylüyorlar. Şartlar değişmezse 10 yıl içinde tüm Tanzania ekonomisini Çinlilerin devralacağından korkuyorlar.

Atlantik kıyısında yer alan Namibya için Afrika'ya Çinli göçünün başatı denebilir. Başkent Windhoek'e vardığımda otuzlu yaşlarda bir işadamıyla buluştum. Hou Xuecheng beni arabasıyla alıp Çinli işadamları derneğine götürdü. "Çin'de kalsaydım bunlara asla sahip olamazdım," diyerek bana park yerinde duran cip, son model bir lüks araba ve diğer araçlarını gösterdi. Çiftçi bir aileden gelen Hou, patron olmak istediği için anavatanını terk etmiş. Karısı Çin'de kalmış. Şimdi Namibyalı bir kadınla evli. Çinli göçmenler arasında işlerini kolaylaştırmak için yerlilerle yapılan sahte evliliklere sık rastlanıyor. Çin toplumunun baskılarından sıkılıp kaçanlardan biri olan Hou, Çin'de acımasız bir rekabetin hüküm sürdüğünü anlatıyor. Nüfus kalabalığından ne kamusal ne özel alanda yer kalmadığından yakınıyor. Hava kirliliğinin feci boyutlara ulaşması, gıda güvenliğinin olmaması da cabası. Çin'in hızlı büyümeyle ilgili nefes kesici hikayesini bilmeyen yok fakat ülkedeki gidişatın göçe yol açtığı şüphesiz. Hou gibiler Çin'de basamakları tırmanamayanların ya da

yeterince yükselmediğini hatta ezildiğini hissedenlerin şansını bir de Afrika'da denediğinin somut kanıtı.

Angola sınırına yakın Oşikango'da kurulan Dragon City her şeyiyle bir Çin kasabası. Ejderha kenti anlamına gelen yerleşimin tapusu da Çinlilere ait. Geçmişte siyahların madencilik, bankacılık ve sigortacılık gibi sektörlerde çalışmadığı apartheid döneminin acısını çekmiş olan Namibyalılar, tecrübelerine dayanarak bu tip kasabaların çoğalmasını istemiyor. Aslında Oşikango gibi Çinlilerin ihracatını kolaylaştıran sınır ticari bölgeleri, asırlar önce Avrupalı güçlerin Afrika'nın batı kıyılarında kurduğu ticaret merkezlerinden farklı sayılmaz. Sömürgeciliğin henüz en başında kurulan bu yerlerin amacı, Afrikalıların yabancıların yaşam tarzı kadar parlak alet edavatlarına karşı iştahlarını kabartıp yeni pazarlar yaratmaktı. Zamanla kredi ve borç vermeye başladılar. Tam gaz sömürgeciliğe geçiş ise yerli halkların din aracılığıyla ideolojik açıdan yumuşatılmasını bekliyordu. Avrupalıların sayısının artmasıyla güç dengelerinde meydana gelen değişimler ve güvenliğin artırılması meselesi de aynı amaca hizmet ediyordu. Afrikalılar başlarına geleni anlayana kadar iş işten geçmişti.

Çin'in izlediği yol da tamamen aynı değil ama çok benzer. Ülkelerine akın eden Çinli işçilerin ve tüccarların yasalara uymadığını, devlet adamlarının Çinlilerin isteklerini yerine getirdiklerini gördükçe yerli halk güçsüz kılınmış hissediyor haliyle. Zaten Namibya'da kime sorsan aynı endişeleri taşıyor. Çünkü ülkeyi yönetenlerin vizyonu olmadığını farkındalar. Çinlilerin menfaatine ülkeyi sattığı, yolsuzluk yaptığı için hükümeti, Çinlilerin hediyelere boğduğu siyasi eliti suçluyorlar. Aslında Namibya'da çok sıkı olan çalışma yasalarından Çinli şirketlerin adeta muaf tutulduğunu savunuyorlar. Wikileaks'e sızan ihale ve rüşvet olayları, üst düzey devlet adamlarının çocuklarına Çin üniversitelerinde verilen burs skandalı, Çin devlet başkanı Hu Jintao'nun yönetimindeki Nuctech şirketinin ihale skandalı vs. Dahası, tıpkı Namibya'nın iktidar partisi SWAPO gibi Afrika ülkelerinin çoğu ülkenin kurtuluş savaşını kazanmış olan partilerce yönetiliyor. Yönetimler de Çin çıkarlarına uygun biçimde davranıyor. Aynı şikayetler tüm kıtada yankılanıyor.

–SON SÖZ–

Açıkça ilan edilmemiş de olsa Afrika üzerinde yumuşak güç kurmaya yönelik bir küresel yarış olduğunu kavramak zor değil. Amerikalılar, Afrikalıları tutum ve değerleri yüzünden sürekli sindiriyorlar. AIDS'e karşı korunma, aile planlaması, yatarken cibinlik kullanılması gibi konularda sürekli gözdağı veriyorlar. Afrika'nın her köşesinde farklı kuruluşların mesajlarını taşıyan büyük panolara rastlamak sıradan. Sulak alanların korunması, bulaşıcı hastalıklarla mücadele vb. hakkındaki mesajlar uluslararası yardım kuruluşlarına ait. Çinlilerin ilanları ise stadyum, karayolu, havaalanı vb. daha somut ve büyük şeylere odaklı. Ekonomik gelişme yolunda Afrikalılarla el ele yürüdükleri iddiasındaki Çinliler bu mesajı devasa panolarla yaymak konusunda ısrarcı. Fakat, elbette ülkelerin gelişmesi beton dökmekle, bina dikmekle olmaz. Toplum için sözde dev proje uygulamalarını hatırlatıp durmaktan çok daha fazlasını yapmak gerekir. Yapıldıktan kısa süre sonra eskiyen köprülere, yağmurdan sonra asfaltı bozulan yeni yollara bakılacak olursa, Çinlilerin taahhüt ettiği çok şey lafta kalıyor. Düşük ihalelerle girdikleri projelerin maliyetini karşılamak için malzemenin kalitesini düşüren müteahhit şirketlerin yaptığı yollar, binalar kısa sürede yıpranıyor.

Çin'in Afrika kıtasına gösterdiği ilgiyi ele alırken kapsamlı düşünmek gerektiği kesin. Öncelikle cömertçe yapılan herhangi bir bağış tam olarak anlamak için önce hayırsevere ne fayda sağlayacağına bakmak lazım. Emperyalizmde kaçınılmaz olarak yabancı egemenliği işe karışır ve hedef toplumun veya yönetimin önemli ölçüde değiştirilip, aniden veya kademeli olarak direncini kaybetmesiyle sonuçlanır. Japonya Kore'yi ele geçirdiğinde yazan Peter Duus durumu çok güzel ifade eder. **"Emperyalizm, dış etkiye karşı kendisini savunamayan, daha zayıf daha az örgütlenmiş veya daha az gelişmiş bir toplum veya devlet gibi kullanabileceği bir kurban ister."** Sanayileşmeye bağlı olarak Avrupa ile dünyanın geri kalanı arasındaki teknolojik güç dengesinin bozulması sayesinde Batı'nın hızla toprak ele geçirip egemenlik kurması mümkün olmuştur. **Afrika, Güney ve Güneydoğu Asya ve Okyanusya'da yaşayanlar Batılı askerlerin makineli tüfeklerine bir nebze karşı koyabildiler ama artık dokuma makinelerine ve Batılı tacirlerin etkisine dayanabilmeleri mümkün olamamıştır.** Uzak pazarlara nüfuz etmek siyasi egemenlikle paralel ilerlemiştir.

Söz konusu Çin olunca birçok kişi, bu örneklerle benzeşmediğini düşünebilir. Ne de olsa Japonya gibi namı doğrularak Asya içlerine girmeye çalışmıyor ya da Batılı ülkeler gibi fethetme nihayetinde hakimiyet kurma gibi amaçlarla küresel pazarları zorlamıyor. Şimdiye dek Pekin'in de vurguladığı gibi Çin'in Afrika ile ilişkisinde kolonilere yer yok. Afrika'nın büyük kısmında hükümetlerce hoş karşılanan Çin devletinin barışçıl davrandığı tartışmasız ancak bazıları için balayının bittiğini gösteren işaretler günden güne artıyor.

Çin'in deniz aşırı emellerinin, kendileri gibi sömürge kurbanı olan ve kalkınma yolunda ilerleyen Afrikalılarla kardeşçe bir dayanışmadan kaynaklandığını öne sürse de, Afrika'nın sayısız köşesinde tanık olduğum kadarıyla gelişigüzel bile olsa yeni bir Çin imparatorluğu yükselmeye başladığı ortada. Şunu akılda tutmalıyız; imparatorluk dediğimiz şey, zaman içinde koşullara bağlı olarak biçim açısından muazzam değişmiştir. Örneğin 16. Yüzyılda ve 17. yy. başlarında Portekiz, İspanyol, İngiliz ve Hollanda devletleri dünya çapında sömürgeci ticaret merkezleri kurdular. O zamanlar, denizaşırı ülkelere hakim olma veya yabancı halkları yönetmeye yönelik yasaklayıcı eğilimini pek az dert ettiler. Yaklaşık bir asır sonra demiryolu ve gelişmiş silahlar gibi orantısız teknolojik avantajlar Avrupalıların lehine oyuna dahil olunca, Batılı ülkeler denizaşırı toprakları kapışma çılgınlığına kapılmıştır. İngiliz Tarihçi Eric Hobsbawm 1876-1915 arasında yeryüzünün çeyreğinin yarım düzine ülke arasında pay edildiğini söylerken tam da bundan bahsetmektedir. Geç Batı Emperyalizminin tarihinde bile koloniler apaçık sömürgeler, dolaylı yönetimler, etki alanları, çeşitli mandalar gibi farklı isimlerle anılmıştır. Hatta yine Batı'nın bulup Çin'in de kullandığı imtiyaz anlaşmaları yabancı kontrolünde ticari ve idari bölgeler yaratmıştır. Bu kalıplara uymamasına karşın Çin'in Afrika ile var olan ilişkisini tarihsel yaklaşımlara bağlayan önemli özellikler var. Emperyalizmin tutarlı bir belirleyici özelliği, özellikle son dönemde kendini gösterdiği biçimlerinde çarpışan güçler arasındaki siyasi ve ekonomik rekabetin birbirine bağlı oluşu. **Egemenlikle ilgili herhangi bir küresel hırsı inkar etmesine rağmen Çin de apaçık biçimde küresel üstünlük için birileriyle mücadele ediyor.** Bunun izlerini Afrika'nın her yerinde sürmek mümkün. Pekin, adeta Çin'in gücünü, nelere kadir olduğunu insanların gözüne sokmak istercesine dev projelere yönelerek sözümona hayırseverliğini gösteriyor. Kıtada 42 stadyum 54 hastane yapmış olmakla böbürleniyor. Çin'de İngilizce yayınlanan bir gazete haberi bunun arkasındaki motivasyonu özetliyor: "Son onyıda Çin'in Afrika yatırımları 75 milyon dolardan 2.9 milyar dolara çıktı. Çin etkisi her yerde."

Lusaka’da görüştüğüm Çin büyükelçisinin hafif alaycı ifadeleri de bu sembolik rekabeti belli ediyor. “Amerikalıların inşa ettiği yol veya hastane yok. Onların topluma katkısı seçimler için sandık görevlisi yetiştirmek.” Oysa ABD’nin 2004’ten bu yana sadece Zambiya’da PEDFAR programıyla HIV mücadelesine harcadığı miktar 1,5 milyar dolar. 500 bin kişinin tedavisini sürdüren program sayesinde virüsün bulaşma oranı onyıllık süreçte önemli ölçüde düştü.

Çin’in rekabetçiliği ve nüfuz arayışı Afrika medyasına yaptığı yatırımlardan da anlaşılabilir. Çin devletinin resmi yayın kuruluşu CCTV, Nairobi’de bir televizyon kanalı kurmakta. China Daily gazetesi Afrika Weekly adıyla kıtayı konu alan haftalık bir dergi yayınlıyor. Pekin, Alliance Française veya Goethe Enstitülerine benzetebileceğimiz Konfüçyüs Enstitülerinin Afrika’ya yayılmasını finanse ediyor. Çince öğretim amacı güden bu kurumların Afrika ülkelerinin yararına olacağı aşikar. Yine de tüm bunları değerlendirirken, Pekin’in açık ve ezeli amacının nüfuzunu arttırmak olduğunu yadsımak naiflik olur.

Çin’in kıtadaki faaliyetlerinin özellikleri incelendiğinde geçmiş imparatorlukların kalıplarına rastlamak olası. Sömürgeci büyümenin en azgın dönemine yol açan yalnızca silahlar değil, 18. Yüzyıl ortaları ve 19. Yüzyıl başları arasında küresel ticaretin eşi görülmemiş boyutta yayılmasıydı. Batı’nın yeni imalat merkezlerinin bu muazzam büyümeyi devam ettirebilmesinin tek yolu yarattıkları yeni pazarları mala boğmaktı. Bu da yeni bir altyapı gerektiriyordu. Dünya çapında limanların, demiryollarının, karayollarının ve sonradan başkent merkezlerine dönüşecek idari bölgelerin kendi çıkarlarını güden Batılılar tarafından yapıldığını unutmamak lazım. İmalat sanayiine sahip güçlerin mallarını üretebilmek için uzak yerlerden hammaddelere ihtiyaçları vardır ve aynı zamanda ürettikleri malları dolaşıma sokmaları gerekir. Bu noktadan bakıldığında, neredeyse otarşiyle yönetilen Çin’in bir kuşakta aniden yükselip gezegenin fabrikasına dönüşmesi tesadüf değildir. Üstelik dünyanın hem demografik hem ekonomik açıdan en hızlı gelişen bölgesi hem de büyük oranda doğal kaynak zengini olan Afrika’da fazlasıyla iddialı bir biçimde altyapı mimarlığına soyunması da rastlantı olamaz.

Yine de geçmişteki imparatorluk kalıplarıyla çarpıcı biçimde paralellik gösteren özellik buradaki insan hareketi yani göçtür. **Kimse son yıllarda toplam kaç Çinlinin Afrika’ya göç ettiğinden emin olamasa da en az 1 milyon kişi olduğu tahmini oldukça düşük kalıyor. Bu rakamların artacağı su götürmez bir gerçek.** Ayrıca bu boyuta ulaşmış bir göçmen akını, muhtemelen göç ile kurulan imparatorluk hikayesinin son bölümlerine denk düşer. Portekiz, Mozambik’e yerleşimci göndermeye 16. Asırda başlamıştır. Lizbon işine gelecek bir düzen görüntüsü yaratmak için gayet ucuz bir yol seçmiş; kapsamlı bir idareciliğe girişmektense, yeni ticaret alanları açmakta yerleşimcilere güvenmiştir. Ayrıca dünya tarihinde buna en yakın örnek 1930’larda Japonya’nın 1 milyon vatandaşını kuzeydoğu Çin’de Mançurya’ya yerleşmeye göndermesidir. Gerçekleşmemiş olsa da, Tokyo’nun asıl planı esnaf, çiftçi, girişimci gibi mesleklerden beş milyon Japonu Mançurya’ya yerleştirmek; böylece anakarada sömürge toplumuna hakimiyeti garantileyecek bir Japon nüfusu oluşturmaktı. Ancak bu kesinlikle provokasyon niyetiyle yapılmadı. İmparatorluk başkenti Tokyo ve kuzeydoğu Çin’e göçen Japonlar Mançurya’yı verimli topraklarıyla modern tarımla işlenmeyi bekleyen bir bereket bölgesi olarak efsaneleştirmişlerdi. Yeryüzündeki cennete dönüştürmek için o zamanın anlayışıyla iki tarafın da kazanacağı bir işe girişmişlerdi. Japonya’nın kendi deyimiyle çok daha yoksul ve düzensiz olan Çinli kardeşlerine açtıkları modernite ve medeniyet yolunu açacaklardı.

Bu örnekler her ne kadar birbirinden farklı olsa da, her ikisi de Çin ile Afrika ilişkisine benzerlik taşımakta. Modern sömürge yönetimi anlayışı henüz geliştirilmeden önce, Portekizliler uzaklarda bir diaspora halkının olmasının avantajlı ticaret ağları kurulmasına, siyasi nüfuzun yayılmasına yol açacağını anlamıştı. Hatta toplumdaki marjinal kesimlerden kurtulma ve bir bakıma bu kesimlere de zengin olmayı deneme ihtimali sunması nedeniyle yurtiçindeki sorunların azaltılmasını da sağladı. O zamandan bu yana diaspora kavramını tartışılır şekilde en kapsamlı şekilde geliştiren de muhtemelen Çinlilerden başkası değil. İnsafsız sömürgeci Batı'nın kendisine hiç yapmadığı teklifi Afrika'ya yaptığını savunan Çinlilerin kıtaya akınında nüfusu Çin'in onda biri olan Japonya'nın militarizmine benzer bir şey yok. Hatları belirsiz ancak yine de yukarıdan aşağı bir örgütlenme denebilir. Afrika'ya yeni gelen Çinlilerin hikayelerinde beni en çok etkileyen ortak özellik de buna bağlanabilir. Şans eseri kendilerini Mozambik, Senegal, Namibya veya başka bir Afrika ülkesinde bulmaları, yani ortada büyük bir gizli hatta kasıtlı bir plan olmayışı. Sonuçta bu, o kadar önemli de değil aslında. Önemli olan neticedir. Kazançlı altın sektörünün kontrolünü ele geçirmek isteyen binlerce Çinli göçmenin yerli reislere ve polis memurlarına rüşvet vererek kanunsuzca topraklarının yağmalanmasını protesto eden Ganalılar gibi pek çok Afrika halkı için de sonuçların ne olduğu önemlidir.